

UNIVERSAL
LIBRARY

OU-232946

UNIVERSAL
LIBRARY

منبت سوم قاسم احلوم

مثنوی دو مکتوبات

مکتوب پنجم

در جواب خط سولوی محمد حسین صاحب بنالوی در ستفنا جواب شبهات ایشان
بر بجزات ثبوت از معجزه و حصول یقین از غیرت و اترمه نقل خط سولوی محمد حسین صاحب بنالوی

مکتوب ششم

در بیان عدم جواز گرفتن سود و مسلمانان ادرهند وستان هم در بیان
آمدنی آراستی مرهونه و عیسره

در طبع محبتانی و بی بازر چا و طبع دید

جلد اول

مبسر سوم

من یرود الله بخیر الیقین فی الدین
المنه لله که باوان حمید زمان سعید رساله عجیب و غریب که
در تحقیق مضامین بحسب تدقیق نجات دلشیں فرد فرید است
مطبوعه تاریخ پانزدہم ماہ ربیع الثانی ۱۲۹۲ ہجری سوم برلن

قاسم العلوم

من تصنیف مولانا مولوی محمد سہیل صاحب
و تصحیح مولانا مہدی کہ در علم و عمل خورشید بقیہ سلف صاحبین ہستند
و وجود طبع و ذکاوت ذہن خود یادگار علماء محققین
و مطبع مجتہدی دہلی بابتہام محمد مست از علی طبع گردید

جلد اول

ششم

خط مولوی محمد حسین صاحب ثنائوی در استغاثات
مندان بر معجزات و ثبوت نبوت از حجزه و حصول یقین از
جنبه متواتر

بسم الله الرحمن الرحيم

محمد حسین عفا الله عنه در خدمت معظمی مولانا محمد قاسم صاحب سلمه الله تعالی سلام علیکم ورحمة الله
و بركاته تیر سال اندام بعد نامر سامی رسیده باعث بر بیان شبهات که امام یازمی و علامه
نفتازانی بتخلیص پر داخته جواب شافی نداده اند گردید پس یکی از ان اینست که امام را در
از طرف منار نبوت و منکر معجز گفته که اجدتیکم بودن معجزه خارق عادت و بودن آن بغیر
ندای برای تصدیق حدیث است این صدق صاحب آن زبان ثابت نمی شود حیث قال فی
الفصل العاشر من القسم الاول من کتاب النبوات من المطالب العالیة لفصل العاشر فی
ان یقصد یرانیکنون المعجز قانما مقام ما اذا صدقه الله تعالی علی حیل التفسیر فهل یزیم من هذا
کون المدعی صادقاً قال المنکر و ان دلالة المعجزات علی هذا المعنی غیر واجب یدل علیه معجزة
الاولی ان الدلائل الدالة علی صحة القول بالمعجز و ان علی ان فاعل جمیع افعال العباد هو الله
فاذا ثبت هذا وجب لقطع بان خالق کل الاکاذیب و کل الجهالات هو الله تعالی و اذا لم
یتنبه من الله خلق الجبل الضلالة ابتداءً فبان لا یقیم منه ذکر کلام یوجب وقوع التلبیس
الجبل و الشبهة فی قلوب العباد کان اولی لان فعل ما قد فیضی الی الجبل لیس اعظم من فعل الجبل
ابتداءً انشائیة لا شک فی حصول الجهالات فی قلوب العباد فاعل هذا الجبل ما انیکون هو الله
او یکون هو الله الی ان برهن علی الشئ الثاني بوجه ثم قال فثبت ان خالق کل الجهالات

هو الله واذنبت هذا فلا يجوز كون الله فاعدا لما يؤتم بهم الجمل اولى - الثالثة ان انوارا كثيرة
من الجبال صلت للعبد فانه يقال ان حصلت على حق ارادة الله وعلى هذا ففعل الاول
وان الله يدلل للجمل فلا يتبع منه على هذا التصديق الكاذب على الثاني يلزم كونه ضعيفا وكل من
كان كذلك يتبع منه كذب الرابعة ان كلام القائل بان تصديق الكاذب محال على الله عز
على ان الكذب قبيح وهو من الله محال الا اننا ان هذه القاعدة مبنية على القول بخبرين
والقبيل قد عرفت ان كلام القاعى ضعيف جدا وكذا المبنى عليه ايضا انتهى بختمه بتغيير سير
يقى جوابين شبهات در فضل خامس عشر فرموده ونعم الضرورى محال بان الكذب على الله
لانه صفة نقص شهادة الفطرة دالة على ان صفة نقص محال على الله فعند هذا جميع النجوم
واليقين بان ظهور المعجز يدل على التصديق انتهى كلامه قلت لعل لفظ بتصديق في آخر هذه
العبارة من سهو النسخ وتصحيح لفظ الصدق اذا الكلام فيه لاني التصديق فانه مسلم على هذا
الشق وعلامة تفمازاني در مقصد سادس شرح مقاصد در بابين اعتراض جنين فرموده واما
ان ظهور المعجزة على يد الكاذب لاي غرض من فرض ان جاز سقلا بناء على شمول قدرة الله تعالى
فهو متنع عادة معلوم الا انكار قطع كما هو حكم سائر العاديات وهذا ما قال ايضا ان اقتران
المعجزة بالصدق احد العاديات فاذا جازنا انخراقتها عن مجزانا جازا خلا للمعجزة عن الصدق
وهو كذا يجوز ان الجار على يد الكاذب واما بدون ذلك فلا استخانة لعلم بصدق الكاذب منا
من قال استخالة عقلا فالشيخ لا فضالة الى التجهيز عن افاضة الدلالة على صدق دعوى
الامام والشيخين المتكلمين لان الصدق بالعلم لا يقاوم الاقناع فلو ظهرت من الكاذب
العلم كونه سقا فاكاذبا وهو محال الى ترديده لا يجابه المستوية بين الصادق والكاذب عدم التفرقة
بين البني والبنى - موسسه لا يلقى بالحكيم الى ان ذكر فاما الجواب عن قولهم ان استحالة الكاذب
من الله انما ثبتت من الشرع وازين اجوبه انهم ختم مكنيست جواب امام رازي خود طابرت
كه شبهه اولي وانيه بكنهه سم تعلقي نادر ورفع شبهه راجعه اگر چه بطاهر رازي مفهوم ميشود واما

خصم را می رسد که بعد از تسلیم استحقاقه مسدود کذب انخدالتی در استحقاقه تصدیق کاذب منع پیش آورد
 و دفع این منع بدون اثبات نمغنی که تصدیق کاذب عین کذب باری و یا مستلزم نیست ممکن نیست
 پس حقیقت منع شبهه البعض هم از ان نشاء و جواب علامه بوجوب حمل کلام است الاول ان قوله
 منع عادة معلوم الاختصاص نحو في الف الواقع ولما يرفع قطعاً و ظهور انحرار ق صلی ایدی الکاذبین
 کالدجال ابن میاد، اشباهاها قد نطق به السنة و شهده به الواقع وقد اعترف به المسلمون و موهو است
 ملا البیاضی فاصحی استحقاقه و امتناعه عادة لثانی ان قوله فاذا جازنا انحرارها فيه ان هذا تعلیق
 بالجازا اذ تجوز انحرار العادة عن مجزایا لا مانع منه و بعضین مفهوم المعجزة التي انتم تصدقوا
 فلما جازتم الانحرار هنا لک مجوزة بخصم هنا الثالث ان قوله الاستحالة لعلم بصدق الكاذب
 ان تسمية كاذباً هو مصطلح معتبر الاسلام والا فخصم سمي صادقا و اجد عادة مجزة فلا يلزم عند
 اجتماع الكذب مع تصديق حتى يلزم الاستحالة و بهذا الكلام في قوله والا فام وكثير من المتكلمين لان
 التصديق مدلول بها الرابع ان قوله لافضاله الى التعجيز متقنع للموافق غير متقنع للمخالف فانه لا يسلم
 وجود الرسالة و دلالة شئ على ذلك فليفتح جميع عليه بهتمالة التعجيز عن افاضة الالالة الخ
 ان قوله لا يجاب بالتسوية فيه ايضا فتاعة للموافق الذي يؤمن بالبنی الصادق لا المتنبی الكاذب
 و اما من انكر ذلك عارض حجة البنی بنحو ان المتنبی فلا حجة عليه في هذا و من قوله انحرار
 ناشی از سور بیان جوابات ایثالت و رنه اصل اعتراف من متعلق دلالة معجزة بر صدق صاحب
 ان همین یکست که برای تفارق معجزة نبی محی و استدلج متنبی، یا ستانه بصل من حیث الدلالة
 که در اول بر صدق است و در ثانی بر کذب فارق بین پیدایا می نمود و یکی از این شبهات غیبت
 که امام رازی در فصل عادی عشر از قسم اول مذکور از منکرین نبوت نقل نمود قالوا انما راينا شيئا
 من هذه المعجزات و لما سمعنا من جماعتهم قالوا سمعنا من اقوام آخرين و على هذا الترتيب الى
 ان قبل هذا الخبر باقوام زعموا انهم شاهدوا هذه المعجزات ونحن لا نسلم ان مثل هذا الخبر يفيد اليقين
 التام و ان الذي يدل عليه وجه شبهة الاولى ان الخبر المتواتر حاصل في صور كثيرة مع انكم تحكمون

بگویند که با و ذلک یقبح فی کون المتواتر مفید للعلم لی ان ذکر عشرة اکاذیب من اليهود والنصارى
والمجوس المعترلة والرافض التي یحقق فیها تواتر سواد مع کونها اکاذیب البتة منها قول اليهود عن متی
ان قال ان شریعتی باقیة و اینها لا تصیر منسوخة منها خبر اليهود ان التوراة التي معهم هی التي نزلت علی
موسیٰ بستر جواب بعض ازان از جانب متکلمین ادا می نمودہ بترکیف و جرح آن پر داخلة و در جواب
الجواب لب نشودہ و علامہ تفتازانی در مقصد سادس شرح مقاصد از منکرین نقل نمودہ و قبح
بعض المنکرین للنبوة فی المعجزات باینها علی تقدیر ثبوتها لا مثبت علی لعامیین لان اقوی طرق
نقلها المتواتر و هو لا یفید یقین لان جواز الکذب علی کل احد یوجب جوازہ علی کل لکونه نفس
الاحاد و لانه لو افاده لا فادہ خبر الواحد لان کل طبقة لفرص عدد التواتر فعد نقصان احد منهم
ان اقیست مفیدة للیقین و بکذا الی الواحد فطایروان لم یبق کان المفید هو ذلک الواحد الزائد
و لا غیر مضبوط بعد دل ضابطہ حصول یقین فانبات الیقین به کیون و و در جواب این
چیزی زیاده و بر مجرد ادعا ضرورت التواتر نمودہ حیث قال لعله ان المتواترات احدا قام
الضروریات فالقدح فیها بما ذکر مع انه طهر الاستقاع لا یتحق الجواب و حالانکہ خودش در صد
کتاب در ضرورت تواتر کلام نمودہ حیث قال ان کون المعجزات و المتواترات و
الحدیث من قبیل الضروریات موضع بحث علی ما فصد الامام فی المحض لاشتمال کل منها علی خطا
قیاس حقیقی و ان قیاس حقیقی نیست کہ بعد سطر چند آنرا ذکر نمودہ حیث قال فانه لا بد فیه من
حصول مقدماتین احدہما ان هو لا مع کثرتهم و اختلاف احوالهم لا یجمعهم علی الکذب جامع اثبات
انهم قد اتفقوا علی الاخبار عن الواقعة و مقدم ادلی ازین دو مقدمہ نظری بلکہ نزد خصم منطقی
و عین محل نزاع است و میگوید کہ بسیاری از اکاذیب است کہ بر نقل اینها تواتر موجود است
و با اینهمہ ہمہ کذب است گما فصدہ الازیری پس در جواب آن سوالات رجوع و تثبیت بضرورت
و ہدایت نزد خصم او مار محض است کہ تفصیلا از ان بلا ضبط حد متواتر کہ مانع از دخول آن کاذب
باشد ممکن فی در بعضی باطل اصول حد متواتر چنان بیان کردہ اند کہ مورد دیگر اعتبار است

قال فی التوضیح الخبر اما ان يكون رواية في كل عهد فوما لا يحصى عددهم ولا يمكن تواطسهم على الكذب
 اکثرهم واما التواطس فمورد ما في شرح نخبه الفكر وشرح جوف المتواتر لا يبحث عن رجاله
 فان قيل قد اشترط في كتب اصول الفقه العدالة في رجال المتواتر قلنا قد رد عليه شارح
 انتهى مختصرا قلت ويرده ايضا ان اثبات عدالة جميع هؤلاء المتعذر ثم ان قوله لا يحصى عددهم
 وكذا قول النخبه باحصاء عدد معين فيه ان لا يحصى لا يتعلق بعلم ما تعلق بعلم من طرق
 المتواتر تكون خصاصة معدومة لا محالة ثم ان قولهم لا يمكن تواطسهم على الكذب فيه ان التواطس
 على الكذب اذا كان لغرض اشاعتهم بايقون ندامتهم فلا يكون وجوده فضلا عن الامكان
 وقد قال العلوي في شرح شرح النخبه حتى لو اجتمع غير محصور بما يجوز توافقه على الكذب عليه
 لغرض من الاعراس لا يكون متواترا فقيه در جواب اين اعتراضات چیزی ندارد من دارا ان
 در رساله معهوده خواهد نوشت و لاکن چون بر فهم و علم خود و ثوق و یقین اصابت نمی دارد
 لهذا در حل آنها رجوع با کار نموده رجاء که مقتضای الدین النصیحه از حل این اشکالات
 بپلوتی نفرمایند و اگر از دیگر علما معقول منقول دین باب مشوره جویند
 بالتمام اراسی جمیع جوابات مرتب شوند نهایت مستحسن می نماید و همراه
 جواب اصل خط فقیر یا نقاش مقابل اصل ضرور روانه فرمایند
 که نقاش نیز خود داشته ام و ضرورت خود بیان
 متعلق می دانم فقط
 تمت
 بالخیر

مکتوب مسمی

در جواب شبهات المحدثان بر معجزه
و ثبوت نبوت از معجزه و حصول یقین از
خبر منواتر

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی سید المرسلین محمد و آله و از واجد و صبحه اجمعین بعد حمد و صلوة
بنده خاک رحمت قاسم بخدمت محترم و مکرم مولوی محمد حسین حسنا دادم الله فیضه پس از سلام
سپنون گزارش پیراست امروز روز چهارم است که بروز دوشنبه گرامی نامه نزد دم درین شهر میرسد
رسیده خواسته بعدم که بجز دور و دواتشال امر سامی پردازم و هر چه بدین من رسد نوشته برسام
اما خطی از جانب سید احمد خان صدر الصدور بنارس مشتمل بر سیزده سوال متعلق بکیفیت زمین و آب
بیشتر از نامه گرامی رسیده نباده بود امل تخریر جوابش نظر معصمتها چند مناسب دیدم امروز که
نامه گرامی سر مایه افتخارم شد باین کارش بیجا بگذشت فی غلط گفتیم امروزه مولوی الخیر الدین
از دیوبند رسیده بودند بهارات شان فوست توجه بکار دیگر میسر نم نماند و من بجز بکشم
جواب خط سید احمد خان بنو شتم دیروز نوشته بودم که قلم بگیرم و خیالات خود را در بعضی
بکشم اما سرگرا آنها باعث ناتوانیها بود بهانه بیکاری دیده بپایه راست نمودم و مسجود بشام
رسانیدم امروزه بجهت عدمه کاری در پیش است نه از آری و در پیش خیالاتشال و باز تازه شده
و موکشان بعضی بیان آورد اما یکی نارسانی دوم هرزه و رانی می ترسم که جلباب ترسم
مفت پریشان کنم مگر از آنجا که المهور معذور و مرجع بدل دارم درین صفحہ میگذارم اگر راست آمد
از انظر فست و نه نارسانی و میبوده سمائی خود خود پیش فطر دارم با بجهت اول بنام خداوند

لازم مازمی که نهی از ذات ملزوم باشد مفاد لزوم ضروری بود باجمد که لازم ذات مندرج در ذات باشد
 و متناهی در آن و مابین مرتبین فوق تشکیک است نه تباين حقیقی عرض چنانکه در حمل ناقص ترکیب
 باشد اینجا تشکیک باشد و ظاهر است که احتمال بسیط بر ارباب ضروریه زیاده ازان است که در
 ترکیب به نسبت اجزاء بود باجمد حمل ^{این} همگام تمام همان حمل اولی است و چون مابین این قسم
 اطراف نسبت ضروریه ایجابی میان آمد اگر یکی را نه این قسم اطراف زیر نفی کشیده و با دیگر ربط
 نسبت ایجابی دهند بالیقین ضروریه سلبی میان آید چه اندر صورت کی نقصی دیگر باشد
 خواه بصراحت تناقص بود چنانکه در حمل اولی تمام بود خواه بالا التزام چنانکه در دو قسم باقی باشد
 مثلاً از قضیه زیر اگر مسموع را یا محمول فقط زیر لا آرند و دیگر را همچنان گذارند از وقت
 ضروریه ایجابی مبدل بصورت سلبی شود چنانکه زید زید بالضروریه میگفتند همچنان زید زید
 بالضرورت گفتن لازم آید و ماورای این اقسام تشکیکانه هر حمل که بود محل امکان است زیرا که
 اندر ضروریه مذکور مسموع و محمول بطریق تقصیریکی بنسبت دیگر بود نه نسبت متافرد متدافع در میان
 هستند و چون چنین باشد ظاهر است که امکان باشد زیرا که حقیقه امکان همین سلب ضروریه
 ایجابی سلب بعد چون ضرورت ایجاب نام اقتضاء و ضرورت سلب گام متدافع برآمد و درین
 میدان نه این است نه آن پس اگر امکان هم نباشد دیگر چه باشد چون ازین قضیه مجمل است
 و این است سلب و محتمل دیگر میباید گفت حقیقه متمنع بالذات این بود که عرض کردم مگر حقیقت
 متمنع بالغير نیز میباید شنید متمنع بالغير آنست که بذات خود متمنع نبود اما بوجه عود من امتناع از خارج
 و اختلاط آن متمنع بالذات این وصف بدست آورد باجمد با متمنع بالذات آمیخته رنگ امکان
 از روی خود رخی شود و این گذارش اینست که هر بالعرض را از موصوفی بالذات ناگزیر است
 آیه که در حد حقیقه گرم نیست اگر گرم شود میباید که حرارت از آتش و آفتاب گیرد که بذات خود
 گرم است و چون متمنع بالذات در اجتماع انقیضین اختصاص یافت اختلاط و اتفاق همین اجتناب
 وجود آن نیز زده باشد و واجب متمنع نوزان شد نظر برین مختصراً متمنع بالغير در ممکن خاص

ضرورتاً و لیکن چون امکان و امتناع را نظری بر قدرت و اختیار آن قدر مطلق است که قدرت
 بلا قدر چهار همه اهل قدرت باشد لازم آمد که هر چه قطع نظر از غیر و خود تعلق قدرت با آن
 اگر بوجه منع غیر امتناع پذیرد آن غیر هم مقتضای صفاتی از صفات خداوندی یا خود مقتضای ذات
 خداوندی بود ورنه لازم آید که غیر خدا بر خدا اختیار بود و بخصوص قطعیه مثل لفعیل الیه ما یرید لفعیل
 ما یشاء و لا یرید لفعیل و امثال اینها که دلائل عقلیه نیز مصغیر آنهاست همه باطل گردند کس منیدانند که
 وجود و کمالات وجود ممکنات از علم و اراده و قدرت همه بالعرض اند نه بالذات یعنی حل اولی نام
 باشد یا ناقص بمیان قدم نهاده ورنه این امکان مبدل بضرورت شدیدی و این سبب ضرورت
 رنگ ضرورت گرفته و چون بالذات نیست همه بالعرض باشند و پیشتر عرض کرده شد که هر انصاف
 عرضی اسبقه انصاف ذاتی ضرورت پس هر که در باره وجود کمالات وجود اینچنین باشد
 یعنی انصاف او با آنها ذاتی باشد ما بهمان خدا میگوئیم مگر اندر مضورت او مصدر همه اوصاف
 وجودیه خواهد بود ورنه محل معروض آن اندر مضورت باز خلو آن از ان کمالات و مرتبه ذات
 و کتاب آن از غیر لازم خواهد آمد و پیدا است که این خیال معارض تسلیم انصاف ذاتی است
 و چون اینچنین است معارضه اراده غیر با اراده او تعالی معلوم چه آن از مقتضیات و آثار این
 اراده است معارض چون توان شد و سوار ممکنات در عالم که امست که دست او تعالی بگیرد
 تعدد واجب نه نهان نزد اهل اسلام متفق است که اذ انام چه خاص چه عام چه فلامه و چه غیر ایشا
 همه درین باره یک کلام دارند العرض ان مانع که سرایه امتناع ممکنات باشد اگر هست هم در ذات
 و صفات او تعالی است اندر مضورت حاصل امتناع بالغیر آن باشد که اگر اراده خداوندی
 بفلان ممکن متعلق شود عدم فلان صفت یا فرض کم کم عدم اجزاء و لوازم آن لازم خواهد آمد
 مگر از پیشتر مسلم است که وجود و صفات وجودیه بطوریکه گیرند یعنی عین گویند یا غیر اینچنین
 و لاغیر هر دو تعالی ضروری است اکنون در صورت تعلق اراده ممکنانی یعنی بمفهومیکه ندارند
 قبیل اجتماع نقیضین است عدم آن صفت لازم آید پس همان اجتماع نقیضین بهم رسیده مثلاً

عدم ممکنات در اوقات وجود آنها ممکن است چه ممکن بخلاف از هر دو جانب سلباً و ضرورت باشد
 و اندر تصور بر ضرورت که جانب عدم ممکنات موجوده هم در اوقات وجود او شان ممکن
 و چنانکه واجب نیست ممتنع هم نباشد لیکن چون مسلم است که علم خداوندی تعلق بر وجود آنها
 در یزوت گرفته اکنون اگر این وقت اراده خداوندی بعد از آنها متعلق شود غلطی علم که مشعر
 از عدم انکشاف اشیای کمایی و عدم کاشفیت تامه در صفت العلم است لازم آید چه اول
 کاشفیت تامه که بر خاب علیم تسلیم آن ضروری است متلزم آنست که جمله احوال هر شیئی
 و اغراض آنها منکشف شود اگر با فرض یک غرض هم منکشف نشود عدم صفت العلم لازم آید
 زیرا که عالم موجود است و عالم را قوه کاشفه همچنان لازم که آفتاب اشعاع و همین است علت
 تا مکنش اشیاء و اگر گویند که تحقق معلوم هم ضرورت تا انکشاف او صورت بند و در نه قبل
 وجود انکشاف آن لازم آید جوابش اینست که علم باری در ازل مسئله است متفق علیها و انهم
 بر بنیه جمله کائنات نظر برین این هیچدان خود درین باره تن زده یزد و در نه کمون خاطر
 خود را که بنسبت این مسئله دارم اگر ظاهر کنم کلام از بحث خود خارج شود و دنباله درانچه
 از صل مطلب با لاحق شود مگر چون بجهت درین مسئله اطمینان قلبی نصیب این هیچدان
 از دار دیگر و بر سایر بی هیچ منی تر رسم با جمله هر چه اینجا است عکس عالم بالاست این همه کائنات
 اول تحقق در آن موطن رد داده و بار مطابق آن درین موطن عکس افتاده اگر فرق
 انجین است که گرداگرد چاک کوزه اگر نقشها بسته آئینه بکطرف گذارند و بار چاک او برابرش
 نصب کرده بگردانند درین آئینه عکوس نقوش یکبار حادث شوند و باز معده و مگردن پس
 چنانکه اینجا آن نقوش در موطن چاک ثابت باشند و ازین حرکت تجدیدی در ذات آنها ردند
 آری بوجه این حرکت در ذات عکوس تجدید و حدوث رد و بدینچنین در موطن علم نقوش کائنات
 ثابت و قدیم اندازی درین موطن که نامش وجود خارجی است و مقابل موطن علم همچو آئینه صاف
 و شفاف بنهاده اند بوجه حرکت ابراهیم حادث و تجدید همچون اینقدر بهر تصویر قدم علم

حد و کائنات کافی است اگر از توجیه این قصه سکوت در زمره و کیفیت تحقق آن در
 موطن علم و وجه تعاکس و تقابل و قرار وجود خارجی بجای خود یا تحریک آن بر جهت مخالف اگر چه
 نگویم حرجی نمی بینم اجمال بملک بملک علم بجهت کائنات و حادثات این عالم و انکشاف مصباح آن
 اشیا و بتماها ضروری است و پس از انکشاف مصباح تحریک رحمت یا غضب ضروری است
 این اجمال اینکه قبل فعل اختیاری تعقل غرض آن ضروری است و تصور انجام آن واجب
 مگر انجام کار و غرض آن جلب منفعت باشد یا دفع مضرت باز این منفعت و مضرت خواهی باشد
 یا منفعت و مضرت دیگران چون نسبت خداوند تعالی شاید تصور نفع او تعالی محال است
 و همچنین تخمین ضرر او متعین اغراض او تعالی منحصر در منفعت دیگران یا مضرت او شان باشد
 و پیدا است کاریکه بغرض نفع دیگران کرده شود رحمت باشد و کاریکه بغرض مضرت دیگران کرده شود
 غضب بود مگر چون غرض در عرف نفع خویش گویند اهل اسلام را اعتقاد این معنی ضروری است که خداوند
 خداوندی معلل اغراض نباشد زیرا که نفع خود آن خواهد که بذات خود نقصان داشته باشد
 و دفع مضرت از خود از آن متصور است که در محل مدد و اعمال و تاثیرات دیگران بود و ظاهر است
 که این حصول زوال که نفع و مضرت را ضرورت خبری است از آنکه کنه این حاصل و زایل در
 باری تعالی نبود پس از آنجا که هر بالعرض اوصوفی بالذات باید احتیاج خدا بوسی دیگران
 لازم خواهد آمد و خدا نام است که به محتاج او باشند با حجه وجود و کمالات وجود همه در جانب او تقابل
 از اوصاف ذاتیه هستند ازین تقریر طویل بوضوح انجامید که هر فعل اختیاری که از خداوند تعالی
 شانه بظهور آید از تحریکات رحمت یا غضب باشد بلکه غضب ابرهم حسب اشاره سبقت رحمتی علی
 غضبی از توابع رحمت انکاشته همه از تحریکات اولیه رحمت باید دید و در حق مدفوع عنه
 رحمت انکاشته به نسبت مدفوع ثانیاً و بالعرض غضب باید فهمید مگر چون قصه انجین است جانب
 سلب کائنات نه تنها بوجه لزوم عدم علم ممتنع بالغیر بود بلکه قطع نظر از لزوم عدم علم در آن بوجه لزوم
 اعدام صفات دیگر از رحمت و غضب دیگر مبادی و سوابق و توابع و لواحق آن نیز ممتنع بالغیر باشد

مگر چون تسلیم این صفات در حق آن پاک ذات ضروری است چنانچه صفات وجودی است و
 جمله صفات وجودی در حق اول تعالی لوازم ذات و اوصاف ذاتیه بشوند و هم عدم سابق
 نه اندیشه عدم لاحق بر تقدیر و وقوع جانب سلب کائنات همان اجتماع نقیضین یعنی وجود علم و
 و غضب غیر با و اندام آنها لازم آمد و بوجه عرض این اجتماع نقیضین که استحاله ذاتی بودن
 آن مسلم شد همان آتش در کاسه باشد یعنی مفاد متمنع ذاتی و متمنع بال غیر در خارج برابر آمد و فرق
 امکان و امتناع نقطه موجب امتیاز در علم باشد مگر چون وجه امتناع این قسم متمنعات مخالفه
 اقتضای رحمت و غضب بود این قسم را محال عادی گویند چه عاده همین اقتضای اخلاق جبلی
 گویند مگر عادت خداوندی را میخیزی بالائی نباشد و نه همان محل عوارض بودن خداوند تعالی
 شأنه که مستلزم بالعرض بودن صفات و کمالات او تعالی و احتیاج او تعالی بسوی دیگران
 است لازم آید نظر برین سرمایه توار در رحمت و غضب علی سبیل البدلیه و موجب تبدل و تغیر
 یکی بدگری اگر باشد از زیر او باشد یعنی این تغیر و تبدل منتسب بعقل فاعلی نشود بلکه انتساب
 بعلة قابلی باید فهمید القصد هر که محل قابل رحمت دیدند آنرا بخواهند و هر که امور و غضب فهمیدند
 از نظر انداختند نظر برین جایگاه این ممکن است آنرا امکان نبود و جایگاه آن امکان داد این
 گذر نبود و این بدان مانده که شخصی مکانی ساخته و از هر جانب طرح نوازنداخته یکطرف دالان و دیوار
 آن نصب کرد و یکطرف پاخانه و بادوچی خانه را بنا نهاد و باز نظر کرد که این در خور این کار است
 و آن شایسته آن اطوار پس چنانکه بحکم طبع تغیر این وضع ممکن نیست مگر آنکه طبیعتش برگردد
 یا کمبری و جابری بجزیر کند همچنین وضع مقرر در خداوندی را تغیری نباشد و خود ظاهر است
 که نه انقلاب اخلاق خداوندی متصور است و نه اگر کسی بر و ممکن و نه همان فساد که موصوف
 لازم آید اندر نیصورت از امکان ذاتی محال عادی و متمنع بال غیر توقیر و وقوع آن مخالف وضع
 مقرر همچنان باشد که قطع نظر از فساد عقل طبیعت بانی مکان و اگر از دیگران بران وقوع
 بعلل بر از در دالان و نشست و برخاست و غلطیدن در پاخانه از ان اکنون وقت

آنست که از نتیجه این تطویل که بظاهر لاطائل می نماید بیاگاهانم مخدوم من از امکان خبری در
 موطنی امکان آن بمرطن دیگر لازم نیاید مگر مرادم اینوقت از امکان مذکور امکان ذاتی نیست
 که آن هر دم یکسان است بلکه عوض آنست که امتناع از هر قسم که باشد بالذات یا بالغير مرتفع نشود
 و جهش اینکه افعال العبادات کرده داده اند عادات همین اقتضای طابع و اخلاق را گویند
 و مجبوم معروض شد که اخلاق خداوندی را تغییر می ممکن نیست یعنی این امر توان شد
 که آن اخلاق از محل خود تجاوز نمایند چه رحمت خداوندی عقلا مقتضی اثابت صاحبان است
 و غضب و تعالی مقتضی تعذیب کافران چون این علل مقتضیه بحال خود هستند معلولات اینها
 ضرور بر روی کار آیند این نخواهد شد که کافران را رحمت بخوانند و مطیعان را غضب سازند
 یا نه برایشان غضب بود و نه بر ایشان رحمت باشد گوئی حد وانه بحباب امکان ذاتی اینهمه ممکن
 باشد الغرض من توقع انقلاب وضع و تبیل نقشه مقرر عادات نتوان داشت گرچون عادات
 در اخلاق را در تحرک و در نظر بر محل قابل است و ملکات و قوئی و فعلیه خود کما معروض
 مناسب اگر معروض و محل یکی از ملکات و قوئی و قابل یکی از اخلاق پس از مرورد و مرطوب
 کند تحرک آن خلق و فعلیه آن بلکه قوه ضروری است و در نظر حقیقه شناسان انقلاب
 عادة و انحراف آن نباشد آری ظاهریان را از عجائب غرائب خارق نظر آید و من گفتم
 همه عالم بنده خدا تعالی و امت رسول الله صلی الله علیه و سلم باشند و تا زمانه در از سر موک لحظه
 هم در پی هوا و هوس نروند و پس از انقراض قرن در از شخصی مقتضای بشریه مبتلا گنا
 شود و آنوقت بحکم ما اصابکم من مصیبه فباکمبت ایدیکم بمصیبه گرفتار آید این گرفتاریش
 پس از آنکه تا این زمانه اهل قرن این قسم مصیبه را بوجه عدم علتش ندیده بودند در نظر کوتاه
 نظر ان امری خارق نماید اما آنکه معروض حق را بداند این را نیز یکی از عادات شناسان
 نه از خوارق عادات آری بهر گفتن او هم اگر بهمربانی عوام از خارق نام نهند زیاده از اخلاق
 بلفظی نبود همین سان خلق جهان را باید دید که در مردم توقع وقوع عیش باید داشت و نه هر لحظه

مستغش فایده نیست و چه که رهن ممتنع ذاتی عینی اجتماع نقیضین بود بدرجه اتم و مرتفع
 بالغیر موجود است اگر فرق است همین است که این داخل در احاطه قدرت است و ذات خارج
 از آن تفصیل این اجمالین که صفات دیگر حاکم بر اراده هستند نه بر عکس عین محرم اراده همین
 اخلاق و عادات باشند و حاکم را غلبه و سبقت بر محکوم ضرورت و قوت و شوکت آن از آن
 بدیسی و ایجاد در صورت تجویز اجتماع نقیضین موجود اراده و عدم آن هر دو لازم می آید و در
 در اجتماع نقیضین هیچ نقصانی نبود اگر فرض کنند که در آن واحد اراده به دو نقیضین متعلق
 میشود و کمون آن موجب عدم اراده نیست هر کس تسلیم انقیضیه سر فرو می آورد مگر چون
 اجتماع اراده و عدم آن محال است اجتماع صفات که بر اراده و اعدام آن چگونه نفهم خواهیم
 مان چون قطع نظر از زیر و بالا کنند اراده بذات خود از تعلق با مثالین امور امکان ندارد و محال
 از خلق جهالت ابتدا و توقع خلق آن محقق است ادعای انبیاء کرام علیهم السلام و نواب و نشان
 از جهالت است این محلی دیگر است و آن محل دیگر این قابل و غیره آن قابل در این بدان
 قیاس کردن و الا ان را برابر یا خانه گردانیدن است و محبوب و مبغوض را برابر فهمیدن چنانچه با
 محبوب دوست عادی دیگر است و با مبغوض دشمن عادی دیگر این نیست که عادت واحد
 است نفع رسانی مثلا یا ضرر رسانی خلاف آن کردن از عادت خود برگشتن است بمطویر یا بیک
 سر نیاز بر زمین عبودیت نهاده و گران نیز بسوی خوانند عادی دیگر است و با کسانی که موده او را
 بقالب کفر بخیه بشکل افرومانی آمیخته اند عادی دیگر عادت خلق جهالت و کفر ابتدا و قیاس
 گفت و تخریب عاده اولی را اگر چه بطاهر همزنگ است ثانیه نماید قیاس گفتن ندیده بر فاعل ضرورت
 این اجمال که افعال متعدیه ارب و سوباش یکی فاعل و مفعول با اعتبار اول محقق فاعلی است
 و باعتبار ثانی صفت مفعول مگر وقتی که اتصاف مفعولی ملحوظ نظر باشد قیاس هر چه ملحوظ نظر
 و مقصود بود در فعل لحاظ آن پیش نظر باید داشت مثلا در سینی مکانی زیبا اگر بنا کردن خوانند
 باید که محاسن آن مکان تا مقدور مدعی دارند بر فعلیکه کنند بهمین غرض کنند لیکن بدیه است که محسوس

چیز دیگر است حسن یا دمی یا خرا و چیز دیگر یا خانه و در درونی خداوند تعالی نیست اما نسبت مکان
از جمله محاسن و ریات اگر مکانی باشد و تقسیم شیار نباشد و نقصان مکان و قبح آن هیچ
ثامی نباشد همچنین خط و خال اگر تنها بنگرند حسنی و دان نیست و اگر نسبت مجموعه بنگرند اینهمه
محاسبه حسب منجمد محاسن باشند پس اگر تصویر حسینی بر کاغذ کشند اگر بر دو متر گان خط و خال
را بگذارند بالیقین آن تصویر از درجه حسن یا قطر گردد همچنین اگر تصویر سی کاه و شتر و گاو کشند
می باید که دم بر سرین شاخ بر سر نیز نقشند بایدست و اگر اتفاقاً این قسم اعضا را بگذارند
آن تصویر از نقصان یا فهمید و معیبت بدیندشت لیکن همین دم و شاخ اگر بر سرین نقاشی و سر
مصور تصویر کنند حسن صورت او برهم شود اکنون می باید بینید که خلق جهان و کفر و عالم و قلوب
عالم صفت معمولی است اینجا نظر بر حسن مجموعه عالم است که اشارات تقلید و هم اشارات عقاب
بران شاید است اگر از نقل پرسند بر جمله فتبارک الله انما الخلقین نظر باید انداختن از خصوص
خلق لطفه اطلاق مفهوم این جمله را از دست نباید داد و عرض این صنفه حسنیة خالقیت اولیا
نیز مجموع دیگر صفات او تعالی ثابت و قدیم است نظر برین در هر خلق حسنیة مذکوره را مطلقاً
بود آن مجموعه عالم بود یا فردی یا فردی من و جماعت پیوست مجموعی ما و شما فقط و در هر احوال
حسن و چندان نیست که پیوست مجموعی مجموعه عالم چه شخص صغیر یا قدر قیمت بر قدر او باشد و
شخص کبر را بطبیق وجود او و نزد عقل و اهل عقل هم مقصود پیوست اجتماعی باشد و اجزای دیگر
اگر مطلوب باشد بالتبع و بالعرض باشند از زیر یا بالا همه انگریز میقتصد بود است و او میگوید
مزاج مرکب مطلوب و نه مزاج فردی فردی هر دو فردی انسانی و اگر کیه پیوست مجموعی مطلوب
است نه تنها آنها اعضا و اجزای دوکان پیوست مجموعی مطلوب است نه علاحده علاحده و الا
و باو چنانچه همچنین اشارات خداوندی بران بدو کلام الله موجود است میفرماید هو اللهی خلق
لکم فی الارض جمیعاً ثم استوی الی السماء فمواهن سبع سموات از لام لکم میفرماید است اینهمه یک
نوع بنی آدم تعلق دارند باز بعطف استوی بران و عطف سو بر استوی اشاره با معنی فرمودند

که عالم بالا نیز هر کار و ادبی بنی آدم است اندر مصیورت همه یک سکت منظم شدند و هیئت
اجتماعی مقصود افتاد و آری اگر هر یکی را غرضی و منفعتی و گریه و بی یک را با دیگری اختلقی نبود
تا بهیئت اجتماعی و لحاظ آن نوبت میرسد الغرض هم با اشارات نقل و هم بسببها در آن
نظر مجبوعه بهیئت اجتماعی اوست اندر مصیورت کفر و کذب اگر چه فی حد فواته قبیح باشد
اما حسن ضافی و البسته بدانان آنهاست چنانکه خال سیاه بر روی ریشک است موجب
از دیار حسن میشود و زلف پیچیده همچو مار سیاه اگر چه در حد حقیقت خود قبیح منظر بود اما
بار و بی ریشک است و خود آنچه ربط و اتحاد دارد و در فرزند حسن او هر قدر که دخل دارد قابل بیان
نیست غرض حسن شخص کبر هم همچو شخص صغر با جماع خدا و صورت نبذ و چنانچه اینجا با جماع کبر
سفید و زلف سیاه و غیره اشیا معلوم می‌تواند پس بیاید اشیا و همچنین در شخص کبر با جماع کمال
کفر و منان کافران جمال کمال بدو از حسن حسن گراید و با جماع صدق و کذب علم و جهل و
پس بیاید را بدو با قرآن خیر و شر و نفع و ضرر خوبی و آزار یک هزار افراد لیکن اگر خود این
و می‌باید اختیار فرمایند مورد و ملام شوند این تمهید تسبیح اولی که گفته جامعیت محامد و پاکیزگی
از جمله مآثم که مسلم هر اوست تلک نشانه همه کلیخت غلط گرد و در نظر ظاهر است که تصدیق کاذب
و دعوی صدق و انیز یکی از کاذب افراد کذب است مثلاً فرض کنیم که زید سخنی غلط گفته
اگر عمر و بتصدیق او برخاست و گفت که زید راست فرمود و این سخن او صحیح و درست است
مر که ماده عقل داشته باشد اگر از حقیقت حال گاه است بلا تأمل خواب گفت که عمر و دروغ
میگوید چه این قول نیز که فلان کس است میگوید یا دروغ قضیه است همچو قضایا احتمال
صدق و کذب همچنان دارد که دیگر افراد قضیه قائلش را همچنان بصدق و کذب وصف
توان کرد که قائلان دیگر اقوال را ازین تقریر منع شده باشد که تصدیق کاذب بقول
باشد یا بفعل مستلزم کذب مصدق است چه هر چه دلالت بر حقیقت قضیه کند همان قضیه
گویند تخصیص لفاظیه است از اینجا است که امام رازی ما خدا این سخن را بجا می‌آید

شفقت بدنبال دروغ آید این قبح مبدل محسن میگرد و خیا نچه بر ما هر آن کلام الهی و حدیث
 پوشیده نخواهد بود با جمله قبح کذب قولی نه همچو قبح کذب علمی است بلکه در کذب علمی قبح ذاتی است
 چه این کذب تکذیم عدم صفت اعلم است و قبح کذب قولی عرضی است بوجه اقتران مضرت
 و گران مورد دوم کافه نام باشد اکنون باید دید اگر نتیجه کذب مضرة محض است یا چگونه
 نصیب او نباشد و اگر مضرة من وجه و منفعت من وجه از مزایای موازنه می باید کرد تا هر چه
 گران تر باشد از افراد همان قسم شمرده شود و این قاعده موازنه هم عقلی است و هم نقلی از نظر
 اگر استفسار فرمایند آیه فاما من ثقلت موازین و آیه فیها اثم کبیر و منافع للناس و اثمها کبیر
 من نفعها را مطالعه باید فرمود و اگر اعتقل پرسند قاعده استخراج مزاج نسخه مرکب را و در
 مختلف المزاج را پیش نظر باید گذاشت با جمله ایذا محض ایذا غالب ز راحت که قدر
 زائد از آن هم ایذا محض باشد قبیح محض مکرده بالذات است و چون نباشد که وقوع آن
 بی انتفاء و حجت که منجمه صفات کمال است و کمال او نزد هر خاص عام مسلم صورت نه
 بند و آنکه از خلق کفر و جمل و غیره در عالم و هم در کربل می آید جوالبش از تند بر همین تقریر
 واضح است و اگر هنوز بخیر فضا باشد من خود عرض کنم می باید شنید که خلق کفر و کذب
 جمل و عالم بذات خود ایذا نیست آری انجام کار مستوجب ایذا باشد باز چون تکمیل
 شخص اکبر که لفظی بر تر از آن نباشد و البته بدامان اوست این نفع معارض نفع مضار
 و آن ایذا و چنان شد که نفع مهمل و او دوی بی مزه و نفع شکاف و مل و غیره بایضا
 این شیار با جمله خیا نچه و رشکافتن و مل مقصود بالذات حصول شفا است که همه را حتما
 در آغوش اوست لیکن اولش ایذا است و آخرش همه راحت و آسایش همچنین مقصود
 بالذات از خلق کفر و جمل و غیره تکمیل حال شخص اکبر و تمیم کمال دست اما اولش قبیح است
 و انجامش حسن و جمال با اینهمه قبل نقشه کشی حسین و قبیح حسین قبیح را و جو کد بوده نمودی تا
 استحقاق قابلیت این و آن بهر سیدی و گنجایش و هم ظلم و بخل از قابل بدل می بوداری

شخص کبر معنی هیئت مجموعی همه عالم را که مجموع دیگر هیئات مجموعی مجموعه‌های دیگر مقصود
 بالذات باشد و اجزائی آن مقصود با عرض در علم باری وجود سابق از افرست چه از
 علت غائی است و اجزا علت مآ و علت غائی را اگر چه در وجود خارجی از علت مآ
 تاخر باشد مگر در علم تقدیمی است بدیسی گویند اینجا انعکاس دست که اعلیٰ سفلی گردید چون
 اینچنین است قبل تحقق اجزا در علم آن هیئت مجموعی را بوجه تحقق استحقاق اجزا بهر سبب
 عین اقتضای عقلی است و همیدم معروض شد که حسن صورت را نه تنها اجزا حسن بکار
 بلکه اجزا از رشت و نازیبا که بمقتضای تقطیع بکار باشند و حصول حسن صورت همچنان داخل
 دارند که اجزا از زیبا و اینهم ظاهر است که کفر و ایمان همچو دیگر ملکات و اخلاق انسانی از
 آثار و مقتضیات ماهیت شخصیه مومن و کافر اند چنانچه مابین مکرر کات و عبادت و حسن
 خلق و خلقی و سخاوت و بخل و شجاعت و صبر و حلم و غضب و میا و شونج حبشی و غیره ملکات
 و قوی و اخلاق و مابین اربابین ملکات تخیل جعل متبذره نیست چنانچه مابین ذات مومن و
 کافر و وصف ایمان و کفر تخیل تخیل جعل خبر از خلل و مانع میدهند چنانچه جمله‌های مومنین و کفار
 للمتقین و آیه و الله لایهدی القوم الکفرین و الله لایهدی القوم الظالمین نیز بر لزوم
 ذاتی مرتبه بالقوة ایمان و کفر اگر فهم باشد دلالت دارد و غرض چنانکه هر با عرض از
 بالذات تا گزیر است چنانچه هر فعلیت را مرتبه بالقوة بکاپس اگر این قوه در صاحب قوه ذاتی
 است فیهما و نه هر با عرض را ضرورت ما بالذات است مگر چنانکه بهر حرارت آتش در خارج
 ماخذ و معدن دیگر بنظر نمی آید و نظر برین القاف ذاتی آن بآن بظاہر مسلم شد اینجا نیز
 بهر ملک کفر و ایمان همچو دیگر ملکات ماخذ و معدن دیگر بنظر نمی آید نظر برین اقوال و وصف ذاتی
 بودن اینها ضرور افتاد آری چنانکه بهر افر و ختن آتش و مرون را مقرر ساخته اند چنانچه
 بهر افر و ختن نور ایمان را کفر طرح بدایه انبیاء علیهم السلام و سادش شیطان و انسانی انداخته اند از
 صورت خلق ایمان و کفر و علم و جهل و صدق و کذب بتدایر معنی در مرتبه بلکه نه بخلق جدا گانه

بسته بلکه همان خلق ذوات اهل این ملکات مستوجب ظهور این همه صفات در آن ذوات باشد
 و با این ملکات بمقتضای اسباب محرکه ایجا بر مرتبه و مزون بهر نقش باشد مصدر آنها معلوم است
 فعلیت ایمان و کفر شدند مگر دروغ خداوندی باینندگان پس از تحقق ذوات بندگانست و
 پدید است که بهر شی پس از تحقق خود استحقاقی بهم رساند گو آن استحقاق ایجا از قسم استحقاق فقر و
 اغنیاء و سخیاست نه از قسم استحقاق بالیج بر مشتری و اجیر بر مستاجر و استحقاق احتیاج فاضله
 خیر و ثار آن خواهد بود بر عکس آن آری وقت نشا رگای بفقیری زانم رسد و فقری محرم
 ماند و چنین گاهی عطا رگران بهار و امان چاک دامنش بر تابد با کجمله بنده سراپا احتیاج
 حاجت کلان اگر هست همین حاجت هدایت است اندر نیصورت بجای هدایت اگر از نظر
 بدو غرض ضلال فرماید این دروغ محض بغرض مضرت باشد که جز از بر حمان نیاید بهر غرض
 و شفقت که کما رحمانست الغرض خلق مرتبه بلکه کذب و کفر قبل قبل تحقق استحقاق اهل ملکات
 نه بعد آن تا فاضله آن خلاف استحقاق آن باشد و موجب بر حمی نمیده شود آری طلب آلی تخضر
 اکبر که بوجه احتیاج آن بان چنانچه معروض شد هویدا است دلیل نیست که خلق کفر و کذب
 نیز نهجده آثار رحمت او تعالی است و پس ازین اگر فعلیت جبل مرکب طبیعتی باشد از نارسایی
 ذهن و ست یعنی جائیکه ذهن و فهم دیگران میرسد ذهن او نمیرسد و فعلیت جبل که یکیکه
 بوجه تعلیل خداوندی و تعلیل و تقالی باشد لغو و بالعدم مثال تیره الاقوال ظهور آن متشبیه
 بمنقصان ملک او نبود بلکه انقباض البش بسوی او تکی باشد اندر نیصورت بجز آنکه این کذب و
 نشان خبر از عدم سفت رحمت دیده او از عدم علم و عدم وجود دیگر چه باشد باقی ماند هم
 از اسما حسنی کار او ضرر مطلق است که نه تنها ضرر خالص عینی آنکه بوجهی امید نفع از او نباشد از
 افراد او است بلکه ضرر یک بضر نفع رسانیده شود مثل شکافتن دمل نیز از اقسام است
 غرض درین اهم پاک دلالت بر بر حمی نیست تا در تسلیم این عجل ضرر تا بل بدلی پدید شود
 بلکه این ضرر رسانی نیز از تحریکات رحمت بی پایان او است و برین قدر هم شواهد نقلی گواه اند

و هم دلائل عقلی دلالت دارند و در بسم الله و الحمد لله آوردن همین پس از اسم ذات شیرین است که حجت اقدم صفات اوست باز ارشاد سبقت حجتی علی غضب این اشاره را تفسیر فرمود
 بر تقدم او خاص بصفت غضب که اسم ضار از پیشکاران اوست دلالت نمود و ظاهر است که درین موطن این تقدم و تاخر نه بر تقدم و تاخر زمانی رست می آید نه بر تقدم و تاخر مکانی
 چنانچه ظاهر است و همچنان تقدم و تاخر با شرف را نیز در اینجا مبالغ نیست که انقسم فرق مراتب در اختیار و ترک ورود و قبول بکار آید یعنی هر کرا از خود هنگام ران نوکری مثلا اقدم با شرف دیدند آنرا بنوکری گرفتند و هر کرا کمتر از آن فهمیدند آنرا جواب دادند و ظاهر است که این ورود و قبول در اینجا متصور نیست که صفات او تعالی همه مقبول و برگزیده اند یکی هم متبرک و مودود نیست آری اگر تقدم و تاخر ذاتی گیرند چنانکه در دیگر صفات مثل علم و شئیت و اراده مثلا بالبداهت بنظر می آید البته این سبقت بکسی می نشیند لیکن این ریز صورت اقدم را علت و حاکم موخر گفتن لازم است و اقرار تحر یک مذکور ضروری شاید تصور اجتماع حجت و غضب که در صورت اقرار تحر یک مذکور متیقن است دشوار افتد بهر رفع این دشواری یادگاری زمانه تادیب و تربیت خویش و دیگران می باید کرد و این چنانچه یاد کرد و استوار و پیرایه غضب چه حجتهاست که در بر بنداشت و اگر از عقل محض بر سیم تقریر جوابش این است که در خزانه خلونمدی همه خیر و برکت است شرف نقصان را تا بان درگاه مقصد رسائی نیست چه خزانه او تعالی همین وجود و کمالات وجود و ثمار اوست که بالیقین این صفات او تعالی باشند و پدید است که اگر در آن خزانه عیب نقصانی باشد اول انصاف او تعالی با و لازم آید پس اگر از آن خزانه بنده هم چنان ارزانی دارند که آفتاب از نور خود بجزیند حواله کرد و حجت باشد چه دادن خیر هم اگر حجت نباشد باز چه باشد معنی حجت همین است که حاجتمندان را بدو و پیش بنوازند یا نواختن خواهند و ظاهر است که مخلوقی همه تن محتاج ماند و بهر پنج فقیر از هر پهلوی حقایق او شان احتیاج نمایان است اندر این صورت اولین حکمت

که از طرف بطور آید یعنی اولین فعلیکه صادر شد همین ایجا و اعطا و وجود و تالیع آن است
و سلب و اخذ اگر متصور است پس از اعطا و متصور است آری اگر از خانه و گریه و بوی
گری ممکنات را این کمالات بدست می آید گنجایش اخذ و سلب قبل اعطا و ممکن
بود لیکن چون قصه انجین است رحمت را منشا بجزوات بابرکات امر خارجی یا اعتبار
غیرنی تواند شد چه قبل ایجا و ممکنات نه ممکنات را وجود است نه غیر آنها را از شرکاء
ذات بابرکات تا نشو و این صفت و تحرک آنرا بنام آن زنند آری اگر بر رحمت
است علم را تقدم است اعنی علم احتیاج ممکنات را تقدم است اندرین صورت علت
فاعلی رحمت ذات بحت باشد و علت قاعلی آن حلومات آن و علم محرک اعنی واسطه
فی الشبوت و ظاهر است که انبیه سامان از ازل تا ابد بیک حال و یک منوال باشند
احتمال زوال نیست تا توقع بیکاری و تعطیل رحمت بدل ذخیره کنند نظر برین سابق
اگر باشد از آثار رحمت و تحریکات او باشند از تردیدات برد بالجملة علت تامه را محلول
خود قطع نتوان کرد و محلول از علت خود متخلف و منقطع نشود و نظر برین دوام فعلیت
رحمت در هر دوره ضرورت آری گاهی در قبالات تضاد باشد و گاهی در مقبولات
و در اول تقدم با شرف سرمایه ترجمه باشد و در ثانی مزید قابلیت مرجع آید مثال اول در
شکافتن دل است یعنی بیمار و بیمار دار و طبیب یا ران غمگسار همه را نظر رحمت بر همه جسم
است اما دل و جسم باقی در باره قبول رحمت متضاد اند اگر دل را نگاه دارند چه جسم
فاسد میشود اگر جسم را نگاه دشمن خواهند شکافتن ضرورت و مثال ثانی قصه آفتاب
و شبیههای تشین غیر تشین است یعنی از طرف آفتاب همه بیک مرتبه افتاده اند
اما قابلیت شیشه تشین خلافت احراق با دو مانید و شیشهها را دیگر همچنان محروم ماندند
غرض گاهی رحمت بر اشرف موجب غضب دیگران میگردد و آن اشرف همان شخص اکبر باشد
یا کسی دیگر از افراد بنی آدم مثل انبیا و اولیا همچنین گاهی ایصال نعم روحانی مضاد

مضا و نفع جسمانی باشد اندرین صورت آن نفع را بگیرند مثلا عافیت را یا اولاد
را یا مال را و آن نفع روحانی مثلا مقامات و مدارج رفیع را با و کرامت فرمانند و
بمیل و ممکنات همه با خداوند جل مجد و نسبت واحد دارند اما بوجه فرق قابلیت
یکی نبی و ولی گردید و دیگران با هم چنان محروم داشتند با بجهل ضرر که از آن حرم مطلق بگنای
سیرسد و غضبیکه از آن درگاه رحمت با منظر بچویش می آید همه از آثار رحمت او تعالی
باشد اندرین صورت ضرر محض که هیچ نفع بجاقبه او نه بسته باشند از آن حرم متصل نیست
پس حال کذب در دین که بالیقین ضرر محض است نسبت او تعالی خیالی است محال اگر
کسی را درین دعوی که کذب در دین و تبلیغ در شرع ضرر محض است و شائبه نفع با و متربط است
تردو باشد جوابش این است بشنوبعد کذب خداوندی در دین ظاهر است که هدایت راه
حق اصلا ممکن نیست چه دین نام مرضیات حق است و پیدا است که مرضیات و غیر مرضیات
مانیری اظهارا بمنصه ظهور نمی توانند رسید تا بمرضیات و غیر مرضیات او تعالی چه رسد
پس چون خود خداوند کریم مرضی را غیر مرضی نام نهاد و غیر مرضی را القب مرضی و او طریقه
اطلاع آن بالیقین مسدود شد باز اگر مواخذه فرمودند ضرر محض بودن خود واضح گشت و اگر
بیچیز نه پرسیدند فرق مرضی و غیر مرضی غلط برآمد چه این فرق لازم است که موجب برقی معالیه
نیامین خداوند تعالی و بنندگان او باشد و کم از کم مراتب این فرق این است که بر موافق
مرضی راضی شوند و بر مخالف ناخوش گردند مگر ظاهر است که خوشی صاحب اختیار که اندیشه
از گردش روزگار ندارد و هم افلاک عاقلش بلب نیاورد چه قدر موجب میانی ما است و
همچنین ناخوشی پنجهین بادشاه با و شائمان که نه پاس کسی دارد و نه هراس از کسی هیچ بلا بشریه
نیچ و مبتایهاست و این خیال که از افعال و احوال بندگان فعلی و حالی نه موافق مرضی
و نه مخالف رضا او تا نوبت باین کامیابی و مبتایی رسد ناشی از آن است که خدا تعالی
نه علیم بهر حال و هر کار میداند و نه قدرصاحب اختیار ربط حادث و قدیم را اگر در میان بخون

انشکارات شود که علم او از همه علوم پیش است و قدرت او از همه قدرتها پیش علوم و قدرتها
 ما همه را از تنزاعیات علم و قدرت او تعالی اند و جمله کمالات ما کمالات او تعالی ربطی دارند
 که کره نور را که محیط آفتاب است اعنی حاصل اجتماع اشعه خاجه را از ان نور ارض چنانکه این
 ناشی از ان است و آن منشار از تنزاع این همچنان کمالات ما ناشی از ان باشند و او
 منشار از تنزاع کمالات ما و اینهم پیدا است که حسن و قبح هیاکل ممکنه همچو فرق دایره و مثلث
 و غیره انشکال از لوازم ذات آن هیاکل است با انکشاف هیاکل ممکنه و تقطیعات همگانه
 انکشاف این فرق نیز ضرور است و ظاهر است که پسند آمدن حسن پس از انکشاف و
 ناپسند آمدن قبیح از ضروریات است و چون قصد اینچنین است قدرة تامه چرا میگوید
 نشست بالضرور کا خود خواهد کرد چه علت تامه متحرک او تمام اخراة موجود مقتضا این
 پسند آمدن ناپسند آمدن هر یک را بطوری جدا زیر تصرف خواهد گرفت چون از این
 فارغ شدیم باز پس می باید رفت در صورت کذب فی الدین حال منافع آخره معلوم شد
 باقی ماند منافع دنیا حال آن نیز نزو اهل عقل واضح است چه حقایق بسیار از تبدل ممکنه
 و از منته متبدل نشوند آتش دین زمان و مکان باشد یا در آن بهر حال آتش است و همچنین
 لوازم ذات از تبدل مذکور مور و تغیر نشوند پس چون خدا تعالی همون است که بود و حقایق
 ممکنه همان هستند که بودند باز دنیا و آخره همه در قبضه اقتدار او تعالی است اندر نصیوت
 جهان آتش و کاسه باشد و همین است که فرموده اند ما اصا کم من مصیبه فها کسبت ایدیم
 لیکن در صورت صدق او فی الدین راه یابی قهطلان متصور بود در صورت کذب بلبر
 شد ند نظربین توقع آن الطاف هم نماند که بوجه اعمال صالحه صلحی نثار عالم بود و
 با خلاط ان با مصیبات مذکوره حال عالم چنان می شود که با خلاط نور و دخان حال
 مکان بلکه اندرین صورت هر کس گرفتار مصیبت باشد و نام راحت هم نشنود و این هم
 بگذارد احکام خداوند از روح تا بدن و از اعمال تا اموال همه را گرفته نسبت به

حکمی است جدا عرض دین را و سعی است ازین تا ازان و مراعات ان حکام و معاملات
 بالیقین تدبیری است که هزار فساد و لکوک نقصانات دنیا را برهم زد و چنانچه از لحاظ
 احکام متعلقه معاملات نکاح و بیوع و اجارات هویدا است غرض مقتضای احکام ملک
 عدم سایش کافه نام است اگر بالفرض و التقدير درین نوع ازان طرف بدو
 راه نمایند اینهمه راه بدل باز شود و اگر بالفرض نفسی بهم کابی مفراستک پایان رسید
 رسید یک مکمل روپیه گرفته اگر خرمهره حواله کردند چه کردند و باز ان نفع را اگر مقابل از
 دار البوازه این نسبت یکطرف با وجه بلند و از یکطرف بنحیص است خواهد رسید
 از وضع خرمهره همه از ان محض باشد با جمله بعد تسلیم انکشاف حسن و قبح و وجود قدرا
 عدم نفوذ مشیه بخیاں همان کسان آید که از عقل بهره ندارند این است حال نفع و ضرر
 کذب خداوندی نسبت افراد نوع بنی آدم باقی ماند و هم دگر آن اینکه اگر نفع افراد
 باین کذب گره نخورده باری چه عجب که منفعتی در حق شخص اکبر و ولایت نهاده باشند
 جوابش این است که درین قدر موافق و مخالف همه یک زبان اند که ظلم و ازار و امثال
 بیجا بالذات اند بذات خود حسنی در بر ندارند اگر حسنی غازه روی انهاست همه با عرض
 باشند بالذات مگر ان غیر در صورت منفرضه هیئت مجموعی شخص اکبر باشد حال و این
 که او بایجاد انواع و قوی و ملکات انجا تکمیل یافت پس ازان اگر فعلیتی بظهور آید همه
 از آثار ان باشند اجزاء ان مثلا چشم و گوش و غیره قوی ما و شما را غایت کردند مرتبه قوف
 این قوی از اجزاء است اما این آثار انها اعنی دیدار و استماع را از اجزاء شمردن کار
 خردمندان نیست خبر از بخیر می میدهند چون حال آثار مذکوره این است که اطلاق اجزاء
 بران درست نیست حالانکه خود از ذات و صفات او ناشی است حال اطلاق اجزاء بر
 عوارض خارجی که از خارج ناشی شده با منظر آمده اند خود معلوم شد اکنون باید دید
 که کذبیکه از تعالی نفوذ بالصدور شود و بجانب بنندگان آید از کدام قسم است انجا که عقل

رسا دارند خود میدانند که ماستی از خارج است و برندگان یا محض که واقع شده نظیرین خبر
 است این یا آن نتوان خواند و ظاهر است که حسن و قبح و البته باجماع اجزا مختلفه ضاع
 متناسب است نه باجماع عوارض مثل چشم و گوش و بینی با وضاع مناسبه معلومه که این نیست
 و ان بالا هم پیوسته صورتی پیدا میکنند و آن صورت بوجه اختلاف اوضاع و اشکال گاهی
 حسن میگردد و گاهی قبیح اما امور خارجی یا عرض عوارض درین حسن و قبح مدخل ندارند و اگر
 محض داخل دارند همین دارند که اگر از پیشتر حسن قبیح گردانند و اگر قبیح است حسن گردانند
 مثلاً در صورتی زیبا چشمی ثالث افزاینده ظاهر است که آن حسن بی مثال اکنون بدتر از شکل
 و جمال باشد و اگر فرض کنیم بهیچ صورتی زیباست اما یک چشم نیست اندرین صورت اگر چشمی
 و گردانند و بجای خالی نهادن قبح مبدل عجب شد و حاصل همان شد که همه اجزا را فراموش
 لیکن جایگاه اطلاق اجزا و امور خارجی درست نبود و اگر کمال شئی معدوم قبل بحقوق امور
 لازم آید و نه ازین هم چه کم که این امور خارجی اجزا را نخوانند ان شئی بذات خود کامل
 باشد یا ناقص بحکما درین چنین مواقع آن امور خارجی در حسن و قبح او دخل نباشد و
 چون باشد که این امور اندرین صورت منجمد باسنات و منفصلات باشد چنانچه ظاهر است
 خصوصاً در ما نحن فیه اعنی کذب باری تعالی نسبت مخلوقات ظاهر است که آن صفت
 جناب برتری است نه جز با وصف مخلوقات و پدید است که صفت مبالغه نیز مبالغه و منفصل
 بود و اگر در مبالغه مخلوقات و خالق کائنات کلامی نیست نظیرین مرتباً کذب او تعالی
 نیز نسبت مخلوقات چه گفتگو باشد باقی ماند اثر کذب او تعالی در مخلوقات ان نموده است
 نه خیر چه منافع دینی باشند یا دنیوی اگر موقوف بر معالیهایی باشد است همه محتاج است
 باشند گفتگو دروغ نمیده منافع را برهم زنند و انهم گفتگو دروغ حضرت خداوند عالم که با صلا
 ان بطوری ممکن نیست پس از خدا اعتماد راستی بکسیت و امید رسانی فهم از کلام اگر خدا
 نخواسته خود خداوند تعالی دروغ اختیار فرماید موافق مصرع مشهور و این بصلح طراز باشد

هیچ طور بافت ضرر این دروغ نتوان شد و مگر اضرار از اولیات و بدیهیات است
 و جایگاه اضرار پسندیده اند نظریات او نه پسندیده اند بلکه باعتبار آثار او پسندیده اند یعنی
 نظر بر نتایج که بالعرض از آن می نمایند پسندیده اند چون مثلاً امثال این مضمون در اوراق
 گذشته مسطور شده حاجت مگر نیست القصه قبح اضرار ذاتی است و چون نباشد اضرار
 عمده صفات وجودی است اعنی رحمت در صورت تجویز کذب باری تعالی اضرار نوع است
 تا بحدی که زیاده از آن متصور نیست و صلاحتی متوقع فی چنان نمایان است که احتیاج
 بیان ندارد و درین صورت فردی را افراد انسانی نماند که مبتلا و این بلا نشود اکنون
 بهوش باید دید که وقتیکه خیر محض و خوبی خالص در یک نوع عظیم موجب صیبت مجموعی آن
 نوع نتوان شد شرم محض و زبونی خالص چون نه موجب ناریاسی خواهد شد تفصیل این امر
 همان است که مصداق حسن مرکبات هیئته اجتماعی خیر و شر نیک و بد باشد ازین مصادیق
 تنها تنها این گوهر بدست نتوان آورد بوجه تنگی الفاظ این کم زبان را در اظهار و تفهیم
 خود حیرانی است می ترسم که کم نهما را برین گفتار من خنده آید گویند که خیر حسن و محسن
 نیک و حسن مضامین متقاربه باشند اندر بصورت حاصل این سخن آن باشد که حسن جماع
 حسن قبح پیدا شود و ظاهر است که برین تقدیر اجتماع ضدین و هم دور لازم خواهد آمد و اضرار
 رفع این خلجان سختی میگویم که انشاء الله در نظر صاحب نظران سخن پریشانم فراموش آید
 این است که مقصود بدو قسم باشد مقصود بالذات و مقصود بالغیر باز هر یک بدو قسم دیگر
 انقسام یافته بسیط و مرکب بر آدم از مرکب هیئت اجتماعی است که با جماع امور کثیره متعلق
 شود نه اینکه امور کثیره اجزاء آن مقصود باشند چه نزد عاقلان هیئت از هر قسم که باشد بسیط
 است یا ممتنعی که جزوی ندارد اعنی قابل قسمت نباشد که این از آثار کیا است که بیفتا
 و پید است که هیئت کیفیت است نه کم و چون معنی ترکب مفهوم شد معنی بساطت نیز واضح شد
 و مراد از مقصود بالغیر آن است که آنرا اله مقصودی قرار دهند مثلاً دگر تا به دو دیگر آن

همه مقصود است اما فرض مان و طعم و غرض از مقصود بالذات آن است که خود مقصود باشد نه واسطه دیگر مقادیر هر کیفیت که مرکب باشد معنی مذکور مقصود بالذات بود از آنجا که می بینیم ملا شافعی فی الاصول و هر کیفیت که بسیط است اما مقصود بالذات آنرا خوب نامیم و آنکه بسیط است یا مرکب اما مقصود بالغیر آنرا خیر می گوئیم و میگوئیم که هیئت ترکیبی که جمیع خیرات کثیره مثلاً فقط بدست آید یا خوبیهایی چند مثلاً مجتمع شده موجب حدوث آن شوند با بیان می بینیم که آن شکل نازیبا باشد مثلاً چشم از قسم خیرات است و هم خوب اگر در شکلی فقط چشمها باشند و دیگر هیچ نباشد بالیقین آن شکل نازیبا باشد اندرین صورت اگر چه زشت و زیور بود در زشتی چه کلام با جمله اگر همه افراد کینوع خراب فاسد باشند توقع خوبی از کجا آید ماده هم فاسد شد و صورت هم خراب حال ماده خود معلوم است که همه اجزای آنند و حال شکل و صورت اینکه از ترکیب معلوم امید اصلاح نیست این است حال نوع نبات خود باقی ماند نسبت شخص که آن نیز نزد اهل عقل ظاهر است چه انواع بمنزله اعضا و اعضاء اکبر اند چون یک عضو و جمیع اجزای فاسد شده ناقص گشت فساد چشم و گوش و دست و پا همه را فاسد گرداند از اینجا که افضلیت این نوع انسانی بر همه انواع نزدیک به عالم خواهد تا جان نقل اند یا پیروان عقل مسلم است فساد این نوع همچو فساد دماغ باشد که جسم را از پایه اعتبار ساقط گرداند با جمله حسن هدیه اجتماعی نوع انسانی و هیئت اجتماعی جمله عالم بالفضا ماضی و ادعنی کفر و اسلام مسلم اما به تنها تنها کفر و ایمان یا باقران فردی از ایمان و کفر همچون خود تصور نیست با خصوصیات که این خوبی باقران این وان چنان صورت بندد که خوبی ذاتی آب باقران شیرینی و ترشی اگر چه صباحت فقط باقران ایمانی با ایمانی دیگر متصور باشد که اینجا فقط نظر بصفائی است که بسیط باشد و اینجا نظر بر شرفی است که بے اقران اضداد و ترکیب صورت نه بند و القصد باقران افراد کفر با همه گزند امید حصول حسن

صورت است نه توقع حسن معنی که آن خود بوجه فساد ماده بدیهی البطلان است اندرین
صورت اضرار کذب شمر بیگونه خیر نباشد تا گویند که باعتبار آن خیر لاحق رحمت محرم
آن گردیده نظر برین کذب جناب باری تعالی محض از ماکم باشد و معارض صفت
رحمت پس اگر نفوذ باشد تجویز کذب باری تعالی کنیم اقرار عدم رحمت نیز درین پیرایه
ضرورت است و این همان صفت است که مطالعه کنان ادواق نسخه عالم را از اقرار
آن ناگزیر است چه حاصل آن همین اعطای باشد که از وجود عرضی ممکنات و صفات
عرضیه ایمان بران از بدنیات اولیات است القصد خلق کفر در دیگران چیز دیگر است
و کفر خود چیز دیگر و خلق کذب و جهل در دیگران چیز دیگر است و کذب و جهل خود چیز دیگر
آن صد ضرورت موجود و اینجا ضرورت مفقود البته موانع همه موجود ازین تا از آن فرق
زمین و آسمان است غرض از امکان چیزی در جایی امکان آن در جا دیگر لازم نیاید
و از امتناع چیزی بجایی امتناع آن بجایی دیگر مستحق نشود هر سخن وقتی بکنیز مکانی دارد
باقی ماند اینکه اگر امتناع کذب باری تعالی و تصدیق کاذب از آن طرف تسلیم
کنیم این قصه اگر مفید باشد فقط اهل علم را مفید باشد و اگر ادراک این فرق راه هم
نماید خاصان را راه نماید عوام بعلم راجع شود و جالبش این است که ضرورت ادراک
این فرقهها را باریک اگر می افتد وقتی می افتد که ماهیت جهل و کذب اول که در اول
بندگان مخلوق فرموده اند و ماهیت این جهل و کذب که متصدیق کاذب متصور است
وقت اراده ادراک فرق مراتب برابر بنظر آید و این از آن گفتم که قبل از اینچنین نظر
این اعتراض را بدل رسامی نباشد همین است که کم کسی درین خلجان افتاده باشد
پس هر که اینچنین نظر دارد اینقدر رسم مایه ادراک دارد که پس از بیان فرق یکیه را
از دیگر متمایز نمیدانند و آنکه ازین قسم فهم بی بهره اند ازین قصه هم خبر ندارند بمجربان
خوارق از مدعی صدق معامله و دل نشان مطمئن میگردد و وید است که حقیقت

یقین همین اطمینان است مگر شاید در حقیقت اطمینان هنوز خلیان باشد به دفع این احتمال
 عرض میکنم که گاهی نسبتی تنها بدل آید و گاهی نقیضش نیز همراه او بود اندرین صورت نیز
 دو احتمال است هر دو برابر باشند یا غلبه این را باشد یا آن را اول اطمینان است دوم
 شک سوم ظن چهارم و پنجم با اینهمه بسیاری از معلومات عوام را می بینم که نظری است
 و یقینی الغرض ترتب بر مقدمات دور و دراز قاطع اطمینان نباشد طفل نوزاد است
 را می مکد و بچه گاو و میش را اگر در دریا افکنند بی سابقه تعلیم دست و پا در آب میزنند
 و پیدا است که این افعال همه ارادیات اند و هم فعل ارادی را تصور غایت خیر و شر
 و ظاهراً هر است که غایت و غرض این افعال نتیجه است در حق آن افعال بنا به خفی افعال
 چه در وسط مقدمات دیگر افتاده اند که پس از ترتیب آنها نتیجه لازم آید مگر چون علم
 اینهمه مقدمات الهامی است نتیجه خود بخود بدل می افتد بچنین حصول اطمینان با
 خوارق و دعوی نبوت و رسالت علاقه دارد که بی سابقه تعلیم و رذر هر قلب و بیعت
 نهاده اند حتی که فساد همین دلالت موجب عجاب پرستیها در اکثر افراد بنی آدم
 گردید از اینجا اینهم و ضمیر شده باشد که نظریه محاضرات یقین و اطمینان نیست یقین را در
 بدیهیات اولیه اعنی مقدماتیکه بی وساطت مقدمه دیگر بزمین ریخته باشد انحصار
 نیست اندرین صورت اگر گویند که یقین باعتبار نسبت عام است از نظر و بداهت
 و تواتر اخبار بجا باشد و اعتراض لزوم دور از تعریف متواتر ساقط شود خبر متواتر
 ان باشد که موجب اطمینان و یقین بود و ظاهراً هر است که یقین و اطمینان بجهت مذکور
 را در تعقل خود توقیفی بر تواتر نیست مگر اکنون از وجه دلالت خبر متواتر بر صدق
 خبری باید گفت می باید شنید که چنانکه خبر من حیث الخبر منحصر و صادق و کاذب است
 و از اینجا احتمال صدق و کذب هر دو در خبر پیدا شد بچنین وضع اصل خبر بهر بیان
 واقع است و انسان محمول بر اسیال اشیاء بنی نوع خود که یکی از سامان و همین بیان

واقع است در اکثر و نیز بمیثور مخلوق بر باز داشتن ضرر بنی نوع خود است که بنحیه سانه
 ان کذب نیز باشد و وجهش همین محبت برادرانه است که اتحاد نوعی علت است
 با محله صدق گفتار مقتضای اصل فطره است قطع نظر از تعرض عوارض و هجوم عوامل
 و دروغ را وجهی نباشد مان اگر طبع کسی از جاده مستقیم محبت نوعی منحرف شود درین
 تعرضی فاسد شود یا سببی از سبب غلط کاری ریزن خیالات علمیه شود باشد که بعد
 و دروغ گویند یا غلط راه غلط پویند مگر چون خالق چون خلق خود را گوناگون آفریده
 و اگر یک غبی است دیگری ذکی و اگر یک ساده کار است دیگری پرکار و همشاید صورت
 تواتر اخبار و اتفاق انبار روزگار احتمال غلط کاری محمود و تلاشی گردد اما انکار
 فاسد هم باعث این گفتار نشده همان سان بدل حقیقت شناسان خلیده ماند که
 بود چه غلبه اسوار بر اکثر افراد بشر بحیث مشهور است نظر برین اتفاق گروه عظمی
 تعرض فاسد همانسان ممکن است که اتفاق جم غفیر بر غرض صحیح و بهر نظیر همین اتفاق
 جماعات بی پایان بر مذاهب حقه و باطله کافی است غرض شرکت اغراض از جماعات
 کثیره ممکن است و بدین سبب کذب عم ممکن چه کذب عمدی تحریک غرضی فاسد تصور
 نیست آری غلط کاری بی اختیاری از جماعات کثیره بوجه مذکور متوقع نیست چه
 سبب اعظم غلط کاری نقصان قوه علمیه باشد یا قله تدبیر و ظاهریست که در صورت
 اتفاق جماعت کثیره ادراک ذکی مصحح علم غبی باشد و در جم و احتیاط است بر جا غفله
 طبیعی مغفلان شود خلاصه مرام آنکه کلام اگر ناشی از اصل فطره است احتمال تعدد کذب
 نیست آری و هم غلطی باشد مگر این دهم در صورت اتفاق جم غفیر محمود و متلاشی شود
 در چون نشود همه انگشتان برابر نباشند نتوان گفت که در دوره از ادوار همه اغیار و
 متغیر نایند اگر ناشی از اصل فطره نیست بلکه سببش غرضی است فاسد یا اتفاق
 تصحیح آن نتوان کرد چه اعوجاج طبائع افراد کثیره از ارادات حسنه ممکن بگردد و یا غلط

که این هر دو امر عینی عدم اتفاق در صورت اول بخلط و امکان اتفاق بر بعد کذب
 زمانی نرود هر کس را کس مسلم است بلکه مفسد و فطره هر کس و با کس چنان و دلیت نهد
 اند که علم کیدن پستان و نتیجه آن در قالب طفل نوزاد و علم دست و پا زدن بهر شادی
 آب و نتیجه آن در دل بچه گاو و پیش هر کس می بینیم که وقت تردد در امری بجانب
 غلبه آرا و اهل رایی مائل می شود و گواهی اهل عرض و مقبول نمی دارد لیکن چنانکه
 باعث قوی بر صدق و عده موجب استیاری پاس خدا تعالی می باشد همچنین غرضی
 تر از تعصب است پاس و حمیت دینی نمی بینیم عیان را چه بیان احوال انبار زرگار
 و هم که شنگان اددیده و شنیده ایم نظریین تواتری که ناشی از پاس خدا تعالی
 نماید بهترین تواتر با اعتبار اعتماد و اعتبار باشد و تواتر که ناشی از تعصب و حمیت
 بدترین تواتر با اعتبار اعتماد و اعتبار باشد چون در ناخن فیه نظر کردیم تواتر بود
 و نصاری بمقابل اهل اسلام و ادیان متاخره با فتنه و تواتر که در اهل اسلام است بمقابل
 کسی دیگر نیست اول پاس ملت حمیت ایشان می نماید و دوم پاس ملتی دینی است
 چه این غلغل که فلان کس دعوی نبوت و ختم رسالت میکند خود آغاز دین اسلام است
 نه آنکه دین اسلام متحقق و مبدء از سابق بود و باز این شور و بجه حادثه یا واقعه تازه میسر
 بر غایت الغرض بر سامع متواترات اول تیز مناشی اخبار ضروری است پس زلزله
 عمل بمقتضا و آن پس جایگزین تعصب حمیت باشد رفع این تردد اول ضروری است
 چون پس از تنقیر حقیقت حال مقدمات خفیه هم می نماید حقیقت این چنین بود
 عظام چون نخواهد بر آمد چون تجسس کردیم ابتدا روایت تورات در بخیل یکدیگر
 و کس نه تنها یافت چه با قرار علماء ربود تورات یکبار در واقعه نخت نصر یک نخت
 معده و م شده و باز پس از مرور و مرور شخصی زاید و خود نویساند و همچنین اصل بخیل با علم
 وجودی ندارد و با عتراف علماء نصاری تراجم آن موجود اند و پیدا است که ترجم

یک کس باشد جماعت اندرین صورت اقوال تورات و انجیل در هر دوره از متواترات
 نماند و آنکه میگویند که تورات و انجیل منسوخ نخواهد شد قوی است از اقوال تورات
 و انجیل همچنین دیگر متواترات ایشان باین همه حتمی ان کلمات که درین باره مستند
 ایشان است باعتبار دلالت مطابقی و سوق قرینه اگر گیرند فقط این قدر است
 که اخبارین همه واقع شدنی است نه آنکه احکام آورده من منسوخ نخواهد شد عرض
 این چنین گفتار که زمین و آسمان از جای خود برو و اما سخن من از جای خود نرود
 دلالت بر عدم منسوخیت تورات و انجیل نمیکند آری بمقتضای حتمیت ملت و تعصب
 این کلمات را باین معنی گره داده اند با سماع آواز دین عیسوی اولی یهودیان
 این و تیره آغازنها و ند باز با سماع غلغله ظهور خاتم النبیین صلی الله علیه و سلم نظر باین
 همچو یهودیان بهمن تدبیر حفاظت ملت خود نمودند مگر چون امام فخر الدین ملا سعدی
 را اتفاق تنقیر احوال کتب یهود و نصاری نشد نظر بطا بر اقوال یهود و نصاری را
 از متواترات فهمیدند اگر درین زمانه این بزرگان می بودند کتب متعلقه اقوال یهود
 و نصاری که علما این زمانه بعزیزیه فراموش کرده اند با غوش ایشان می نیایم
 القصد این اتفاق کلمه یهود و نصاری اول در هر قرن متواتر نیست باز منظمه پاس
 ملت ظاهر و باهر و قانع کشیده که انهم بتواتر رسیدند با عتراف حقیقت دین
 محمدی صلی الله علیه و سلم از علما یهود و نصاری شاید بضم این همه مقدمات یک
 به گیری آن منظمه به پیرایه تحقیق و واقعیت نمایان شد آری تواتر دعوی نبوت محمد
 رسول الله صلی الله علیه و سلم و اظهار سجدات و ادعای ختم نبوت بطوریکه احتمال
 حتمی دیگر نماند ازین همه لواش پاک است اول تواتر بشر الط خود در هر قرن وجود
 و باز منظمه غرض فاسد نشان این اتفاق نمی نماید و امی طرف پس از تحقیق تواتر
 دیگر معارض این تواتر نه برآورد و دلیل عقلی یا نقلی فلاحم آنست نظر برین این خبر

ضرور یقین باشد و اگر این هم افاده یقین نکند حصول یقین اعنی اطمینان قلبی
 از ره سمع بطوری نبودی حالانکه در ضرورت یقین و فعلیت آن در بعض اخبار احد
 را گنجایش کلام نیست و اگر بالفرض افاده یقین مصطلع نمی نماید باری از غلبه ظن چه کم
 و مایه یقینم که بر وجه کم مقتضای غلبه ظن نه تنها نقل و نقلیات شایدست عقل نیز
 همین فتوی مید بر حال نقل خود ظاهر است ایه دان جا کم فاسق بناقتینوا ان یقتضی
 تو با بها لا هم برین امروالات دارد و اگر آرنده خبر فاسق نیست عادل است صاحب
 این تبیین نیست و چون امر تبیین نباشد اشرار بان باشد که اکنون حالت منتظره مختصر
 طلب نماید هر چه در عقیده موافق آن عمل نماید باز اتفاق جمله علمای بر قبول خبر واحد
 مجتمعه الشراطی باشد عا است چه از سبب اخبار یقین مضطرب حاصل نتوان شد اگر احتمال
 تعدد کذب نیست باری احتمال خطا همان سان موجود مگر چون این احتمال پس تبدیل
 الوقوع است چندان اعتبار نداشته باشد احتمال صدق که اصل موضوعه کلام است و موافق
 مقتضی فطره کار خود خواهد کرد الغرض این غلبه علم موجب غلبه اراده مقتضای علم خواهد
 شد و ظاهر است که غلبه اراده یکی از دو جانب فعل اختیاری موجب ترجیح آن بر جانب
 دیگر باشد و این طرف هوید است که سرمایه فعل همین اراده آن فعل باشد چنانکه علم
 عدم آن عدم اراده و علت ترک فعل اراده عدم آن فعل باشد مگر چون وقت
 تردد دو اراده چنان متعارض باشند که وقت شک و علم اگر اراده غالب آمد وقوع
 فعل لازم آید چه اراده را بشرط عدم موانع فعل لازم و در صورت غلبه بقدر غلبه اراده
 موجود آری بقدر تعارض بوجه تعارض کان لم یکن شد و از همین تقریر و وجوب عقل
 بر غلبه ظن بر آن مگر ظاهر است که در صورت افاده غلبه ظن نیز مطلب همان بود
 چه وقوع عمل در هر صورت برابر است افاده ظن باشد یا افاده یقین فرق اگر
 باشد در علم و ثمرات آن از تکفیر و تضلیل باشد مگر آنکه مدیه حقیقت بین عقل

دارند خود داشته باشند که اندر صورت ایمان نام همین تسلیم بقدر غلبه ظن باشد چه
 اکنون که همه سباب علم بالا و خبر متواتر مفقود تکلیف زیاده ازین نه عقلا درست است
 نه نقلا پس با وجود خبر متواتر ترک تسلیم بقدر مذکور ناشی از شوخیها و شوخ حشمتی باشد
 باشد و همین است کفر و الله اعلم بالصواب با جمله خبر متواتر بالیقین موجب اطمینان
 قلبی است هزار پاکس را مشاهده باید کرد که خیال کند در شهادت قلوب و شان بطن
 است همچنین با شمع از جم غفیر که بغیر ضانه گفته باشند اطمینان حاصل است اتفاق طبعیت
 بر سکون در مرد و صورت موجود اندرین صورت این را مفید گفتن و از انگشتن بجز
 تحکم هیچ نیست و آنکه درباره افاده یقین متواتر طبا هر بیان را این خدشه پیش
 می آید که چون در هر خبر واحد احتمال کذب موجود در مجموعه هم همین احتمال باشد چنانچه
 اهل نظر باریک را از وجه ولالت خبر متواتر بر صدق واضح شده باشد مگر چون اجمال
 بتفصیل نمیرسد قدری مفصل میگویم احکام افراد بدو گونه باشد یکی احکام مطلقه
 که بسوی مطلقه درین مقیداعنی فردا خود هست منسوب باشد مثلا لطف نزدیکان
 انسانیت او که در فردا خود هست و دوم احکام مشخصه که راجع بسوی تشخص باشد مثلا
 کیفیات او از زید و عمر و غیره از خوبی و بدی و سستی که در افراد مختلف
 باشند یا سیلان قطره و کوتاهی مساحت و می و کمی وزن ان که اول از احکام مطلقه
 است و ثانی از احکام مشخصه چون انقدر معلوم شد معلوم باید کرد که احکام مطلقه
 در صورت اجتماع افراد همان سان باشند که بودند و احکام مشخصه تغیر گردند چه در
 شخص دیگرند مگر چون اینجا نظر کردیم احتمال کذب را از احکام مشخصه یا فیتیم و احتمال
 صدق را از احکام مطلقه و جهش خود ظاهر است و من هم گفته آمده ام که اصل
 وضع کلام بهر اخبار واقع و اظهار مرام است و باز محبت نوعی باعث این اظهار
 و اخبار و احتمال کذب ناشی از احتمال غلط فہمی است یا از احتمال غرضی فاسد اگر از

طرف غرض فاسد اطمینان کلی بهم رسد با جماع آراء و اتفاق کلمات بطوریکه
 نفیتم احتمال کذب زایل شد آری همان احتمال صدق باقی ماند و پدید است که یقین
 همین بقا و احتمال واحد و زوال احتمال ثانی است و این بدان ماند که یک رشته چنانچه
 مستحکم و محکم نباشد اما اگر رشته‌های چند بهم آوندان ضعف مرتبه شخص زایل شود
 و آن قوت که از احکام املاق است چه رشته موضوع به تعلیق باشد بدستور ماند
 غرض هر خبر مصدق خبر دیگر است و بهم پیوسته احتمال صدق شیئا فشیئا قوت
 پذیرد و از اینجا امکان حصول یقین نه تراشد اخبار عاقلان را معلوم شده باشد
 و الله اعلم و علمه اتم و احکم

مکتوب هشتم

در بیان عدم جواز گرفتن سود مسلمانان و در هندوستان هم در بیان
عدم جواز آمدنی اراضی مرهونه و غیره

بسم الله الرحمن الرحیم

کمترین بی تمیزان بخدمت عزیز عزیزان مولوی سیاح محمد صاحب زاد الله عمره و قد
سلام مسنون بجا آورده گذارش پیرست و در قیمه الغرزی با استدعا تحقیق جواز و عدم جواز
اختیار با مستانان اهل اسلام را از دوا حرب رسیده سرمایه کار مرانیها گردیدند مگر این سلسله را
دیدم که از اعظم مسائل عظیمه اهم مهیات و مینیست ناختم در گره کشای یحیی بن ابی جح
است آنانکه شبها دراز بدود چراغ چشمه سرمه سا کرده اند بطالع کتب فقه را نور اوب
نموده عمر دراز بسر آوردند اگر درین چنین مضامین لب بجنبانند زیباست که این کار
اوشان است من نا بکار را درین کار با سر فرو آوردن نشاناید که هر کاری هر مردی تا هنوز
عبور بر مسائل ضروری هم میسر نیست تا تحقیق یحیی بن ابی جح مسائل که درین فقره عمر گرفته یکروز هم ضرورت
تفتیش آن نیفتاده چه رسد مگر خاطر عزیزان عزیز است آنچه بصفحه خاطر می نگارند من این
صفحه می گزارم مگر اول سخن چند قابل گزارش میدارم بشنود اول اینکه علت حدوث و بقا
ملک قبض است نه غیر که علت همین یک باشد و آنچه بیع و شراء و اجاره و رهن و وصیت
و میراث را از موجبات ملک شنیده باشی بنایش بر همین است که باین اسباب استحقاق
قبض بهم میرسد و همین است که برابج تسلیم قبض و اداء واجب مد و شتری ابع قبل قبض
منتهی گشت و مهربی قبل قبض تا تمام نماند و آنکه وصیت و میراث را قبل قبض مفید ملک معنی

از سمایات نظر سر سری است و در بیع و مبه قبضه با بیع و در مبه قبل تسلیم موجود است و هم
خود موجود و وقتی که خود بد و نسیا را بتوان گفت که مشتری و موهوب را قبضه و تصرف کنند
بجمله ارفاع قبض با بیع و در مبه قیام قبض مشتری موهوب بجایش بی تسلیم با بیع و در مبه
صورت بند و در میراث و وصیت تا وقتی که مورث و موصی گوهر حیات بحیث امان از
بدن شست و قبضش به دستور بود و ارث و موصی را را اختیار تصرف در آن اموال نبود و چون
آن خود از میان برخاست و جان بجان آفرین سپرد قبض و نیز مانند اجماع قبض و ارث
موصی را با قبض و احوال متمنع باشد اکنون اگر ارث و موصی را حساب شایده مورث و موصی
در قبض و تصرف خود را و بجاست که مانعی نیست تحقق بشایده و وصیت خود را میراث و
آن قصه اگر بگوید که در اول و باره اموال میراث واجب بود که وصیت تعیین حصص
پسندگان نماید و باز از آن منسوخ کرده خود و حصص و نشانراستعین کردند خود بخود و منسوخ
که در نمونه وصیت معونه او کرده اند نه انکه او از میان میسوزانگندند از منصورت تسلیم از
طرف مورث و موصی بوجه حسن به ثبوت پیوست و زائد از آن تحقیق گشت که در بیع و مبه
بنظر آمد چه بی اگر از میان میخیزند یکسو میشوند و چنان میخیزند که باز احوال عود نباشد و بیجا
جهان از میان میخیزد که بخیر نام هیچ نیازی دارند که باز آمدن بی کرده میروند و اگر تسلیم از
مورث و موصی همان بود که در عالم حیات بدست و ارث و موصی را می سپردند با بی ازین
چکم که چون مورث و موصی ازین جهان برخاست و عالم را خوش خاشاک و جو و خود و میراث
قبض و نیز مانند اکنون تسلیم ملک ملک و ارث و موصی را ان اموال البقبض تصرف
خود و در آن میرمایه ملک و نشان باز همان قبض باشد که بود فرق اگر بر آمد همین قدر بر آمد که در
صورت اولی قبض و ارث و موصی را فرع قبض مورث و موصی باشد درین صورت قبض و ارث
و موصی را قبض و استقلال بود بهر توشیح این سخن سخن میگوید که انشا الله این سهار ازیم
نشانید اگر شکی صغیر زیر قفلی یا سائبانی بر بالا و فرشی بنهاده باشد این سنگ بقیع

و سائبان این فرش و نسبت مختلف دارد نسبت سائبان و سقف تحت سائبان
 فرش فوق مگر منسوب منسوب الیه حقیقی به این و نسبت سائبان و فرش نمی بایز
 سائبان و فرش و خیزنگ منسوب منسوب الیه حقیقی این و نسبت اند و از اینجا است که اگر
 سائبان و سقف را از بالا کشیده بجایش سائبانی و سقفی دیگر نصب کنند یا فرش زیرین را
 از زیر کشیده بجایش فرش دیگر گسترانند و درین کشش سنگ بهمان چیز خود باشد نسبت
 تحتیت و فوقیت سنگ کو متبدل نشود مان فرش و سائبان که بمقام فوق و تحت بود
 متبدل شد مگر عرض اگر تبدل راه یافته در طرف نسبت راه یافته در عین نسبت راه افتاد
 همچنین اموال ملوک را با مالکان خود نسبتی است معلوم که منسوب الیه حقیقی آن نسبت تمام
 مالکان است عینی مقام قابضیت پس تا وقتیکه اموال بمقام مقبوضیت اند از تبدل آن
 مقام قابضیت تبدلی و تغیری در مقبوضیت آنها راه نیابد و بدین سبب ملک معنی ملک است
 که از اوصاف اموال است همانسان بحال خود باشد اما ملک معنی مالکیت که صفت مالکان است
 و مرتبه دارد یکی مطلق و عام دوم مقید و خاص اول همان متساویت بمقام قابضیت است که
 در صورت تبدل متبدل نشود دوم متساویت بمشخصات خاصه مالکان که بتبدل آنها متبدل
 متغیر گردد با بحال ملک مطلق معنی مالکیت مربوط مطلق قابضیت است و ملک مقید و خاص
 معنی مذکور منوط بقابضیت خاصه است مگر هر چه باشد هر چه ملک همین قبض است و سبب اینها
 آنکه شنیده که کفار منسلط بر اموال مسلمین احراز آنها به از حریک ملک آن کردند و از ملک مسلمین
 آری تا وقتیکه از دارالاسلام بر دین نبرده اند امید تخلیه من آن قومی است که هنوز از پیغمبر
 مسلمانان بر دین نبرده اند تا اندیم کفار را همچو غاصبان دارالاسلام باید نداشت که با بدو
 میر المؤمنین فاع قبض و نشان مقصور است و از اینجا است آنچه امام ابوحنیفه فرموده اند که قضا
 قاضی در معاملات ظاهر و باطن نافذ میگردد و چه در افعه جور عابران با بداد قاضی متوقف
 چون خود قاضی و گران و مانده کنون و فکر که جویند باقی ماند اند این ملک از طریقات باطل

یا خباثت این سخن دیگر است کس نمیداند که اسباب حبیثه موجب خبث ملک باشند و اسباب
 طیبیه موجب طیب آن و از اینجا است که غنیمت را رزق الطیب قرار دادند و رزق سوء و عالم
 صلی الله علیه و سلم زیر لو او و اوشان نهادند چه بسبب قبض امری است که امور دیگر در طلب
 آن نمیرسند و آنکه اجرت عبادت ممنوع و حرام گردید سببش نه این است که حسن عبادت کجای
 نکردنی و جهش دیگر است عبادت از حقوق خداوندی است بعض حقوق خود را طلبید از افرین
 نام شد و بعضی با تقاضا نیست اگر بندگان فهمید او انما یدفها از نظرف دارد و گیر نیست
 پس اگر کسی عوض این حقوق متاع دنیوی بگیرد حق خداوندی را بار دیگران فروخته باشد
 و میدانی که فروختن حقوق و اموال بندگان نیز بی اجازت اوشان ظلم است تا بحق خداوند
 چه رسد از اینجا دانسته باشی که اجرت نفل عبادت هم حرام سخت است چه ادا حق کسی بکسی
 و دادن امانت یکی بدگیری بی اجازت او و انهم عوض ظلمی است صریح که عاقلی نه پسندد و عوض
 از اطیب شمارد اگر چه صاحب حق خود طلب نماید و دو جهاد فروختن و خریدن نیست از
 قتل قمع کفار شرار بعضی رفع و از ازاله خبث ایشان از صفیة عالم مستلزم قبض و تصرف
 در اموال و اوشان بگیرد و چنانچه ظاهر است و متاع غنیمت را عوض جهاد نتوان گفت باینهمه
 نقصان اجرا آخرت در صورت حصول غنیمت زیرا آن است که شائبه غیبت اموال و ظلم
 محوک این حرکت مینماید سخن دوم این است که قبض اهل اسلام باشد یا کفار موجب ملک است
 اما بدو مرتبه یکی قبض عا یا که قبض جزئی است و دوم قبض حاکم که قبض کلی است اول آن با خبر
 همان نسبت دارد که نوراض بنو اقباب یا منقلح و قلم بدست چنانکه اینجا نوراض و
 منقلح و قلم در حرکت و سکون و تابع حرکت و سکون اقباب دست باشد چنان قبض عا یا
 و حرکت و سکون تابع قبض حاکم است اگر اموال عا یا قبض حاکم اسلام است مثلا اموال
 اوشان نیز قبض اوشان باشد و ملوک اوشان اگر از قبض حاکم اسلام بدون و دو کفار
 مستلک گردند اموال عا یا بر اسلام از قبض اوشان ملک اوشان برآید همچنین اگر حاکم

اسلام بوجه غلطی و گمراهی را و مانند چنانکه در مقدمات دائره بوجه اشتباه حجت پیش آید بوجه
 آنکه قبضه حاکم از جای بجای چنان متحرک شود که فوراً قباب از جای بجای رود و قبض
 و ملک رعایا نیز متحرک گردد و علی هذا القیاس بجانب کفار خیال باید فرمود سخن سویم اینکه
 شهادت آیه و ما خلقت الجن والانس الا ليعبدون غرض اعظم از خلق بنی آدم همین
 عبادت است که بجز انقیاد و اطاعت امر و گرنه نباشد با این هم اگر غرضی دیگر از وجود بنی آدم
 چنان برآید که اصلاً در تحقق و ظهور انقیاد و خویش یار و گران مدخلتی ندارد چنان باشد که کتاب
 را زیر سر نهند و مکیه سازند چنانکه حصول این غرض از کتاب مقصود بالذات بودن بر سر
 مطالبه از کتاب قاص نیست همچنین بر کردن جهنم از بنی آدم و جنیان در مقصود بالذات
 بودن عبادت از جن و انس قاص نباشد اندر نیصورت اموال و نیوی که بشهادت آیه
 هو الذی خلق لکم فی الارض جمیعاً مخلوق بهیرو بنی آدم است تخصیص من تو هیچ نیست
 منجمه سامان عبادت و انقیاد باشد و چون نباشد اگر اموال و نیوی از عدم بوجود
 نماندی افراد بنی آدم در گرفتاری حوائج تا بعبادت از کجا آورند بنی بالجملة غرض از
 خلق اموال نیز همان عبادت باشد که مقصود از بنی آدم است و این چنان است که دانی
 مان بهر خوردن است و دیگران دیگران و ما به و میزم و آتش و دست پناه و دیگر سامانها
 معلومه بهر نان پس چون نان بهر خوردن است اینهمه سامان نیز بهر خوردن باشد که در
 اگر این بلا و گرسنگی و این تهیستگی از سره رود و ما را هیچ اتفاقی باین مصالح بیکار نباشد
 و نظر ما همه را بیکان باشد همچنین اگر عبادت و انقیاد نباشد این همه سامان عبادت
 نظر خالق را بیکان نماید اندرین صعوت اگر عبادان را ارشاد فرماید که ازین بکاران
 بگیرید و بصرف خود آردید بجا باشد که او مالک اصلی است و اینطرف سامان بخوبی بخود
 میرسد انقض اگر اهل اسلام بزور باز و قبض کفار را بر داشته بر اموال و شان دست خود
 بنهند ظلمش نتوان گفت که این خیال خام از چهل خیز و نه بینی و اگر درختی غرض شر و زنی

بنشانند آن رحمت باریار و بدین سبب آن رحمت را برید و بجایش نهالی نگذارند
 بنشانند صواب باشد خطا باجملة این مسلم که کفار ملک موال بقضن تصرف خود میگردند
 و چون نگردد که علت دامن محلول نگذارند و محلول ز علت خود باز پس نماند چه چنین
 که علت ملک بود یافته شد محلولش نیز در کابل و باشد مگر غرضی که از خلق موال بود
 از دست کفار نیاید لهذا دارانیدش از دست کفار بغرض خوشنودی خالق موال است
 آمدنی چون مقصود از پیدایش این اشیا عبادت بود و در دست کفار رسید آن نیست
 قبض کفاره حسب ضعیفی خالق موال باشد تا کار پر از آن ضار او تعلق عینی اهل اسلام
 خاموش نشینند بلکه استخلاص آن از دست او شان لازم آمد از اینجا دانست باشی که اگر قبض
 اموال را نیز بمجملة اغراض جهاد و قرار دهند زیباست غرض این نباید فهمید که مقصود از جهاد
 فقط اعلام کلمه الله معنی دفع فتنه کفار است استخلاص نیز غرضی است صحیح و از اینجا فضیلت
 مال غنیمت از دیگر اموال بوجه دیگر نیز دریافته باشی باجملة قبض کفار و ملک و شایسته
 اهل اسلام قابل اعتبار نیست بلکه قبض کفار بمقابل اهل اسلام همچو قبضه جانوران باشد که مضر
 و مراحم حدود ملک اهل اسلام نتوان شد چنانچه خود خداوند کریم نیز در کلام معجز نظام خود
 اشاره باین معنی فرموده اند میفرماید اولک کالانعام بل هم ظل نظر برین اگر اهل اسلام
 بر جان می او شان است یا بمده همچو جانوران و حیطة ملک و تصرف او شان و از اینجا
 دانسته باشی که ملک کفار بمقابل ملک اهل اسلام بدرجه غایت ضعیف است و هم دریافته باشی که
 بزور باز و گرفتن نه هر جان عالم است و نه هر جان ثواب اگر اهل اسلام بفرید بازو مال از دست کفار نشاند
 مستوجب ثواب باشند و برعکس آن قضیه متعکس است و هم فهمیده باشی که ملک از طیبیت
 عام است طیب بودن هر ملک را ضرورت نیست سخن چایم آنکه بمقدومه و عهد و پیمان اهل
 اسلام و قبول خبریه که حکمی است از حکام حاکم اهل اسلام کفار نیز قدری بهره مند از برکات
 اسلام گردند و همین است که جان مال و شان همچو جان و مال اهل اسلام مصون محفوظ مانده

اعمی را از اهل اسلام نرسد که تعرض خارج مال و شان شود و همچنین بعقد فوم و عهد و پیمان
 با کفار و قبول خراجیات او شان اهل اسلام برخی آلوده بخوست کفر گردند اگر اموال او شان
 قابل راجه و پیچ و سوال کفار باشد چه بجا است علاوه برین بین تازیانه شایه محرک و باعث بر
 هجرت از دار او شان قطع تعلق محبت از او شان هم شود با بجهت اسلام و کفر باعتبار ظهور آثار
 کلی مشکک است اولین مراتب که مستوجب ظهور آثار درجه غلی است همین قبول خبریه افتات
 در دایره است آری باصطلاح شرع کفر و اسلام نام همان مراتب است که منشأ از نجات
 آخره یا هلاک ابدی ان جهان باشد سخن خجسم اینکه درباره مومنات مهاجرات منفرمانند
 یا ایها الذین امنوا اذا جازکم المومنات مهاجرات فانتحنون الله اعلم بما بینهن فان علیهم من
 مومنات فلما ترجعن الی الکفار لامن حل لهن و لامن یجلون لهن و لا جناح علیکم ان تنکحن
 اذا اتیتن من اجورهن و لا تمسکوا بعصم الکوافر و سلوا ما انفقتن و سلوا ما انفقتن و لکم حکم الحکم
 بیکم و الله علیکم حکیم و این سخن بشهادت حدیث بخاری و مسلم که در باب الصلح آورده
 اقرار بان شرایطی نماید که هم در سوره ممتحنه و ذیل آیه یا ایها النبی اذا جازکم المومنات
 یا یا لیک علی ان لا یشکرن بالله شیئا و لا یسررن و لا یزینن الا به بیان فرموده اند حدیث
 مذکور این است عن عائشه قالت فی بیعة النساء ان رسول الله صلی الله علیه و سلم کان
 یتحدثن بهذه الایة یا ایها النبی اذا جازکم المومنات یا لیک فمن اقرت بهذا الشرط منهن اقبل
 قد یا لیک انتهی مقام الحاحه و در بعض وایات یاد دارم لفظ فقط اقرت بالمحتمه بجای
 جاز من اقرت بهذا الشرط یا بجای هر چه شرط و ران وایه است آمده غرض اینجی فقط تلفظ کلمه
 الاسلام گفتا نفرموده اند اقرار را معنی اند بکار آمد چون تعلق حقوق کفار با زمان مهاجرت
 باعث این احتیاط و همچنین کنج و کاوش تعلق حقوق اهل اسلام اگر با زمان نباشد
 کم ازین هم نباشد اکنون سخنی دیگر بیان میگویم جو در وصیت ممنوع ازین است که حقوق
 داران با سوال و تعلق گرفت حالانکه باطل است هنوز در ملک اوست و ازین هنوز که با

نگردیده اند حقوق خداوندی ز زکوة و صدقة الفطر و قربانی و حج و غیره با حقوق مالی مردم
 او شان تعلق نگرفته تصرفات مالکانه از بیع و شرا و کردن نتوانند این تعلق را یکطرف
 بنه و متحقق اهل اسلام در اموال کفار که با شاره و ماخلقت الحن و اللسن موجب در بقا
 و یکطرف بگذار و باز موازنه کن که کدام پله گران است بشهادة آیه لا تدون انهم اقرب
 لکم نفعا بنا و تعلق حقوق ورثه امید ضدمات و منافع است که گاهی صورت بند و گاهی
 نه بند و اگر بند بدرجه مساوات اموال متروکه مورث گاهی رسد گاهی نرسد البته امید
 و مظنة نفع رسانی هر دم است و بنا و تعلق حقوق اهل اسلام با اموال کفار این است که اصل
 ان اموال مخلوق بهر اهل اسلام اند نه کفار چنانکه خوب دانسته چون این تعلق بمنسبت این تعلق
 قوی است چه فرق زمین و آسمان است مراعات این حقوق نیز بمنسبت مراعات حقوق
 ورثه که از مالعت جو در وصیت شده آن هوید است اقوی او شد باشد مگر تعلق حقوق
 کفار با اموال از وراج او شان نه چندان است که اهل اسلام را وقت نزع به اموال خود
 باشد و انهم وقتیکه از وراج کفار از دست او شان برآمده باشند چه در نزع هنوز قبض
 بحال خود است گو می دانیم که پس از ساعتی بهم میخیزد و باز قبض اعنی مسلمان وقت نزع
 از اسلام خود نه برگردیده که املیت ملک و استحقاق اصلی آن از ورفته باشد و کافران
 با اینهمه عجز و دیوانگی که از ارتفاع قبض او شان از وراج ظالم است همانسان
 کفر اصرار دارند بدین سبب یا است اگر گفته آید که کفر او شان بمنسبت سابق اینهم
 سخت تر شد و از املیت ملک استحقاق اصلی آن فرسنگها دور افتاد و چون تعلق حقوق
 کفار باز وراج او شان که از ان است که وقت نزع کسی حق داشتنش تعلق گیرد و تعلق
 حقوق ورثه که از تعلق حقوق اهل اسلام با اموال کفار لا جرم مراعات تیکه درباره کفار
 بوجه تعلق مذکور و احتیاطی که بدین وجه کار فرموده اند از مراعات درباره اسلام جبه
 تعلق معلوم می باید که کم باشد و اگر کم نباشد نادم نباشد چون این مقدمات مذکوره

مسمدند میگویم که کفار را که با طاعت اسلام جزیه بر سر گرفتند قبض جزئی اوشان از قبض
 کلی کفار برآمده زیر قبض کلی اهل اسلام سر فرود آورد پس از آنجا که انبیا و انبیاء و موجب
 نجات از صدمه دنیوی می تواند شد بر حاکم اسلام که بایک پنج خلیفه الله فی الارض می باشد
 چنانچه آیه ان فی جاعل فی الارض خلیفه مصحح این خیال است واجب آمد که از جان مال
 اوشان تعرض نکند و نکردن و هدیه موافق انبساط حکومت و خلافتش انبیاء و بهم رسید
 می باید که تا دست رس نجات نیز بهر اوشان مسلم دارند و میدانی که حکومت این جهان
 را تا ابدان رسائی است و بدین سبب قوت تصرف در ابدان اهل اوشان بهم رسید
 تا بقلب رسائی نیست قلب اگر هست بدست مقلب اقلب است و این طرف مال را
 و قایه جان قرار داده اند چنانچه مدخنت آن در عبادت نیز بهمین واسطه بود پس اگر مال
 خود را و قایه جان گردانند و امان خواهند باید انکه شاید بشا بده احوال اهل اسلام و تمام
 بر این اوشان که نبی قدری اختلاط صورت نه بند و غلبتی بجانب اسلام بدل اوشان را
 مال مناسب اوشان بدیده اوشان بنهند تا قوت غرات نیز فرایند و اگر باین قدر است
 هم ضعیفی شوند بلکه همان قبض جزئی اوشان نیز قبض کلی کفار باشد اموال اوشان تنها
 حاکم اسلام را ربودن حلال است رعایا را نیز اجازت است بطوریکه توانند بر بایند خواه
 بزور خواه بحیله مان اگر قبض کلی اهل اسلام مزاحم حال رعایا را اهل اسلام بود چنانچه در
 تعرض اموال اهل مدینه باشد البته مانع بجای بودی و نه خود دانستی که جهاد و تخلص
 اموال علیه از قبض کفار بطوریکه بدیده هر کس و ناکس از اهل اسلام است مگر تا وقتیکه بر
 قبض کلی اهل اسلام قبض جزئی اهل اسلام نیاید یعنی در دار الحرب بود تا اندم زیر قبض کلی
 کفار باشد و دانسته که قبض جزئی در حرکت و سکون تابع قبض کلی است ازین وجه قبض
 جزئی اهل اسلام قابل اعتبار نبود قابل اعتبار همان قبض کلی باشد غرض از این و این
 است اندیشه تخلص کفار از اموال اهل اسلام باشد و قبض تمام متحقق نشود بلکه بمنزل

قبض صاحب معرض وال بود کان لم یمن شمرده شود نظربین تا و میک از در محراب برود
 نشود تخلص متحقق نگردد تا مالکش گویند و قابض و متصرف خوانند مگر همین طور مال اهل
 اسلام که از زمین کفار باشند نیز بقبض کلی کفار بود و قبض جزئی اهل اسلام پرتوه باشد
 قبض باشد نه بالاستقلال مانع تاراج اهل اسلام شمرده شود چون انقدر مانع دست اندازد
 غزوات نیست چنانچه دانستی و انظر لحوق عا که بوجه عرض حکم کفار ضروری است محرم
 و باعث هجرت و ترک تعلقات اندر دوسر مایه نجات از صحبت و ثامن صحبت آن شراب
 امام ابوحنیفه با بابت تخلص آن نیز فتوی دادند مگر بهر حال احراز که حقیقتش جاری
 استخلص از قبض کلی کفار است ضروری است باقیما مذکلام درین امر که احراز در صورت
 جهاد و سرقه و غصب و جلیه و فریب اگر شرط کنند بطایر بحال است که از انظر اندیشه استخلص
 است مگر در تاراج و مالی از اموال کفار بدست افتد این شرط کردن بجای خود نیست مان
 اگر فقط زیر قبض کلی کفار بودن علت ممانعت بودی این شرط بجای خود بود تحقیق این
 سخن برخلاف دیگر موقوف است اول را باید شنید کفار نیز و خفیه مخاطب بفرع نیستند مگر
 محفیش این است که در صورت مسلمان گردیدن او شان تدارک و تلافی با فایده و نشان
 نخواهند اگر فرض ترک کردند بقضایش تکلیف ندهند و اگر مرتکب معصیتی از معاصی خداوند
 شدند جریمه مقرر بر سرش نهند یا آنکه در آخرت بسزای این معاصی و ترک آن فیض
 عذاب نفرمایند فقط اگر عذاب کنند بر ترک ایمان عذاب کنند آنکه در باره صحت عدم
 صحت آن باعتبار تفرع اما مقصوده درین عالم هیچ کتابی و خطابی یا نهی و عتابی نیز
 از انظر نرسیده اگر چه آیات فیقضون عبد الله من بعد میثاق و لقیطون ما امر الله به ان
 یوصلن یفسدون فی الارض و انک هم انما سرون را بگرد بقتین دانند که این نیست و
 اینهم کلام و دراز است میگویم معاملات باهمی که مباح و غیر مباح اند فقط باعتبار نشان
 این دو قسم نیست کفار نیز شرک این تقسیم اند فرق اگر باشد همان فرق ثواب و عتاب باشد

یا قدر قلیل بوجه خاصه از یکدیگر متمیز باشد تفصیل این اجمال این است که حالات سهیه که
 مفید ملک نبوده و قسم است یکی آنکه وجه مانع و صلب علی بود و دوم آنکه وجه مانع
 از خصوصیت بایع و مشتری خیر و جایگاه عدلت مانع است اول است ان معامله مفید ملک
 نبوده و در حق اهل اسلام و نه در حق کفار و جایگاه وجه مانع خلقی معامله نیست بلکه تعلقی یا با
 معامله داشته باشد یا نه ممکن است که یک معامله در حق اهل اسلام مفید ملک نباشد و در حق
 کفار مفید ملک بود مثلاً شتر از خمر یا خمر از خمر اگر مفید ملک در حق اهل اسلام نیست و جنبش این
 که این معامله علی لا اطلاق مفید ملک نتوان شدنی و پیش این است که خمر و خمر را در حق اهل اسلام
 مال نیست چه مال آن است که منافع در بر داشته باشد و اینجا در حق اهل اسلام احتمال نفع منقول
 است چه منعی تحقق منافع این است که منافع از مضار زیاده باشند و همچنین منعی تحقق مضار
 غلبه مضار است بر منافع چه در موجودات چیزی نیست که بحکیم الوجود نافع بود یا بحکیم الوجود
 مضر اگر چیزی در حق کسی نافع است در حق دیگری مضر بلکه اگر در حق احدی در چیزی منفعت
 و ادایت نباشد و اندر در حق همان کس ضررت او نیز بوجه دیگر در وی باشد نمی بینی که مباد حق
 بنی آدم و حیوانات سحرآمیزی چه قدر نافع است و در حق جانوران دریایی چه قدر مضر و آب
 در حق جانوران دریایی چه قدر مفید است و در حق جانوران سحرآمیزی چه قدر مضر و باز آب
 و هوا بوجه دیگر چه قدر نافع در حق آن که مضر است مثلاً به میانییم ملازندگان جانوران
 سحرآمیزی بر هواست و ملازندگان جانوران دریایی بر آب مگر باجم جانوران سحرآمیزی را آب
 بهر نوشیدن و غیر ضرورات و جانوران دریایی همین سان هوا بغرض چند مطلوب چون
 معنی نافع و مضر بودن چیزی این است که منافع او از مضار یا مضار او از منافع زیاده باشد
 نه آنکه تنها منافع باشد که این کار کار وجود مطلق و وجود صرف است و نه آنکه تنها مضار باشد
 که این صفت صفت عدم محبت است از ممکن خاص این توقع بیجا است که اینجا ترکیب
 وجود و عدم هر دو است چنانکه مرکب دن مکنه خاصه از دو قضیتین مختلفتین بالا بیجا و سلب

نیز شاه بان میکند هر که میداند خود میداند که گویند که ما نیز درین بحث زیاده از
 آنچه در کلام نظر نیست غرض بهر طور حاصل است اگر بعضی است یا نافع محض یا مضرت باشد
 ما چه زبان کلام ما در آن بسیار است که از عتی نافع اند و از صحتی مضرت مثل خمر و خمر چنانچه
 در باره ترکیب خمر از منفعت و حضرت نفس قاطع فیها اثم کبیر و منافع لئالی است اما کبیر و نفعها
 شاید در ارم و هر که از منافع و مضار خمر آگاه شد منافع و مضار خمر و در ترکیب آن از آن دخول
 آنها در آن خود پی خواهد برد و درین چنین بسیار در نافع و مضر بودن بر همان غلبه خواهد بود و
 خواهد بود که در صورت تعارض بقدر مساوی ساقط لازم است هر چه باقی خواهد بود و بقدر
 محال اعتبار باشد که ساقط کان لم یکن است مگر این مضر بودن همچنین بسیار اگر چه باعتبار آن
 عالم نیز باشد مگر خندان جلی نیست که هر کس و ناکس به پندار و آری باعتبار آخرت جلی و
 بدی است از خمر قوت علیه رفا سده شود چنانچه زوال عقل و در حالت سکر خود گواه از
 دعوی است و از خوردن گوشت خنزیر خللی مین در قوت عملیه و در هفت نجاسات خمس
 روحانی از وزاید بغیرتی در کثرت این غذا خبیث و در بروز فرزند چنانچه از تجربه میاست و
 تاثیرات اغذیه اگر می رسد و دلیل آن چه کثرت گوشت جانوری رفته رفته مزاج بدن را
 چنان قریب به ماه گوشت آن جانور گردد که احتمال اغذیه حاصله از آن در همان اندر مان
 حاضر مزاج گرداند و میدانی که بهر مزاجی خلایق جدا گانه مناسب باشند و از اینجا است هر که را
 بصورت سگ می بینیم می بینیم که در طبیعتش محله هر کس و ناکس و عود کردن نهاده اند غرض
 باطلاع کیفیت جسم کیفیت روح پی می بریم پس چه عجب که کثرت استعمال خنزیر حیوانی را بد
 بغیرتی فرا دید چه خنزیر دو گیران درین وصف ممتاز است بهر خنزیریکه خواهد بود و دیگری
 خواهد بکند اما اگر غیرت آن بخوشد آری جانوری را سوار این ناپاک نه بینی که با این قهر بیجا
 امتیاز یافته باشد و اینهم میدانی که چنانچه عظیمه از ایمان است که از افعال قلوب اعمال
 دل است با محله از خمر خللی نمایان و عقل آه می یابد و از خمر بر خیزد عظیم در قوت عملیه و راه

می افتد و میدانی که سامان آخرت همین علم و عمل است پس هر که علم صحیح و عمل صالح عباد
فرموده اند گوید و ستاویزی بهر دعوی حق خود در شمار آخرت داده اند و این چارگروه
ممدوح خدا انبیاء علیهم السلام و صدیقان کرام و شهدا و زوی الاحترام و صالحان
نیک انجام اگر این شرف یافته اند طفیل همین علم و عمل است انبیاء علیهم السلام و صدقا
اگر چه در عمل هم کم نباشند اما گویی سبقت در علم ربوده اند و شهدا و صالحان اگر چه چنانچه
از علم نبیند اما در باره اعمال جانبازیها نموده اند الغرض مدار کار آخرت بر سهولتی نیست قوت
است اگر چیزی مفید مزاج این دو قوت است آزاد در باره آخرت مضرب باید فهمید پس
اهل اسلام که تسلیم نظر بوشان آخرت بود و دنیا باین دو چیز اعنی خمر و خنزیر اگر منتفع شوند چه
منتفع شوند که غرض اصلی از دست میرود بنابر علییه اگر گویند که خمر و خنزیر در حق اهل اسلام
مال نیست و در حق کفار مال است چنان باشد که گویند که فلان دوا در حق آن کس
مضید است در حق این کس مضر با جمله این امتناع اشتراک خمر و خنزیر در حق اهل اسلام و با
آن در حق کفار که از بعض احکام موند است معنی بر این است که عرض کرده شد مگر جمله
معاملات را برین اشیاء قیاس نمیدهند و در بعض معاملات بنابر مخالفت بر قبح ذاتی حرام
است اینجا خصوصیت را با جمیع ملل نیست مثل ربوا و قمار و غصب سرقه که در حق اهل اسلام
و هم کفار یکسان در افاده آثار این عالم برابر اند از اموال نیکیه بهر صحیح چنانکه در حق یهودی
مضید ملک است ربوا و قمار و غصب سرقه در حق کسی مضید ملک نیست اگر هست بوجه ظلم
است که با قتل طان ملک مستفاد چنان بجهت ظلم و جور گردد که ارباب امر با قتل و غصب
میگرد و بهر حال مضید ملک نباشد یا نباشد بوجه آنکه این سبب با قسام ظلم گردیده اند
روا مال مستفاد و واجب است و از اینجا دانسته باشی و قتی که ملک مختلط با ظلم را همچو آنیکه
با قتل و غصب و از غصب گویند ظلم گفتیم ملکیکه نه از چنین باشد ملک مختلط باشد اکنون
میگویم که مال مستفاد اگر بهر چه جو غصب ملک باشد از آن ظلم خالص یا بدیندشت و اگر مختلط

ظلم مخلوط که بعد تحمیل چنانکه از آب نه کور نجاست خالص جدا شود اینجا ظلم خالص بی این عرض
 اینجا ظلم خالص و ظلم مخلوط واحد است تحقیق ملک مظلوم ساقط نمیشود چون کلام ما
 در قمار و ربه است نقطه ازین دو بحث باید کرد چنانکه آب بهر سیرابی و آتش را بهر سوختن
 آفریده اند بهر تبدل ملک نیز از مالکی بملکی بعضی معاملات را تجویز فرموده اند بنا را
 همه بر آن است که عدل و اتفاق مخلوط مانده چون در قمار و بواکامیابی سود خواران و قمار
 بازان بی عوض باشد لاجرم مال دیگران بوجبه ظلم خورده باشند رسیدانی که بجهت ظلم و نزاع
 بیعی است و وجهش همین است که ظلم در قبه خود محتاج واسطه دیگر نیست از دیگر مضامین
 کسب نموده تا مخفی درو باشد و همین است معنی قبه ذاتی نظریین عقد با و قمار در با
 در اصل قمار با هر که باشد و از هر که باشد مفید ملک نبود اینجا رسیده عجبی نیست که در
 خلیجان باعث نزود و تسلیم این قول شوند اول نیک و دعوی بی دلیل مسموع تواند
 شد خوبی عدل ایضا بدیهی است اما این از کجا ضروری تسلیم شد که بنا بر معاملات
 بر عدل و اتفاق باشد اگر گویند عدل و اتفاق بجای خود ضروری است اما همچو صوم
 و صلوة بنا بر معاملات نیز بر آن نیست جوابش حدیث دوم اینکه فقهای پیشین عقد با
 همچو عقود فاسده بعد قبض مفید ملک پنداشته اند اگر چه این ملک را ملک ضمیمه دانسته
 باشند اندرین صورت تصریح با منجی که عقد با و قمار مفید ملک نیست و انهم چنان
 تمام اند نه تخصیص مومن است نه تخصیص کافر چگونه بدل نشنیده اند ضرورتا قوا که در
 باره نیز قلم سوده شود اول بطور متبذیه مقدمه چند گذارش میکنم بغور باید شنید که
 از اجزاء خود ناگزیر است و اضافت را از طرف خود و عرض از موصوف بالذات و موصوف
 بعرض علاوه برین گاهی عرض بضرورت ایصال وصف از موصوف بالذات و موصوف
 بضرورت محو کلمات و آلاتی افتد و همچنین گاهی بضرورت قبول اثر ضرورت رفع
 سوانح از موصوف اثر و قبول آن افتد و جمیع توقفات ازین قسم اند و الله خارج نخواهند

بود و آنکه علت غائی را خارج ازین دانسته باشی از ملاحظه نظر باشد و نه اگر بخوبی بینی
 علت غائی مگر علت است باعتبار وجود ذهنی است نه باعتبار وجود خارجی که آن خود
 موقوف بر وجود معلول معلوم است نه بعکس تا معنی علتیت تحقق شود و خود میدانی که عالم
 اقسام محککات است نه غیر نظر برین اعتراف باین امر ضروری است که عقد را ضرورت
 عاقلین است و انعقاد را ضرورت منقذین چه این هر دو مضمون ضافی اند و آن طرف
 انبساط را یکیه هم ازین طرف مفقود شود عقد و انعقاد تحقق نگردد و مایه مفقود بودن
 اطراف گاهی در معرض تسلیم نباشد که نظر غلط کارگاهی غلط افکند و حدود را موجود نماید
 در بیوع باطله همین می باشد مثلاً بیع مبیعه دوم را بیع باطل گویند و بیع هر بیع و بیع هر
 موجود مگر چون نظر را نیز کنیم حق را باطل موجود از معدوم نمایان شود اینجا مبیعه دوم را
 یکی از منقذین می بینیم مگر نه اینچنین است چه بیع عقد مطلق نیست عقد شرعی است که مخصوص
 باموال باشد و اینجا است که بتعریفش مبادله اموال با اموال گفته اند و میدانی که مبیعه دوم
 مال نیست مال آن است که منفعتی در برداشته باشد و اینجا خود هویداست که مضرتها بر
 روحی کار است نه منفعتها چون ازین تحقیق که نافع کلیت و منفعت کلیت فارغ شده ایم
 رو ازین سوگردانیده می گویم که چون درین ضافت خصوصیت مال محفوظ باشد و مبیعه دوم
 مثلاً از قسام اموال نه برآمد اگر گوئیم که مال نیست و این گفتن همان است که طرف نسبت
 و ضافت عینی بیع نیست چه بیع است همچنین در بیعات محدومه و مجهوله خیال پذیر و
 بنابر منع بیع مال غیر عندک بر همین است و بیع جبل الحبله با معنی که بیع جبل الحبله مبیع بود اگر
 منوع است هم ازین است و نهی از بیع ثمار قبل بر آمدن نیز اگر باطل است بهمین جهت ظاهر
 است چون این مسئله بیع محدودات را روشن کردند از حال مجهولات نیز چیزی با کلیت
 اگر بیع حیوان مجهول مثلاً کنند هر چند حیوانات کثیره بعالم موجود باشند مگر این همان بود
 است که در جبل الحبله و بیع مال غیر عندک نیز یافته میشود چه نوع جبل الحبله و مال غیر عندک

بلکه نوع تمام اکثر در عالم موجود باشند مگر چون معرض تعلق این نهانست نیست در حق است
 معلوم است یعنی از اینجا که انفعال و ضرورت عقد است که از آثار دوست و عقد ضرورت علی
 که از محركات اوست بی تعین علمی که وقت حصول صورت معلوم ضرورت است تعلق این نهان
 متصور نیست دویم اینکه تسعیر کا خدا تکلیف است نه غیر در حدیث شریف است ان الله لم یحرم
 خیا نچه حدیث مذکور در اوراق آینده می آید اگر پرسشی این است که ظلم و انصاف و مساوات
 باشد اگر حق تعالی مقابل شد حکم آنکه اذاتنا رضاتنا فقط حقوق با همی ساقط شد و مقصد
 عدل و انصاف بهمه رسید با اعتبار تساوی یکی بدگیری و حق تعالی عدل است که عدل
 تساویست و مساوات مساوات و باعتبار آنکه مجموع حقوق طرفین اوجه مساوات منقسم است و بین
 شد انصاف است که تنصیف حقوق کرده اند مگر این تساوی و منصف را و حدیثی چنان
 و میزان ضرورت است آری هر جای چنان و اگر است و میزان فی دیگر چنان نوع نیز چنان است که چنان
 آن تساوی نوعیت ضروری است مگر چون تعدد الانواع را چنان و دیگر بکار است تا تساوی و عدم
 تساوی مرتبه تشخیص هم متحقق شود لهذا در گندم وجود غیر و کیلیات و فضا و ذوب و غیره
 و زنیات ضرورت این چنانها و این میزانها افتاد و تا از بالا گرفته تا زیر مساوات متحقق شود
 و حتی عدل و انصاف نمایان گردد و مگر قطع نزاع با چنین چنانها جامی است که عوضین از انواع
 باشند اما در مختلف الانواع از اتحاد چنانها و میزانها که بغرض و در یافتن مرتبه مساوات
 مطلوبی شدند قطع نزاع و عدل رفع ظلم متصور نیست چه تساوی نوعی بنوعی از این چنانها
 معلوم نشود آن چنان و میزان که بهر تساوی چنین شایا و بکار است غلبت است که تقویم
 اشیا را هم مبنی بر آن است مگر از اینجا که نسبت یک چیز تفاوت و غیبات متصور است و چه
 و شر اول اعتبار غلبت عاقدین باید فرمود اگر کسی یک من گندم بیک و پیه گیر و دنیا
 از آن ندهد و دیگر یک من گندم را بیک و پیه دهد و بکم از آن ندهد باین ترا ضی متحقق شود
 که چنان غلبت این به چنان غلبت آن برابر است و از اینجا دانسته باشی که هوای مختلف الانواع

باعتبار مالیت و غنبت همه یکنوع اند چه ضرورت و حدت چنانچه در باره دریافتن تساوی و
 عدم تساوی یا وحدت میزان بهر این غرض پس از اتحاد بالائی باشد مگر چون مالیت هر
 باعتبار نفعی جداست یا گویم باعتبار رغبتی جداست و این را ضرورت است که هر جا ما به نفع جدا
 باشد اگر گویم که مقصود بالبیع آن بر مرتبه است که منشأ نفع و محل غنبت می بود بجا باشد لیکن
 بعد مشاهده صنف اموال اموال باعتبار نفع بدو قسم یافتیم یکی آنکه منشأ نفع و
 محل غنبت در آن مرتبه نوع بوده تشخص چنانکه کیلیات و وزنیات همه از همین قبیل اند چه
 گندم و جو و غیره اگر نافع اند و مرغوب باعتبار غذا میة مثلما نافع و مرغوب اند و سیدانی
 که از اختلاف تشخص درین قدر اختلافی پدید نیاید و ازینجا است که ایشان در محال است
 نشوند و دوم آنکه منشأ نفع و محل غنبت هم مرتبه نوع باشد و هم مرتبه تشخص این جای
 که اشخاص مختلفه باعتبار نفع و رغبات مختلف باشند مثل اسب و گاو و دیگر حیوانات چه
 برای سوار رفتاری جداست مثلا و هر گاو را شیر مختلف در یکی و دهنیت زیاده است و در
 یکی کم و باز آن شیر و رگای زیاده و در گاو که نظر برین اگر گویم که جایی مرتبه نوع مبیع
 و مقصود بالذات باشد و جایی مرتبه تشخص بجا نبود اکنون بشنو که نرخ نام همین است و
 است که در بیع ملحوظ و مقصود باشد مگر بنا بر تساوی یا بر اتحاد نوع است و وحدت چنانچه
 چنانکه در کیلیات و وزنیات می بینی یا بر تساوی رغبت است چنانکه در غیر آنها مشاهده
 میکنی لیکن در حقیقت بنا بر کار بر تساوی رغبت است و مختلف الانواع حال ظاهر است
 اما در عوضین متحد النوع اگر چه بطاهر خفاست لیکن چون بگردند که در صورت اتحاد وکیل و فرز
 تساوی رغبت ضروری است چه منشأ غنبت و محل اکنون مساوی شد و مبیع بدو نش
 مبنی بر آن است اینجا نیز واضح میشود که نظر بر تساوی رغبت است بهر حال غنبت باشد
 یا نوعیت تساوی این باشد یا تساوی آن همه بدست او تعالی است بدست ما نیست
 که یکی را بر دیگری گردانیم اندر صورتی که مساوات میسر نیاید که مطلق را یونی

و میطرف نقصان باشد بقدر زیانی خالی از عوض باشد و از بیع میطرف چه بیع را دوستی
 که محتاج منعقدین است انعقاد میطرف تحقیق نشود انعقاد بیع نسبتی است که هر دو طرف هر
 تخصیص و علی است و از جهت اعتراف با یک عقد را مفید ملک نیست قدس با هنوز ملک بنده است
 ملک گیرنده نیامده واجب لازم لیکن از اینجا که با وقت کمی پیشی کیل و وزن در کلیات
 و ذرات متحد النوع تحقیق شود و درین صورت چنانکه قدر زائد موجود است همچنان قدر سا
 نیز موجود اعتراف با این قدر نیز ضروری است که در مقدار مساوی انعقاد و صورت بسته چه
 سامان آن موجود و میدانی که معلول از لوازم علت تامه باشد پس چون عاقدین عقد
 و منعقدین موجود اند انعقاد نیز تحقیق شدنی است باقی ماند محمولیت میطرف انعقاد و غیر
 اینکه قدر مساوی از قدر زائد معلوم نیست اگر قیاس است در تسلیم آن قیاس است نه انعقاد
 چه بعلم مقدار میطرف مقدار طرف ثانی نیز معلوم شد و بهر انعقاد اینجا همین قدر ضروری است
 مقصود با بیع مرتبه نوعیت است بشرطیکه مقدار کیل معلوم یا وزن معلوم باشد این شخص
 یا آن شخص را درین باره مداخلت نیست و هر چه مقصود با بیع باشد وجود خارجی وجود
 و دینی آن ضروری است نه غیر آن پس اگر شخص معین که اینجا یکی را از آن ناگزیر است موجود
 نباشد چه حرج آری وقت تسلیم ضرورت آن میقد تا غیر بیع با بیع مخلوط شده و زود معنی
 ظلم تحقیق نشود و معاود که بنا بر معامله بران بود بصورت ظلم و پیرایه و ظهور نظر باید از جهت
 قبل تسلیم بچین معاملهها واجب الفسخ باشند تا بگنجایش مطالبه چه رسد و بعد تسلیم بر قدر
 مساوی ملک عارض شود و زائد از آن عاری و خالی از ملک اند لیکن از اینجا که اگر ملک
 مشاع است چنانکه همه اجزاء معرض ملک اند هم خالی از ملک باشند یا گوئیم همه اجزاء و ملک
 با بیع و مشتری باشد بجمله ملک است اما مخلوط ملک غیر و این نیز از قسم ملک غنبت است
 بلکه شده تمام آن دو چه پس همان ظلم است که محض بیعی است چه قبضه او مکتسب از مضمون
 و اگر نسبت اگر واسطه میان بودی مضایقه نمود و میدانی که در صف ذاتی همان است که

میوه است باشد و این تقریر چنانکه بصحت اقوال پیشین پی برده باشی بصحت قول احقر
 نیز معترف گشته باشی و دانسته باشی که در عقود فاسده که بعد تسلیم ملک ضعیف است
 می فسخ همین است که بعد تعیین منعقدین نفعی را ندیکطرف میماند و اصل عقد را با
 حق قدر مساوی عقد فاسد است و در حق قدر زائد بهیچ باطل و آنکه گفته ام که عقد را با
 ملک نیست مراد من از آن در قدر را راست چه اصل کلام در جان است و هم ازین قصه
 دریافته باشی که این عدم اخقا مخصوص بمسلمانان نیست این نقصان منجی بر وجهی است
 که عام است نظیرین ربوا و قمار با هر که باشد و از هر که باشد در با و حاصل قمار ملک نبود
 اگر مسلمی بوجه استیذان بدار بحرب رسید یا بعد از مدتی بدار بحرب فرار گرفت و با کافری مسلمی
 از مسلمانان دار بحرب معامله ربوا و قمار بمیان آورد آن معامله مثل بهیچ شتر از او شان نخید
 ملک انصاف نبود بدین سبب بالضرورة ملک کفایا باشد که دارد از او شان است و قبض
 کلی قبض کلی و شان تا وقتیکه مسلم مذکور بدار بحرب است موافق قواعد خفیه نیز مالک آن
 مال نشود که بذریعیه ربوا یا قمار بدست آورده آری وقتیکه از دار بحرب برون آورد و بدو
 الاسلام آمد بوجه استیذان و قبضه جدید مالک آن مال گردید و آن قبل که لا ربوا بین مسلم و کفری
 چو باشد بلکه گفته اند که مسلم است این از مسلم مقیم در حرت گشتن با حلال است یا در مسلم مقیم در حرت با هم یکدیگر
 گرفتن با حلال است نیز بدین آمده باشد چه قبض مسلم مقیم در حرت زیر همان قبض کلی
 کفار است که حرمتی ندارد مگر تا دیکه در دار بحرب است نفعی ربوا استحقاق است چه تسلط کفایا
 او را بر مال خود در هیچ معاملات بوجه آن معاهاست نه بوجه بهیچ یا دیگر چه شروع که از
 وجوه دار الاسلام نیز موجب نیست ملک است تخصیص ملک کفار حقیقت و تسلط بطور
 هرگز موجب تمکک ملک انصاف نتوان شد اگر چه کفار با هم داد و ستد کنند چنانچه در
 تابع اسلام با کفار چه رسد و خزانه الروایات است فی حاشیه السراجیه فی کتاب بیع
 من البرودوی و لا یزعم احتمالهم الربوا لان ذلک لیس بدیانیه بل موقوف فی دایته

لان من صلح یا یتیم تحریم الربا حتی ان الذمی اذا باع و درجا بدرجین من فی ذلک ختم تراخا الی
 القاضی اذا سلما او سلم احدما یجب لقضه کما لو ما شره مسلم تهی و ازینجا هست آنکه در سبک
 و مشکوه دیده باشی که حضرت عمر رضی الله عنه در باره محوس حکم بتفریق محارم فرمودند و مشکوه
 شریف بروایه بخاری از بیهل آورده قال کنت کاتباً یحزبن معاویه عم الاصف فأتانا
 عمر بن الخطاب رضی الله عنه قبل موته بسنة ان فرقوا بین کل فی محرم من المحوسین
 مقام الحاحه و وجه مانعت این است که صلح نخل محسوس است برای ملک بصلحه میداد
 که محارم قابلین ملک و مالین منفعت نیند نظر برین این عقد و در حق کفار نیز مفید ملک
 نباشد آری اگر محل قابل است کافران که اهل ملک اند و اهلیت آن دارند اگر تبرضی
 نخل کنند منعقد شود و همین است که اگر توفیق لم یزلی هر دو معا سلام آرند حاجت
 تجدید نخل نیست مگر چون محل قابل نباشد چنانچه هر دو مرد باشند یا مرد و عورت یا با هم
 محرم یکدیگر باشند یا معا له تبرضی نبود و در جمله صور نخل منعقد نشود و حاکم سلام را لازم
 باشد که حکم بتفریق فرماید چه قبض کفار اهل ذمه قبض جزئی است که بر سرش قبض کل
 حاکم سلام است هر چه علانیه کند و با اطلاع او باشد بسور او منسوب است زیرا که قبض جز
 بر توه قبض کل بود و هم در صلح معامله روداده و میدانی که در معاملات تخصیص اهل سلام را بگیر
 انقسم ناستا یسگیها نیست چه افاده ملک غیره که مقصود از معاملات است مخصوص سلمان
 نداشته اند جمله بنی آدم را عام است اگر انقسم خصوصیات که در باره ضرر بیننده ممیز
 یکدیگر بودی از صلح معامله مانعت نمیفرمودند آری اظهار اعلان آن بطوری که بر همه شکار
 باشد فقط بغرض هیانت شوکت سلام و نگا بدشت ضعفا مسلمین که فی مراعات حال
 از خیانت و فواحش اجتناب ندانند منع میفرمودند چنانچه از اعلان ضرب فراموشی
 و بیع ضرر و ضرر دیگره امور مخالفه شعار سلام منع میفرمایند مگر از عموم مانعت یکی را بر
 دیگری قیاس میکنند و نه لازم آید که هر چه مامور به باشد بیک مرتبه باشد و آنچه منهی عنه باشد

همه یکمرتبه و این قریب فرضیت و وجوب سئیه و سحاب باز تفاوت دارند در سبب اعتبار نشد
و ضعف از میان برخیزد پس چنانکه بوجه وحده امر عنی او تکلیف شانه و وحدت امر عنی ذو
مخاطبین و وحدت خطاب عنی صیغها را مردنی این فرق را حواله بجایقی ماموریه کرده شد
که آنها با هم متفاوت المراتب اند و این تفاوت مراتب ماموریه تفاوت مراتب امر را میآید
توان شد آری بنام و نسبت آمو و مامور و صیغه امر نتوان بست که از واحد متعذر و نتوان
خاصت همچنین از مجموع ممالوت اعلان بیع خمر و خضر و ضرب معارف و طبل و نوحا محارم
و معامله اتحاد مرتبه فهمیدن کاظم هر پرستان است نه شیوه حقیقت شناسان مگر اذیت
گذشته دانسته که منع از اعلان ربوبه تنها بغرض محافظت شوکت سلامتی ستانی
بلکه وجه عظمی بهر منع اعلان آن همان قبح ذاتی است که اثرش در مومن و کافر همچنان
برابر است که اثر نوح با محارم اکنون جواب سببایی دیگر دانی است ان این است
که تعلق حقوق اهل اسلام با اموال کفار خود از تقریر محرر اوراق اوضح شده درین رساله
اگر مسلمانی ز کافری قدری مال بیهانه ربوا در گرفت انچنان باشد که کسی حق خود را از
منکر حق خود بیهانه گرفته باشد و نتوان گفت که او را قبل انچنان قبض که او را پس از آن
عادت دشوار باشد استعمال چیز مهمی بود و همچنین در مال بوانیز قید امر را از اول
بمعنی است جواب این سببیه اول این است که اگر چنین است و غضب دستور نیز همین
حکم باشد حالانکه همه این قید را افزوده اند و اگر این عذر افسانه تنها بر من است چنانچه
فرو گرفته اند جوابش دیگر است قابلیت ملک چیز دیگر است و فاعلیت فعلیت آن چیز
دیگر از تحقق قابلیت فاعلیت و فعلیت آن لازم نیاید آئینه قابل انور است اگر مجرد
تحقق این قابلیت افتاب ضرورت نیست که بر سر فاعلیت آید و فعلیت رونمای چون این
بشنید می شنود که اموال کفار صباح الاصل اند و معنیش همان است که اموال ایشان محرم
و حوش و طیب و انواران صحرائی و نباتات خود روئیده قابل ملک اهل اسلام اند از نظر

است همین قدر است که در حیوانات و غیره اندیشه بیشتر ملکی دیگر عرض نموده محل خالی است
 می آید و اموال کفار مشغول ملک کفارند اگر چه در ازاله ملک او شان گناهی و قبحی نیست
 چنانکه بهر نشانیدن و دخت بار آور بر و شکن و دخت بی ثمر موجب گناه و فعل قبیح نبود
 الغرض آنحقوق اهل اسلام باین معنی است که مخلوق بهر او شان اندیشه آنکه ملوک او شان
 مگر سیدانی که ازاله ملک او شان تا وقتیکه بدو الحارب است غیر ممکن چه قبض کلی کفار
 هنوز بر سر کار است نظربین قبض مسلم بر اهل ربوا بوجه عقد باشد نه بوجه اباحت بلکه
 اگر او شان را تحقق شود که ستملال ربوا در دار الحارب نزد اهل اسلام مبنی بر ستملال عقد
 نیست بلکه مبنی بر اباحت مال کفار است چنانچه فقیهان تصریح فرموده اند لان ما رسته
 سلب در صورتیکه دهنده ربوا از دست او بزور برده باشد باز ندانند و اگر بوجه مصلحت
 ملکی باز ندانند آن دانندین باز بوجه ربوا باشد نه بوجه تعلق حقوق اهل اسلام با ربوا
 او شان اندرین صورت هرگز نتوان گفت که قبل از حراز بدار الاسلام تصرفات مالک
 در آن روا باشد و استعمال آن و بدل آن و انتفاع آنها از خوردن و نوشیدن و پوشیدن
 و دادن و ستدن بی شائبه ظلم حلال و طیب باشد بلکه مثل انکس که حق خود را از منکر حق
 خود بیهانه گرفته باشد تا قبض تمام با استعمال خود نمی آرد اینجا نیز تنها قبض نام باید
 فرمود و میدانی که قبض نام اهل اسلام همان است که قبض جزئی او شان هم بر حیات
 قبض کلی او شان باشد بالجمله سرقه و غصب قمار و ربوا و اقراض همه اسباب و سبب
 تحصیل اند مقصود بالذات نیستند مقصود بالذات استعمال هر چیز در آن اغراض است
 که بهر آن ساخته شده نظربین این اسباب اسباب ملک باید دانست چه بدون انقسام
 امور آوردن تا بدار الاسلام ممکن نیست اکنون که بدار الاسلام آورد و قبض خود در
 آورد و این را خود میدانی که موجب ملک است و استعمال مال ملوک خود در اغراض
 خود و انتفاع بان تابع ملک است قبل ملک تصرف با اختیار خود جائز نیست و بعد ملک

جواز باندازه اوصاف ملک باشد اگر طیب است حلال طیب بود ورنه مکروه و حرام
 اندرین صورت طرق کشیدن سوال از دار الحرب بدار الاسلام همچو بیع و شرار و هبه و غیره
 اسباب تحصیل قبض خواهد بود و احراز بدار الاسلام همچو قبض مطلوب از بیع و هبه موجب
 ملک باشد نظیرین فرق در حلقه ربودن و ارتفاع لایم آمد از حلقه ربودن حلقه ارتفاع
 لازم نخواهد آمد در این فرق از آن قبیل باشد که فقها در اخذ مال و سباحت فرج فرق کرده
 اند صاحب من و مختار میفرماید دخل مسلم و دار الحرب با مان حرم تعرضه نشی نمیگویم و خروج
 شیئا ملک حرام نیست صدق به بخلاف الاسیر و ان ظلقوه طوعا فانه يجوز له اخذ مال و قتل
 نفس و دن سباحته الفرج استیحه و شراح بر قول دن سباحته الفرج می نویسند که
 لا یباح الا بالملک و علامه طحطاوی برین قول تحریر میفرماید و لا ملک قبل الاحراز و اما
 القصه از جواز اخذ ربوا از حربی با استعمال آن پی بردن بچنان است که از جواز اخذ مال
 موافق ارشاد ما تن رحمه الله با سباحت فرج پی بردن بلکه می باید که قول لا ملک
 قبل الاحراز را در ربوا و غیران عام دارند و این عموم ظاهر را که از وقوع نکره بسایق نفی
 بهم رسیده با احتمال تخصیص بقصد اسیر مبدل بخصوص پیدا کند که دلائل مذکوره موید عموم
 الفاظ است نه خصوص محتمل باقی ذکر نکردن قید احراز در مسئله را نه از بهر آن است که اینجا
 به حاجت احراز بدار الاسلام نیست بلکه موضوع مسئله سلمی است که بدار الحرب برای چند
 بهستیمان رفته باشد نه مقیم اینجا بدین سبب اینجا احراز متیقن الوقوع است امید قوی است
 که غنقریب بدار الاسلام می برد و معاهده تبراضی افتاده نه مانعی است نفع اجمعی آری در
 غصب سر و حمله و غیره صد گونه اندیشهاست مردم خیال غائب جگر سوز است لهذا
 اینجا ذکر کرده اینجا ذکر نکردند چون باینقدر دانستی میگویم که اگر کسی بدست و حارب باشد
 و دهنده ستان ادار الحرب قرار داده بر وایت امام ابوحنیفه دست زندی باید که دست خود
 ازین دابر دارد و بکسی نرساند هر چه ربوا از من شود و نصار و اهل اسلام اینجا بهم آورده باشند

نوش جان فرماید که انیدم حسب رشا و امام مام حجت الله علیه بی غدر مالک آن گردید
و ضعیفی در ملک او راه نیافته اما سیکه دانی بی سواد این دیار بسته و پادشاهی بر سواد
این نواح و ساکنانش شکسته هندوستان و نظرش اگر در الحرب هم باشد حجت الله
متاع او را خیال خام است طرفه تماشا است که بر پایه اباحت و جواز چنان مست میگردد
تو گوئی صدراعظم را از مطرب خوشی بخان شنیده اند اما بغیر سخن پی نبرده اند و مثل شنیده
جابل که از سانی الفاظ عبا یخبر باشند نا فهمیده دست و پا میزنند نمیدانند که مطلب این
اباحت قیاسی منع و ممانعت است نه اباحت بنی اسرائیل از آیه امیطوا مصر فانکم
ما ستتم اباحت قبل قوم و عدوی بصل فهمیده باشند مگر آنکه فهم خدا داد دارند ما قبل عمر
تستید که اندک محرمی باشد بخیر و ما بعد اعنی و ضربت علیهم الذل و المسکنة و بار و الغضب
را چون می بینند این اباحت را بدتر از حرمت می پندارند همچنین اگر با فرض انتفاع
از مال سود و ربح هم جائز باشد این جواز بدتر از عدم جواز او باشد چه امام مام مسلمانان
اینجا را درین باره بزره کفار شمرده اند چنانکه گرفتن سود از کفار و الحرب را روا داشته
اند چنان از مسلمانان و الحرب نیز سود گرفتن جائز پنداشته اند و بر همین بنا
مناخران فتوا جواز اخذ را باز یکدیگر مسلمانان را که در الحرب مقیم باشند داده اند اندر
صورت اگر کسی سحرة نکند اما بکمال رفته مال با خورده باز آید چنان باشد که یکی از شرف
با بد حاشان ابطله محبت پیدا کند با دوشاه یا بزرگی دیگر بغرض ترک کنانیدن آن
یا و فرماید که ما هر کرا با بد معاشان را بطله محبت دارد از زمره او شان می پنداریم آن ابطله
با ستاع این سخن از کرده خود باز نیاید اما بطاهر کلام با دوشاه یا آن بزرگ فرفیقه لب
خود گوید که اکنون رفته و قرامیت و پیوند نیز با دوشان با بد کرد و هیچ اندیشه نیاید کرد که
با دوشاه یا آن بزرگ خود ما را ازین زمره شمرده الغرض غرض امام ازین کلام آن بود
که حقوق علم را باعث ترک آن دار خواهد بود اینجا بر عکس آن نمود همین اباحت سرایه است

نه گردید استغفر الله اکنون می باید که سختی دیگر قابل شنیدن بسرایم عزیز من اباحت به
 چیزی مستلزم رفع محصیت نباشد محصیت را از لوازم خاصه حرمت نباید پنداشت چون
 مقصود شایع اجتناب از محصیت و اقبال بر طاعت است نه غیر آن و راسترا از
 معاصی و تمیل طاعات باید کوشید و اباحت و غیر اباحت را نباید دید اباحتی که بوجه
 اصرار و دون محتمی مردم باشد چنانکه در اباحت قوم و عدس بفضل شنیدنی از ادو حر
 و دون عتقان مبنی بر غضب و نافرمانی باید فهمید و در احترار از ان باید کوشید اگر با فقر
 آفتاح مال ربوا در الحرب حلال هم باشد آنرا عین محصیت باید پنداشت غرض
 ازین اباحت همان هجره است ازینجا حال این حمله هم دریافته باشی که مال الحرب
 بر ربوا گرفته از دوا الحرب بی هجره برون رفته بخورند و باز آیند با بجه سخن تحقیق اینست
 که ملک قبل از احراز صورت نه بند و سامان دوا الحرب را قبل هجره نقطه بوجه انداخته
 و الاسلام عینی که مظلوم و مدینه منوره از محصیتی که بوجه اکل بواستصورت بقول امام
 بنم رنگاری نیست و اگر بقول امام ابو یوسف بنگاری او شان و هم آمده شمشه روند گمان
 و الاسلام را نیز اجازت نمیدهند و براه انصاف قول و شان اقرب الی القبول است
 چه امام ابو حنیفه و امام محمد نیز حالت مال بوا را در صورت سر قومه مبنی بر اباحت حلیه
 داشته اند چنانچه در مختار است لان ماله متهم سباح این نظر نموده اند لان عقد الربا متهم
 جائز او غیر ممنوع اندرین صورت و صورت اندر بوا تعرض بحال و شان لازم خواهد
 آمد آری اگر این بودی که ربوا اینجا بفید ملک نبود یا بود ما بفید ملک انصاف نبود
 و اینجا رفته افاده ملک انصاف بنهر سید تعرض با موال کفار لازم نمی آید و چون بنا
 حله بر اباحت اصلیه اتفاق حاصل این اباحت آن شد که سامن دوا الحرب عینی
 مسلمی که بدوا الحرب با مان و سپهتان رفته باشد تعرض با موال کفار رو است چه موال
 و شان مباح الاصل اند و خود میدانی که این فتوا مستانیم نه است که چنین فتوا

نباشد مگر آنکه گویند که عذر و نقض عهده کفار اگر ممنوع است نه بذات خود ممنوع است و نه
 قتل و اخذ مال کفار عنوة که اشد ازین است چاره او بود بلکه باید داشت این عذر را بدین
 عذر از انطرف است و با اینهمه مسئله مفسر کفار از اسلام و اهل اسلام که بشاید این
 خصال اهل عام و خاص اسلام و اهل اسلام برگردد و با بفرض اگر بشاید اما در حقانیت
 و حقیقت حکام اسلام قدر از حب اسلام بدل نیخته نباشد بدل بجاوت و نفرت گردد
 و در صورت اخذ بواجب ابراضی این اندیشه بیان نیست لیکن قطع نظر از آنکه انقسم
 مخالف آن حیاطات است که در حقوق الناس بجا آمده حتی که غیبت ذمی از حرام
 و شتمند این دلیل نفی وقت و جواز اخذ بواجب از میان دارالاسلام نیز بجا خواهد آمد
 اما هر دو جام مشترک و عهده هر دو جام موجود اگر گرفتن مال کفار بوجه اباحت صلیه رفقا
 عذر جاز است از میان دارالاسلام نیز جاز باشد چه او شان اگر چه قبض خبری خود
 بر قبض کلی اهل اسلام دارند و با نیوج مال و شان معصوم و محرم تعرض گردیده مگر حاصل
 اینهمه موت عذر است یعنی معصومیت اموال و شان مبنی بر حرمت عذر است اگر بوجه
 عذر اینجا گرفتن مال و شان بهیانه سود حرام است اینجا نیز همین علت موجود است
 باقی ماند اینکه در دار الحرب مال کفار مباح است چنانچه فرموده اند لا ناله ثمة مباح
 اگر مراد ازین سخن این است که بعد عهده و پیمان و امان و استیمان نیز مباح است تعرض
 با سوال و شان چه حرام است و اگر غرض این است که قبل عهده و پیمان و امان استیمان
 مباح بود اینجا نیز قبل عقد و مه مباح بود آخر همین است که جزیه می ستانند و نه رسته
 و قرابت بیان نیست تا گویند که با اهل اسلام صلح نمیکنند حقوق خداوندی را که
 شناسند تا گویند که زکوة ادا نمیکنند و نه باز معنی کفر چیست غرض بطوریکه گیرند هیچ
 فرقی بیان نیست و این فرق که اینجا قبض کلی اسلام است
 و اینجا قبض کلی کفار درین باره فرقی پیدا نمیکند و اینجا دانسته باشی که در دار الحرب

بالفرض اگر دوست گرفتن سود بطوریکه گفته شد رواست اگر چه حقیقت الامر را دوستی مژد او
 سود نزد کسی روا نباشد مگر آنکه گویند که هر که بدو الحرب رفت اگر چه با مان رفته باشد یا بعد
 و پیمان و انجاسته یا بنوجه که قبض جز پیش زیر قبض کلی و الحرب و آمده درین
 باحق بگزار شد نفوذ باشد لیکن حال نیکسان را بشنیدی که هجرت ازو شان خروج
 از و الحرب معلومست آنکه بجله ربوا انعام کرده اند یا بدادن ربوا رخصه داده اند و هم
 ازینجا دانسته باشی که نفع برین در و الحرب جلال پنداشتن معنی بر حله ربواست چه بر
 قرضیکه مستلزم نفع باشد و ازاد حکم عقد ربوا باید داشت با بجله تعریف را بران و قرض
 است چنانچه ظاهراست و نیز آینه انشا الله خواهی دانست و ازینجاست آنکه گویند کل
 قرض جز نفعاً فهو باقی تراضی و عفو دین را مخصوص برین و شستن چه معنی دارد و عفو
 تراضی در و دین نیز کار خود میکنند پس اگر همین تراضی است که میگویند که من بجل کرم
 و تراضی گردیم این امر در باب دین و معروف نیز متصور بلکه موجود است آن کدام کس است
 که بر عطا و سود گوید که بجز برید هم دیگر ندانم و اگر از احوال پرسند تراضی و عفو یک
 در برین نامیده باشد حقیقت آن نیز همه را معلوم است و هر که از کلام الله مجبور آیات و لولا
 او معتمودین المؤمنون و المؤمنات با نفسهم خبر او قالوا بذا انک مبین و لولا او معتمودین
 ما کون لنا ان نکلهم بهذا سجا انکما بیتان عظیم و سوا این دیگر آیات را بدیده تدبر و
 بالیقین دانسته باشد که شهادة عالی از شهادة عالی در صورت تعارض و بار حقوق
 مقدم است اگر هنوز نفهمید با شکی مفصل بشنو که منافقان چون آغاز نمیدانند بر جناب
 مطهره حضرت عائشه نهاده و منان ساد و لوح اندیشان گرفته گفتگو کردند خدا ویم
 شهادة عالی حضرت عائشه صدیقه مطهره رضی الله عنها بیکتاب بن عوی منافقان
 فرمود و لولا او معتمودین انما پس گوا این شهادة معتبر نبود این عتاب چه عسی و عسی
 عظیم و انک مبین نفرمودند پس چنانکه اینجا شهادة عالی را و گیر و حق عباد کرده اند

و تعریف و صد بار داخل نماز میخواند و در مشکوة از ائمه نقل شده است
 قال ذوالقصر احدكم قرضا فامسك ليه او صام على الدابة فلما يركبه ولا يقبل الا ان يكون
 حركى بينه وبينه قبل ذلك رواه ابن ماجه والبيهقى فى شعب الايمان وعنه عن النبى صلى
 الله عليه وسلم قال ذوالقصر الرجل فلما يخذ بدية رواه البخارى فى تاريخه هكذا فى
 المفتى وعن ابى بودة ابن ابى موسى قال قدمت المدينة فلقيت عبد الله بن
 فقال لك بارض فيها الربوا فاش فاذا كان لك على رجل حتى فامسك ليه
 ابن ارجل شحرا قبل قت فلما اخذه فانه ربوا رواه البخارى ابن ارجل شحرا
 متصل يكيدك في شكوة و رباب الربا نكروا و دليل قطع اند برانك آمدنى منفتحت
 رهن اين و بار بالضر و راز اقسام رباست پس اگر بربا سر الفاظ رهن نامها نظر است
 كه مى نویسند بخشيدم و محل كردم اينجا نيز لفظ اهرى است كه برده بود منفتحة و لا
 دارد بر سود بودن آن و اگر اعتبار معنى است پس چنانكه سويا خود را و احويت را از
 قسام ربا شمرده اند اينجا نيز منفتحة رهن را از اقسام ربا بايد شمرد و ميدانى كه در حديث
 و دخل منفتحت رهن و رعد بالعتة و غيره و عيب يا مثل الكه در مشکوة بروايت ابن ماجه
 و احمد ابى هريره آورده قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الربوا سبعون خراييم
 ان يكل الرجل لمة ممة بهر خورندكان و گيرندكان سافع رهن خواهد بود و دم عديشى و گير
 و مشکوة است عن سعيد بن المسبب ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يغلق الرهن
 الرهن من صاحبه الذى رهنه لعنه و عليه عنة رواه الشافعى مرسل و روى مثله و مثل سنه
 لا يخالف عنه عن ابى هريرة متصلا اين حديث صريح معارض آن حديث است كه بربا برشود
 خوانان سود رهن نوش جان نيفرمايد چه جمله لا يغلق الرهن الرهن سبى لا يمنع الرهن
 المرهون است و ميدانى كه اين نهي تقصير است بآنكه مفادشى مرهون ابراهم بايد داد
 و زود خود و خيره نبايد نهاد و دست به بنادش نبايد كشاد چنانچه جمله خيره كه خبر

تفسیر جمله اول این مضمون را شکار کرده اکنون میگویم که تا مقدور در کلام خداوند
 با هم یکدیگر در کلام نبوی صلی الله علیه و سلم توافق باید جست نه تعارض و اگر یک
 تعارض مرتفع نشود آندم اگر از تقدم و تاخر تا پنج یک کلام از دیگر اطلاع یا بهیم فیهیم
 را منسوخ و تاخر تا نسخ پذیریم و نه با حوط عمل کنیم و پی هوا و هوس نسویم لیکن میدانی
 که اینجا حال تاخیر معلوم نیست و احوط همین است که حرام پذیریم که در باره حرمت ربا
 کلام الله بجهت شد و مد و بکدام وعید احکام ما فرستاده اند جای میفرمایند یا این
 امنوا لا تکلوا الربا مضاعفا مضاعفة و اتقوا الله لعلمکم تفلحون و جای ربا دست یا یا
 الذین امنوا اتقوا الله و ذروا ما بقی من الربا ان کنتم مومنین فان لم تفعلوا فافوا و اجر بها
 من الله و رسوله و جای میفرمایند الذین یا کلون الربوا لا یقومون الا کمما یقوم الذی
 یتخبطه شیطان من پس از علی بن ابی طالب این حدیث کثیره در مذمت ربا مذکور و توجیح
 از خوردن آن دارد و شد کتابی از حدیث نباشد که بکثرت انقسام احادیث درو نباشد
 بوجه کثرت و شمره ان قلم را از تحریر این باز داشته میگویم که منفعت من بشهادة احادیث
 نمیشد سابقه داخل باست و باز احادیث بی شمار آیات کثیره بهر وجه و توجیه از خوردن
 و گرفتن آن دارد و شدند با اینهمه حدیثی خاص و باره گرفتن منفعت من بشتند می بین
 فقط یک حدیث که لطیف هر موسم چو از منفعت من این دیار است و در حقیقه انهم از تبصیر
 میسوزند که امضا است که انهم را بگذارد و این یک حدیث بتقاضای هوا و هوس
 پیش نظر دارند بجز آنکه تیره مدونی باعث این کجروی شده باشد و یا چه گویم اگر توفیق
 ترک نبود ازین خوردن و بهانه حله کردن بهتر آن بود که بخورند و خود را گناهکاری
 شمرند از من بشنود که ان حدیث نیز محلی و گردارد و نبشاران را رشا و دگر ما مقدم عرض
 کردنی است احکام نبوی صلی الله علیه و سلم بدو قسم است یکی احکام حاکمانه مثل حکام
 صوم و صلوة که بنا را طاعت بر امتثال آن است دوم مشوره و دستاورد حکم میباشند

در بی شرف آمد چون کعب بن مالک از تاحی ابن ابی حدرد و یاکان له علیه
 مسجد فافضت اصوات تاحی سمعها رسول الله صلی الله علیه وسلم و هو فی بیتة فخرج اليها تاحی شرف
 جفت حجرتة فنادی یا کعب قال لعیک یا رسول الله قال من دینک فنادوا و اما الیه
 الشطر قال لقد فعلت یا رسول الله قال قم فاقضه انتهی کذا فی باب کلام بحضرتهم
 فی بعض من ابواب خصوصیات الغرض و کس کور از صحابه رضی الله عنهم کی کعب بن
 مالک دوم ابو حدرد سلمی بوجه حق یکی را برد دیگری بود و در مسجد نبوی صلی الله علیه وسلم
 رد و کد میکردند چون در امثال بن خصوصیات و اقسام این منازعات آوردند تا قضا
 میشد حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیده پروه از در بدو نشسته بحضرت کعب صفا
 حق بود اشاره بابر او و سقاط نصف حق فرمودند ان سعادتمند بجز و ارشاد نبوی صلی الله
 علیه وسلم تسلیم و نیاز خم کرد و اجابت نمود حضرت صلی الله علیه وسلم منشا به به منشا نش
 بحضرت ابو حدرد اشاره فرمودند که برخیز و میدرم ادا کن چون این قصه را یاد گرفتی تا
 کن که این حکم از چه قسم است و از چه دریافتی که این اطفال قسم است هر کرا دنی مرتبه از
 عقل عنایت فرموده اند آنهم یقین خواهد گفت که این حکم حاکمانه نیست حاکمان مجازی
 نیز بهر دمانیدن حقوق العباد می گویند آن حاکم علی لاطلاق احکام حاکمین کرا دنی
 ادنی حقوق العباد را هم نمی بخشد و رسول الله صلی الله علیه وسلم چگونه نصف حق مسلمان
 بیگانه بداند چون این اصل و این منشا بدی است هر کس ناکس میداند که این شود
 دوستانه و این حکم مریانه و این صلاح مصلی نبود نه جبر حاکمانه که این حکم در حق حاکمان
 مجازی و الودگان معاصی هم عیب است تا بخداوند جل جلاله و رسول محمد صلی الله
 علیه وسلم چه رسد چون این دو قسم متحقق شد میگویم که انشا و انظر ربک بنقته افراگان
 بر دنا نیز از همین قسم است و طریق دریافتن این دقیقه نیز همان است که در قبله است
 نصف دین بشناختی تفصیل ابل جمالین است که هم در مشکوٰۃ از زمزمی ابوداد و ابوجابر

و داری بروایت پس رضی الله عنه آمده قال غلامی علی عبد الله بنی صلی الله علیه وسلم فقال
یا رسول الله عقرنا فقال النبی صلی الله علیه وسلم ان الله یوہب سقر انما یفعل الباطل انما
وافی لا رجوان القی ربی و لیس احدکم یطلبنی مظلماً بدم و لا مال چون سقر عنی زخرا
جناب سرور عالم صلی الله علیه وسلم از آن سقر نظر سودند که اینکار ستارم مظلومی نماید
در باره سواری من و نوشیدن شیر آن بقابل نفقه که بالنظر و نوعی است از تسعیر
باور کرده آید که حکم حاکمانه فرموده اند بلکه اگر خو کنیم اینجا از تعیین سقر و زخرا نیز چیزی
زیاده اینطرف رفتہ اند چه در تعیین زخرا فقط همین قدر باشد که بایع و مشتری خواهند
یا نخواهند مقدار معین از مال بقدر معین از زر بگیرند زیاده کم نکنند و اینجا مطلق نفقه
را بقابل مطلق سواری و شیر نهاده اند تعیین مقدار این است و نه تشخیص قدر آن
اینجا اندیشہ مظلّمه زیاده از آن است که تسعیر و تعیین مقدار و بر مبیع و مثن باشد مگر چون
تسعیر با نیوجہ ممنوع شد که اتمام حق دیگران لازم می آید اینجا نیز همان دلیل که در
قصه ابراء نصف راه نموده بود با اینطرف دلالت فرمود که اینجا اگر بطور حکم و جبر امیرانه
باشد خلاف وضع و منصب نبی صلی الله علیه وسلم می افتد تا بخداوند اعظم بحاکمین عادل
و مقسط چه رسد نظر برین لازم آمد که این را نیز از قسم مشوره دوستانه و اصلاح
مصلحانه و تحکیم مریانه شمرده آید مگر چنانکه از اشاره ابراء نصف در قصه مذکور باقی
ماندگان را از ارباب حقوق از آن زمانه گرفته تا این زمانه ابراء نصف حق خود لازم
نیاید همین طور از اشاره الظہر بر یک بالخر دیگران را متشالین امر لازم نیاید بلکه چنانکه
معارضہ صلی بدی و منشأ واضح حاکمان دیگر را نیز برسد که حکم حاکمانه با براب حقوق
العباد کنند اینجا نیز عالمان حاکمان این زمانه را اجازه نیست که با تقسیم احکام
تحکم نمایند باقی ماند وجہ این مشوره دادن میدانم که اینجا قرینہ مشوره بیک وجہ از آن
ظاهر تر است که در قصه ابراء نصف حق چه در صورت رہن جانوران اگر این مشوره نمیدادند

وقتی عظیم را بنان و مرتبان را بر سر آمد حساب کاه و دانه تا کجا کنند و شیر را تا کجا حفظ
 دارند و اگر بغیر و شند حساب قطره قطره که محفوظ ماند و انیطرف بیچاره را من تا کجا
 کاه و دانه بر سر نهاده گردان و خانه مرتب گردان ماند خصوصاً وقتیکه در این و مرتب بعد
 المشرعین بود باز اگر دام کاه و دانه رسانده باشد را بنهم بعضی اوقات موجب حرج
 عظیم است نظیرین سربى هر دو جهان بر زومه فریقین نظر کرده این مشوره داده باشند
 و آن معا و متندان این مشوره را در ده دل نهاده باشند و اینجا در رهن ارضی میدانی
 که میچ وقتی نیست اگر وقت او را باقی بر سر آید از محمول زمین می توان داد و باقی را
 امانه می توان داشت یا در زر رهن محسوب می توان کرد که در زر کثیر و مقدار کلان در
 حساب کتاب کتب سچ وقتی نباشد محتا و همه ابناء و روزگار همین است که معا ویر کثیره
 بی حساب و کتاب بگذرانند اما اینچنین مفاد و قلیایه را که در کاه و دانه هر روز به صرف
 آمد و از شیر بدست افتد نگاه داشتن و حساب کردن خلجان عظیم است باز این در
 هر روزه است آن شست یکد و روز باین یکد که فرق زمین و همان است با بحد
 هر کرا فهم داده اند اینجا نیز شل قصه ابراهحق مشوره دوستانه و حکم مرسیانه و د
 صلحانه می فهمد و میدانی که مصالحه و صلاح بعد تحقق حقوق می باشد نظیرین لازم
 آمد که همچو قصه ابراهحق ابراهکنده متحقق بود اینجا نیز حق را من بر مرتب و حق
 مرتب بر را من ثابت خواهد شد مگر چون حقوق از طرفین بود از یکطرف قیمت شیر و اجرت
 سواری و از یکطرف قیمت کاه و دانه و نمونه خدمت و باز چندان کمی پستی نبود اگر بود
 خلجان هر روزه و متاع قلیل مرتبی و دو جهان حضرت سر زرد و جهان صلی الله علیه و سلم
 قیمت کاه و دانه و اجرة خدمت بمقابل شیر و اجرت سواری نهاده مشوره تفریضی فرمودند
 تا وقتی بیان نماند کار هر کس بسپولم گراید موس پرستان که کاسه چشم او شان بخارج
 هفت عظیم هم پرتوان شد انقیسم مغفایین را بیغما برده آله موس خود میگردد اندوشتا

ارشا و دانش و نبوی صلی الله علیه و سلم را با فهمیده حرام را زهر حلال میگیرند و میدیایند
و ایام و ایام و ایام من ریش و الی صراط مستقیم :-

خلاصه مرام

خلاصه مطلب این است که اول در دار الحرب بودن هندوستان کلام چنانچه از مطاعه
روایات منقول و ریافته باشی اگر چه را ختم هیچدان چنین باشد که هندوستان دار الحرب
است دوم در جواز اخذ با مسلم ستاسن از حربی و مسلم تقیم دار حرب در دار الحرب اختلاف
و انهم چنان که تمام امت مکیط و تنها امام ابوحنیفه و امام محمد مکیط باز امام شافعی
اگر با اخذ از حربی و غیره در دار الحرب اجازه داده اند ازین اجازه این از کجا لازم
آمد که گیرنده همانم مالک ان مال بگیرد بلکه دلائل فقهیه و قواعد فقهیه بهتر ملک بر ضرورت
احراز بار الاسلام چنان باشد که اهل فیم را از تسلیم آن چاره نیست و از طرف مقتضای
اباحت اخذ با از مسلم دار الحرب هجرت او است از انجانه نوش جان فرمودن مال را
و تمام اینهمه که گفته شد در اینجا ماندن و مال را خوردن کار کفائی است و عقل با اهل
طاق نمهند و بر حیاء و غیره پشت پازند و چشم بز کرده حرام و حلال هر چه پیش آید
همچو شیر ما و فرزند خود با لقمه من الزلل و مخطن نسا این یوفقه نا ایانا و جمیع المسلمین
ان یختب عن طرق الهوی و یقی عن اتباع الشیطان یسلم رضاء المولی فانه نعم المولی
و نعم الرب و اخذ و اعوانا ان محمد الله رب العالمین و یصلو علیه و سلم علی سوله یسلمین

والله و صحبه اجمعین :-

منت

(نمبر چہارم)

قاسم العلوم

(کرشمبرہ مکتوبات ست)

مکتوب ۹

(در تحقیق و اثبات شہادت حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ موافق قواعد دینیان (جواب خط)

(مولوی فخر الحسن صاحب مکتبہ)

مکتوب ۱۰

(جواب استدلالات علامہ طوسی مبارکہ امامت و بیان اختلاف اہل حق و حدیث مستحق الف)

مکتوب ۱۱

(در بیان معنی حدیث من لم یعرف امام زمانہ فقد مات میتہ جائزہ)

در مطبع مجتبیائی دہلی

نفت فی جاہ

جلد اول

منہاج

من یرود لہ بہ خیر ایفقہ فی الدین

المنۃ لہ کہ بأوان حمید و زمان سعید سالہ عجیب و غریب کہ
در تحقیق مضامین لایح و تدقیق نکات النشیں و زویدت
مطبوعہ تاریخ پانزدہم جمادی الثانی ۱۲۸۲ھ بمطبع موسوم لہ

قاسم العلوم

من تصنیف مولانا مولوی محمد قاسم صاحب

و تصبیح مولانا احمد دوح کہ در علم و عمل خویش بقیہ سلف صالحین ہستند
و بحدوث طبع و ذکاوت نہن خود یادگار علمای محققین

در مطبع مجتہبی دہلی بابہ نام محمد حسن طبع گردید

جلد اول

دیباچہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حمد مجید اعلیٰ اوس خدای پاک کی حبیبی نبی آدم کو خاک سی اشرف المخلوقات بنایا اور جو ہر علم و عقل و محبت و ماکہ جملہ کائنات سی مشرف کیا اور درود نامہ و دوا و اس افضل مخلوقات سید الانبیاء و المرسلین پر کہ گمشدگان تپہ ضلالت کو بواسطہ نور ہدایت کی راہ مقصود پر لگایا و حسب بیان علمت علم الاولین و الآخرین کے باوجود اسی لقب ہونے کی دین مبین اوسکے لئے جملہ شرائع و ادیان پر فضیلت حاصل کی بجا حمد و صلوة کے یہ خام اذلی محمد متنازع علی مہتمم و میرزا عبد الرزاق بیگ منصرم مطبع مجتبائی دہلی اصل اللہ حالہا و خد متین جملہ صاحبان اہل ایمان اسلام کے عرصہ پر دازمین اگرچہ موافق ارشاد ہدایت جناب ختمی تاب علی آلہ و اصحابہ الف الف صلوة و سلام یرفع العلم و یکثر الجہل اس لئے اخیر میں علم کا نام ہی باقی ہی مچھل کی وہ کثرت ہی کہ عیان اچہ بیان مگر تاہم فخر الامثل و مرجع الافاضل حضرت مولانا مولوی محمد قاسم صاحب فیوضہم کے بعض تصنیفات اپنی نظر سی گزری کہ جبکہ دیکھنے سے ایمان تازہ ہوتا ہی تحقیق بیان و تدقیق مضامین سی سلف صاحبین اور علماء متعین کی علم کا سامرا حاصل ہوتا ہی صدق اللہ و صدق رسولہ لا ینقضی عجائبہ الا یخلق عن کثرة الردیث ان حدیث کی بقائق و حکمت قیامت تک باقی رہیں گی لہذا بنظر خیر خواہی خلافت چہا پنا اذکا مناسب طابا تا کہ ہر شخص کو فائدہ حاصل ہو اور اس لئے نہ قدرت خداوندی دیکھ کر ہر ایک کا ایمان کامل ہو اور نام اوس مجموعہ کا رسالہ قاسم العلوم رکھا جو حسب اس تصنیفات عجیب و غریب سی فائدہ حاصل کریں ہر کو ہی دعای خیر سی یاد کریں

مکتوب

و تحقیق و اثبات شهادت حضرت امام حسین رضی الله عنه

موافق قواعد سنیان

بجواب خط

مولوی فخر الحسن صاحب مدرستہ

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمین و الصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین سیدنا محمد آله و صحبه اجمعین :
بعد حمد و صلوٰۃ اولی مقدمات چند مینویسم کہ ثبوت مدعا و وضوح آن بی المقدمات نشو
است المقدمات این ست اول آنکه حضرت امام حسین و دیگر ائمہ اہل بیت رضوان الله
علیہم اجمعین نزد اہل سنت مثل دیگر ائمہ مجتہدین امام و مجتہد اند کہ خطا را اجتناب میدی از روشن
ممكن عقیده و ما مثل شیعه ان نیست کہ امام را خطا محال و غلطی ازان متمنع باشد هر چند در مقام
ہمین قدر کافی ست چه مقام مقام جواب ست بیان اصول خود بس است عرض دلیل
ضرورت نیست زیرا کہ اعتراف از طرف شیعیان ست و اعتراف بر کسی ہمین ست کہ
معارض مذہب اصول مذہب و اثبات کردہ اید پس اگر گوئیم کہ مذہب این نیست کہ
کہ میگویند مذہب ما دیگر ست کفایت میکند ایراد دلیل در غیض ضرور نخواہد بود اما تا ہم
اشارہ اجمالی بانظر ہم کردہ میرود تا ناظر مناظر طالب حق را از مابہایتی باشد و بر
اعتراف و نکایتی در قصہ اساری بدر معلوم باشد کہ راسی نبوی صلی الله علیہ وسلم
بود و از حضرت خداوندی چه خطاب آمد و در قصہ نقش غنم معلوم باشد کہ راسی حضرت
داود علیہ السلام چه بود و فهمنا ما سلیمین چه ارشاد فرمود پس چون حال نبیاء علیہم السلام

در اجتهاد این است حال دیگر مجتهدان چه باشد پس چگونه گویند که المجتهد مخفی و عییب
 دوم آنکه مجتهدان مأمور باتباع اجتهاد خویشین اند اتباع مجتهدان دیگر روا نیست و این
 چه کم که اتباع دیگران ضرور نیست سویم آنکه حقیقه اجماع این است که همه اهل اسی مکیصر
 یا زیاده و امری با نیلورای زنند که این امر بفلان فلان وجه چنین است یا چنان فقط
 عدم مخالفت چنانچه جمله ماراه المؤمنون حسنا فهو عند الله حسن یکی از ماخذهای حجیه اجماع است
 بر همین امر دالالت میکند چه روایت درین جمله روایت قلبی است نه روایت بصری و روایت قلبی
 همین طور می باشد که عرض کرده شد پس اگر یکدکس از علماء ذمی رای بامری رفتارند و دیگران
 مسأله کردند و بی آنکه خود هم در آن امر بطور مذکور نگذاشته اند اتباع او شان اختیار فرمودند لازم
 یا خود اهل اسی نبودند و مقلدان پیرو او شان شدند این را اجماع نباید گفت و همچنین اگر
 شخصی یا جماعتی بر امری بی تنفیج وجود حلت و حرمت اصطلاح کردند چنانکه در رسوم می باشد
 اجماع نخواهد بود چهارم آنکه اتباع اجماع مذکور هم بعد تحقق اجماع لازم است اگر مسلم
 قبل تحقق و انعقاد اجماع مختلف فیه باشد که اینک پیشتر از انعقاد اجماع مخالف اجماع گاه
 کرده اند او شان مورد طعن مخالفه اجماع خواهند شد پنجم آنکه انعقاد مطلق خلافت چیزی
 دیگرست و عموم خلافت چیزی دیگر توضیحش این است که کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیت
 پس بیعت هر راعی مستلزم انعقاد بیعت در حق رعیت اوست و همین است معنی
 وجوب و لزوم بیعت اهل حل عقد پس بیعت حضرت ابن عمر مثلاً مستلزم وجوب بیعت
 در حق حشم و خدم و اتباع او شان است از ملازمین و موالی و اولاد و غیر هم نه در حق
 حضرت امام حسین رضی الله عنه و اتباع او شان و آنکه گفته اند که عدد معین در باره
 اهل حل عقد مشروط نیست بنایش برین است که وجود اهل حل عقد را قاعده معین
 باعتبار اتفاق کلمه و تفرق کلمه اهل حل عقد قلیل و کثیری شوند نه آنکه برای عموم انعقاد
 کیفیت اتفاق بیعت یکدکس از اهل حل عقد کافی است مثلاً در زمانه رسول الله صلی الله علیه و آله

و خلافت خلفاء مکتبه مصداق اهل حل عقد یک کس پیش نبود و مردم ایست که صلح و جنگ
صلی الله علیه وسلم صلح و جنگ همه اهل اسلام بود و همچنین صلح و جنگ خلفا بعد اتفاق مردم و خلا
اوشان صلح و جنگ جمله رعیت بود و پس از آن که این اتحاد مبدل با فراق شد و جماعتها
جدا جدا پیدا شدند اهل حل عقد کثیر شدند و هر حلقه هر جماعتی مصداق مفهوم اهل حل عقد
بود و درین وقت بیعت یک کس از اهل حل عقد موجب انعقاد مطلق خلافت خواهد بود
کسانیکه از اتباع آنکس اند اتباع خلیفه بروشان لازمست اما دیگران و اتباع دیگران
یا کسانیکه نه در غیر کسی اند و نه در نقیر کسی ازین لزوم و وجوب مرفوع لقلم اند بمان اگر همه
اهل حل عقد دست ارادت و کف بیعت بدست یکی از اهل اسلام دهند همه کس را
از اهل اسلام خواه از اتباع کسی باشند یا بی اطاعت آن کس لازم و واجب خواهد بود
و اگر قدری چشم پوشیم زیاده ازین مجال گفتن نیست که بی سران خود نشود و این
بی سرور را غاشیه برداریش و حلقه بگوشیش در گوش لازم آید اما باقیان از اهل حل
بر گونه ازین اطاعت دو کنار اند آری اگر شخصی مکتبه دنیوی چنان داشته باشد که لشکر
تابع فرمان همخان دارد اما در علم و عمل همگد گیران نیست و دیگران که از علم و عمل
بهره وافر دارند همه یکجان و یکخان شوند و دست بدست کسی نهند آنوقت شخص مذکور
و اتباعش نیز از اتباع و اقتدار اوشان لازم خواهد افتاد چه اوشان حسب اشارت
ربانی و هم کنایات نبوی واجب الاطاعت اند اهل حل عقد در حق او آیه لولا نظر من
کل فرقة منهم طائفة لیتفقوا فی الدین ولینذروا قومهم اذا رجعوا الیهم لعلهم یحذرون
و هم جمله اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم اگر انصاف باشد و وجوب اطاعت
اینچنین کسان دلالت واضحه دارد اگر ضیق وقت مانع و خروج این بحث از بحث فرام
حال بودی درین باره نقش بندها میگردم با اینهمه العاقل کیفیه الاشارة اینقدر که
گفته شد بهر رهنمایی کافیست و این نکته اخیره دفع و دخل مقدرست که شاید بزرگان

باجملة مطلق النفاذ و بیعتة یکدو کس حاصل میشود و عموم و شمول انعقاد بی اتفاق جملة اهل حل و عقد
 متصور نیست مان اگر حل و عقد در یک کس منحصر گردد آنوقت عموم خلافت بیک کس نیز حاصل
 میتوان شد و آنچه در شرح مقاصد است و تنقید الامامة بطریق احد ما بیعتة اهل الحل و العقد
 الی ان قال بل لو تعلق الحل العقد بواحد مطاع کفبت بیعتة بعد از ان گفته و الثانی استخلا
 الامام الخ اگر طرق مطلق النفاذ و بشند معنی است که برای مطلق النفاذ و بیعتة یکدو
 و هم استخلاف و هم قهر و شوکه کافی است لیکن در مطلق النفاذ و عموم النفاذ لازم نمی آید
 تا حضرت امام را اطاعت یزید لازم و خروج بران حرام گردد و اگر طوق النفاذ مطلق یعنی
 عموم و شمول خلافت اند و صحیح همین است و معنی ان است که اهل حل و عقد در یک دو کس
 منحصر است او شان کافی اند زیرا که عددی برای اهل حل و عقد معین نیست لیکن این نصیحت
 هم حضرت امام را اطاعت یزید ضرور نیست زیرا که عموم خلافت بی اجتماع جملة اهل حل و عقد
 متصور نیست چون حضرت امام بیعتة نکردند اتفاق جملة میسر نیاید باجملة اندر بیصورت
 همه اهل حل و عقد یابند و باشند یا چار مان عددی برای او شان معین نیست پنجم آنکه
 خروج خیزی دیگر است و خلع بیعت خیزی دیگر چنانچه نقض عهد چیز دیگر است و منابذة
 عهد خیزی دیگر اول حکم او فوا بالعهد ان العهد کان مسؤلاً و لا تنقضوا الامان بعد کید
 ممنوع است و ثانی بارشاد فابند الیهم حل سوا و مباح همچنین خروج بر امام بعد بیعت
 ممنوع بالذات است و خلع بیعت وقت ضرورت بذات خود مباح اگر فاسقی سیراراً
 خلافت باشد تعطل حقوق و صدور مطالب و توانی عوام در احکام و شیوع بدعات در جلال
 منطون بلکه ضروری الوقوع است درینوقت ضرورت اگر صاحب ممتی برخیزد و دست امامان
 خلیفه آویزد و از سریر خلافتش بر کشد و دست بدست عادل زنده عاقلی امید انهم که روبر
 کند و چین بر چین افکند و آواز انکار برین کار برآرد مان اگر دین غول نصبت بر خیزد
 و آبروی دین و اهل دین ریزد البته مانعت عرضی عارض حال این فعال خواهد شد پس

یاد روایات شافعی است کہ افغان خان را محمد بن ابی نصر بن زرقانہ بنی براء المذنبینے ثانی سے ملکر ہر دربار کا

مفسد و کار و دنیا خور می ست اگر بر می بین بنظر آید یا بر شای اهل دین مظنون بود شاید که
پیرامون اینکار گردند و اگر فقط صدمه بر جان و مال خود یا اتباع کیان خود افتاده بپسند
این خود از عوالم ست منشا بر این غریبه همان ست که از عظم مشهوره کلمه حق عند سلطان
جائز او کما قال فهمیده باشی مگردانی که اندیشه فتنه و فساد چنانچه باعتبار قایع مختلف ست
همچنین باعتبار اندیشه کنان مختلف ست یکی بدو یک واقعه اندیشه ها بر روی کار می آید
و مهمتر می گزیند و یکی را امید با کار میفرمایند و مهمترش را می افزایند پس اگر شخصی از اقامه
فاسق از منصف خلافت از فتنه تیرسد و دیگری امید درین عزل و نصب دارد آنرا ممنوع و یا
مباح خواهد بود باقی این قصه آنجا اند که را می کدام بر صواب است و کدام بر خطا البته عظم
و اصیب بشم المیکه اهلته و لیاقه خلافت بدو گزیده ست یکی آنکه تفویض خلافت با و روا بود
و بسا بقدر لیاقت فقط با سلام و قر شیعته بهم می رسد و صلاح و تقوی در بقدر کجاست
دویم آنکه خلعت خلافت بر بالای حال او راست آید اعنی تکلیف دین از دست او منقطع
بود این قسم لیاقت بی علم وافر و عمل صالح و حسن تدبیر و همه بلند و ترک دنیا میسر نیست و آن
پس آنچه در احادیث سنائی مودی ست که با تبحر رسول الله صلی الله علیه و سلم علی السمع
والطاعة فی البسر والعسر والمنشط والمکروه و ان لا تنازع الامراء له و ان نقول و ان نقوم
بالحق حیث ما کننا لا نخاف لومة لائم نظر بر همین اهلته ثانیه ست که از منازعه امر با وجود
آن اهلته منع فرموده اند و دلیلش اول همین حدیث ست چه جمله اخیر و عنی ان نقول
نقوم بالحق الخ خود بر بقدر دلالت واضحی دارد که اگر خلیفه وقت فاسق بود و ادعای باید داد
و این امر بدرجه اتم همان وقت ظهور کند که خلع بیعت توان کرد و دوم آنکه در اقامه فاسق
از منصف خلافت و نشان دادن عادل بجایش هیچ محذوری مکنون و لازم ذات نیست که
احتراز از آن قابل اهتمام باشد باقی ماند آنکه اندیشه فتنه و فساد موجب هنی باشد اگر عمل
در اینجا معقول نیست چه اول علی الاطلاق اینطور منع نمی فرمودند بلکه بشرط اندیشه مذکور

منع میفرمودند و اگر بخاطر اکثریت و قریح فساد و تبخیرین قانع حجت کرده آید قطع نظر از آنکه مارا که
 مجسیم احتمال هم کافیست بخر تعنت این را چه جواب است که قرینه عطف جمله لاحقہ اعنی ان
 نقول او نقوم بالحق مصحح اول است نه ثانی اعنی آنکه مراد از اهل بیت انصاف تعلم و تقویٰ می زنند
 و قوه عتیه حسن تدبیر است نه فقط اسلام و قریشیه بهیتم آنکه انصاف و خلافت بوجه استیلا
 و قهر و غلبه حکم ضروری است و خروج اندر این صورت باذیت فتنه و فساد نه آنکه بذات خود
 ممنوع است پس اگر کسی بزور و غلبه تسلط شود و دیگران را لائق خلافت ننماید اگر غلبه
 دارند رواست که سر بر آرند و دست از اطاعتش بدارند آئینده خدا داد که این ظلم و استیلا
 راست خواهد آمد یانی والد اعلم هشتم آنکه اتباع و اطاعت الله و خلفاء واجب آن مشروط
 بشرط بقا و امامت است و خلافت مثل اتباع رسل که مشروط بشرط بقا و رسالت است
 تا وقتیکه نبوة کسی بحال خود باقی است اعنی منوخ نبوة دیگری نگردیده اتباع او امر و نوا
 شان ضروریست و زمانیکه او شان از عهد نبوة خود بر آیند اعنی نبوة شان منوخ
 گردد آن دم اتباع او شان ضروریست خواه او شان زنده باشند مثل حضرت عیسی علیه السلام
 یا مرده بموت مخصوص خود همچنین خلفاء را باید پنداشت پس اگر خلیفه را بوجهی معزول کنند یا خلافت
 قبول نکنند اتباع او امر و نوا می او لازم نخواهد بود غایت ما فی الباب این عزل عدم قبول نایب
 و مکروه و ممنوع بود و غرض تاکیدات نبوی جنبه اطاعت اولی الامر نه علی العموم است بلکه تا وقت
 بقا و خلافت و امامت شان است بهم آنکه اگر افراد کشیده در لیاقت معنی ثانی شریک
 باشند فرق اگر باشد در شدة و ضعف و زیاده و قلت باشد آنوقت فضل آنست که فضل
 خلیفه گردانند نه آنکه واجب است چنانچه ظاهر است و هم از قصه سبیه خلیفه اول با هر چه بعد از
 سرور کائنات علیه علی آله الصلوات و التسلیات اول انصار را داعیه امارت بر اقامت
 اگر افضلیت در امامت ضروری بودی این خیال محال بود چه فضلیت مهاجرین و آنهم جاری
 و بقیه عشره مبشره و آن زمان هم حکم بدیهیات داشت خصوصاً افضلیت خلیفه اول اگر گفته

شود که تا اوقت ضرورت فضیلت مثل ضرورت قریشیت معلوم نباشد جالبش این است
 که ضرورت قریشیت محض شرعی است عقل را در آن مجال مداخلت نیست آری فضیلت
 مبتنا بر است که اگر ضروری باشد اعنی بدیهی بود و ازین هم و اگر اشتیم پس از آنکه الا تمه من
 قریش خوانده شد اوقت که خلیفه اول حواله بر حضرت عمر و حضرت ابو عبیده رضی الله عنهم
 کردند چنانکه یاد باشد خود دلیل کامل است برین مدعا چه اگر نسبت خود دیگران افضل
 میدانستند باری تفاوت مراتب دیگران بالیقین معلوم بود هر کرا افضل میدانستند معیبه
 همان کس را شاد میفرمودند و اگر گفته شود که هر دو را بیک مرتبه دانسته باشند هر چند این قسم
 بیپوده خیالات لغت محض است و مکاره سخت درین امر چه عذر خواهند آورد که حضرت
 امام حسن رضی الله عنه خلافت با میر معاویه سپردند شیعه اگر چشم حق بین بسته یا شکسته عذر
 تقیه کنند سنیان چه خواهند گفت هر چند این عذر شیعیان نیز درین واقعه لغت و مکاره
 است چه با این افواج کثیره که بودند و ان انکار شرکریان که نمودند این عذر یوچ بهتر
 گوز شتر می ارزد اما کلام بر اصول سنیان است اوشان را بجز تسلیم آنکه خود تسلیم
 کردند هیچ چاره نیست و بعد انیمه چنین چنان اینقدر خود بدیهی است که فضیلت
 موجب فضیلت استخلاف اولی توان شد سبب وجوب استخلاف او توان شد ظلم کم
 حال در معرض تحول می باشد همین است که حال نام کردند پس ممکن بلکه هزار بار می نیم
 که وقتی تقوی است و طهارت و زهد است و عبادت و مجاهده طاعت بر دوش و علقه
 اطاعت خداوندی و رگوش باز پس از چندی مسخره شیطان شوند و بر عکس اول
 میروند در حال اول بی اقت خلافت بمعنی ثانی دارند نه در حال ثانی یا زویم آنکه او امر
 دناهی نبوی صلی الله علیه و سلم نه فقط برای ایجاب و تحریم می باشد بیهیبت غیر معلوم
 نیز می باشد آری تمیز اینکه این امر ونهی برای ایجاب و تحریم است و این امر ونهی
 برای استجاب و غیره هر کس را میسر نیست آنکه فرق مراتب موجبات امر ونهی و عمل نماید

آزمايشناس اين را مى داند چون بحث درين امر حاصل است بهر يكى از سيقم بايد
گفت اگر خليفه وقت اهل بيته ثمانيه داشته باشد قتال و جدال او حرام قطعى است چنانچه
دينى و دنيوى بى شائبه منفعت دينى پيش خواهد آمد و اينقدر كست كه نمى داند كه تقسيم
امور حرام مطلق مى باشند و اگر از اهل بيته ثمانيه بهره ندارد فقط با اهل بيته اولى سريره خلافت
را زير پا گرفته و بر سندان است و حكومت اهلان نشسته مى بايد ديد كه در تقدير غزال
و نصب بگيران اگر فقط اتمام جان مال خوشين است و بسا ميدخله و جلاء شوكت
نست نهى از قتال و جدال و نهى شفقت خواهد بود و اگر اندیشه تادمى و دستپاچه نشسته
باشد اعنى بدانند كه اين آتش در عرض طول خود كرده و ناكوده را فرا خواهد گرفت فقط
سروكار با اهل بيكار نخواهد ماند انوقت نبايد كه دست قتال كشيده گر اكر همين است
كه اين تخم بى حقيقت شاخ و برگ خود دور دور ميرساند و چون نرساند كينه از سينه سلايز
درين چنين اوقات سرميزند و حبال دجاء كينه كش بدخواه خود ميشود با اينهمه انظر
مال و دولت در دست و چشم و خدم سرپرست قهر و استيلا حاصل مخالف و فراحمست اصل
و اينطرف بجز موشك و دالى و اميد پنهانى چيست كه اميد بسته آيد و قوه دشمن بشكست
آيد ليكن تا هم كار پروراي غيب گاهى در كار بى سرو سامان مى شود و اقبال نصرت
مددگار بى خانمان بگردد انقلاب دوله بنى اميه از دست عباسيان شكنده باشى و
ترقى دوله تيغوريه در كتب ديده باشى پس اگر اميد غلبه و جلاء شوكت باشد در محاربه
و مجاوله چه باك بى صل در صورت فسق خليفه موازنه در منافع و مضار ظلم بيعت بايد كرد
هر چه راجح نمايد بدان كار بند بايد شد و اين مضمونست كه در اشارات آيه قل فيما اثمكم كبير
و منافع للناس اثمها اكر من نفعها و وليت نهاده اند و از دهم آنكه در احاديث كتب
صحيحه مثل سلم و عبادة بن القصاص مروى است كه دعا نما رسول الله صلى الله عليه وسلم
فبايعنا فكلان فيما اخذ علينا ان بايعنا على السمع والطاعة فى مشطنا و مكرونا و عسرنا و يسرا

و اثره علينا ولا تمناع الا امر الله قال الا ان تروا الكفر تواجوا عندكم من المدفیه برهان نیز
 روایت مثل آن قباب روشن است که اگر خلیفه علی الاعلان ترکب معصیت بتنه باشد و
 امر معروف و نهی عن المنکر نمر جز نشود منازعت با او جائز است چه مراد از کفر تواجوا
 معصیت است بقرینه جمله عندکم من المدفیه برهان و نه کفر صطلاحاً محتاج این توصیف
 نبود چنانچه ظاهر است همچنین جمله لا اما اقاموا الصلوة که در بعض روایات صحیح مسلم بعد
 استفسار صحابه از منابذه امرفسقه وارد است برین امر دلالت دارد که اگر کسی ارکان
 ضروریه دینی را ترک دهد دست اطاعت از دست او بایکشد سیزدهم آنکه فسق را
 مدارج کثیره است و حکم هر درجه جداست بیک نرخ نباید گرفت شرب خمر و امثال او نیز فسق
 است و ترک صوم و صلوة و حج و زکوة هم فسق است باز خفایان نیز فسق است و اعلان
 آن نیز فسق است و تنها کردن این کارها نیز فسق است تحریر یگان هم فسق است همچنین
 ارتکاب موحرره هم فسق است و اعتقاد امور مبتدعه هم فسق است لیکن تخیذ یا خروج بر
 فساق فرموده اند مراد از ان مطلق فسق داشته اند مرادم این است که نفس فسق محبت
 بر حق است و مصادق فسق بی اعتبار امور زائده موجب عزل و انفرال نیست و نه هر نوع
 فسق که باشد اگر چه کفر پراح باشد و ترک صلوة بود و موجب عزل نتواند شد غرض ازین گفتار
 که بر فسق خروج نباید کرد لازم نمی آید که بر اعلان فسق ظاهر و ترک ضروریات دین بدست
 هم خروج نباید کرد با جمله فسق کلی مشکوک است نه هر فردا و موجب خروج نه هر مرتبه او
 مانع از ان با جمله قد مشترک فیما بین ارجح فسق موجب و جرم نیست و همین است معنی لا یجلب
 ان خروج علیه چهارم آنکه عقائد اهل سنت دو قسم است یکی متفق علیها جمله اهل سنت
 بیک عقیده دل داده اند مخالفت این قسم عقائد چنانکه شیعه و خوارج و نواسب معتزل
 و مرجیه کرده اند موجب تقسیق و تبذیر میشود و دوم عقائد مختلف فیها که اکابر اهل سنت
 مختلف شده اند مثل اختلاف در کمون حسن و قبح انقیاس اختلاف را مثل اختلاف در شرط

جمعه باید پنداشت اگر فرق است همین قدر است که انرا در کتب کلام آورده اند و این را
 در کتب فقهیه سپردند مگر اینقدر فرق نزد اهل عقل قابل التفات نیست و با عقلا
 کلام نیست پس چنانکه شافعیه خفیه را اگر در ویات جمعه بخوانند و در آنجا جمعه را واجب ندانند
 کافر و فاسق نخوانند علی هذا القیاس خفیه شافعی را اگر بگوید که جمعه را واجب اند
 و فاسق ندانند پانزدهم آنکه اختلاف خلیفه کسی را موجب عموم انعقاد است اگر شخص خلفه
 لیاقت ثانیه داشته باشد و وجه عموم انعقاد ظاهر است چه اطاعت اولوالامر واجب است
 هر چه فرمایند فرمان باید پذیرفت مگر چون بنا و انقسمت بخلاف بر اطاعت اولوالامر است بنویسند
 اطاعت قابل لحاظ خواهند بود پس اگر شخصی را خلیفه وقت خلیفه گردانند که لیاقت ثانیه نداشته
 باشد بلکه تارک مسلمة یا مبتدع بود اطاعتش درین امر لازم نخواهد بود چه لا طاعة لمخلوق
 فی معصیة الخالق و اگر بزعم خلیفه او قابل خلافت بود و نزد دیگران نبود تا هم اطاعتش
 بهمین لازم نخواهد بود البته خلیفه وقت را اینوقت بدین توان گفت چه بزعم خود او را قابل
 دانسته و لیعهد کرده بود بزعم دیگران اگر قابل نباشد او چه کند و انقسمت اختلاف و تنازع
 خلیفه و رعیت که خلیفه امر مستحسن پس دارد و رعیت قبیض انکار اکثر اتفاق افتاده
 منجمد مباحثه ابوبکر صدیق و عمر فاروق و زید بن ثابت و جمع قرآن نیز هست و همچنین دیگر
 وقایع برین قدر دلالت دارند پس ممکن که امیر معاویه نیز بر این لایق خلافت خود
 چنانکه مذکور خواهد شد دیدند و بر خست افعال و مطلع نشده باشند و دیگران او را قابل
 خلافت ندیدند یا دیدند و باز حال و مبتدل شد ازین وجه از بیعتش انکار کردند و عرض
 اختلاف خلیفه موجب عموم انعقاد است اما بشرطیکه در نظر رعیت امور قاطعه و در خلافت
 و لیعهد یافته شوند چون این مقدمات سازده گانه تمهید یافت اعتراض شیعیان خود باشر
 پایش شد و بطور بنیان در شهادة جگر گوشه رسول التقلین صلی الله علیه و سلم امام
 الشهدا حضرت امام حسین رضی الله عنه و عنی و لاده جاسی انگشت نهادن نماید و همچنین

ولی عهد کردن امیر معاویه رضی الله عنه نیزید پدید آمدن سید الشهدا علیه و علی ابائیه سلام حرف
 نیزید بحث میکنم اما زان در شهادت حضرت سید الشهدا علیه و علی ابائیه سلام حرف
 نیزیم تا وقتی که امیر معاویه نیزید پدید را و لیعهد خود کردند فاسق محین نبود اگر چیزی کرده
 در برده کرده باشد که حضرت امیر معاویه از آن خبر نمود علاوه برین حسن تدبیر و جهاد آنچه از مشهور
 مشهور است در بیت ام الموحان رضی الله عنه که حضرت رب العالمین صلی الله علیه و علی اله
 و صحبه اجمعین یکبار در دو بار خفتند و بیدار شدند و هر بار خندیدند و در وجه خنده فرمودند
 جماعتی از امتیان خود را دیده ام که در دریا جهاد میکنند و در شان او شان فرموده اند
 ملوک علی الاسرة او مثل الملوک علی الاسرة مصداق خواب ثانی همین نیزید و همراستانش
 برآمدند چنانچه بر تاریخ دانان و حدیث خوانان پوشیده نیست غایه مافی السبب
 خرابیهای پنهانی که داشت همچون منافقان که در جیت الرضوان شریک بودند و بوجه نقل
 رضوان الله نصیب و شان نشد نیزید هم از فضائل این بشارت محروم ماند و انطرف
 تدبیر حضرت امیر معاویه رضی الله عنه در باره خلافت آن بود که هرگز اسلیقه انتظام
 زائد از دیگران باشد گو فصل از او باشند فضل است از دیگران نظر برین ادرا فضل از
 دیگران دانستند و اگر فضل نیستند پس بیش ازین نیست که ترک فضل کردند چنانچه در تفه
 سابقه واضح شده که استخلاف فضل فضل است نه واجب لیکن انقدر را گناه نتوان
 گفت که سبب و شتم امیر معاویه پیش آنیم و انطرف امیر معاویه رضی الله عنه را از اجله
 صحابه بنی شایم که نسبت ترک فضل و اولی هم در چنین امور مخدرة نایم بان پس از
 انتقال و شان نیزید پای خود از شکم بر آورد و دل بکام و دست بجام سپرد اعلان
 فسق نمود و ترک صلوة و احکام بعض مقدمات سابقه قابل غل گردید و انقسمت حلال
 گفته آمده ام که ممکن است محال نیست مگر در نوبت رای بل لای و تدبیر مختلف افتاد و
 که اندیشه فتنه و فساد غالب قاتل ناچار دست به جیش بکشد و اقرار از اعن المعصیه شرط

قبا ع معروف در میان نهاد و انرا که بوعده یک جماعت کثیره مثلا امید غده و جا و شوکت بنظر
 آید حجتی للمدبر خاست و تهی کارزار ساخت پس هر چه حضرت عبداللہ بن عمر و انشا اللہ
 کردند بجا کردند و آنچه حضرت سید الشہداء نمودند عین حق و صواب نمودند باین اختلاف
 بر اختلاف امید است نہ بر اختلاف در جواز اصل فعل و عدم جواز ان مگر انجام کار بوجه
 نقص عہد کوفیان تدبیر حضرت سید الشہداء علیہ السلام برستادن نشست و روز عاشورا
 قیامت قبل از قیامت در میدان کربلا برخاست انما للہ وانا الیہ راجعون و انقسم بہم بآن نقطہ
 حضرت سید الشہداء علیہ السلام پیش آید در جہان بخین اکثر پیش می آید واقعہ احد و خنین شدند
 باشی پس چنانکہ شہیدان احد و خنین بذروہ شہادۃ رسید اند و از ان برہمی کار خلی و فضائل
 او نشان اہ نیافت همچنین شہیدان کربلا را با بدیشناخت و انوقت است کہ مجبور و متحلف
 امیر معاویہ رضی اللہ عنہ یا بجیت مردم یا تسلط او خلافتش را عام و شامل شمارند و اگر باینقدر
 کہ بوقوع آمد فقط بانقضاء مطلق خلافت او قائل شویم و عموم و شمول خلافتش را تسلیم نکنیم
 و گوئیم کہ حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ و اتباع او شان از رقبۃ اطاعت او هنوز خارج
 بودند حاجت غلہ سپہ نیست و او شان را در خروج بر و محذوری فی و این فرق انعقاد
 مطلق و عموم انعقاد ہر چند امروز کم فہان فہمند مگر بہ تتبع معاملات سابقین واضح است
 کہ بجیت ہر کس از اہل حل و عقد فقط موجب طاعت در حق او و در حق خدم او می شود
 ورنہ حاجت بجیت حضرت علی و استہام بدان بردست حضرت ابو بکر رضی اللہ عنہا چہ بود
 و همچنین نہ بدی بجیت اہل شام و دیگر اہل حل و عقد خودستگار بجیت از حضرت حسین علیہ السلام
 بن ابی بکر و دیگر رضوان اللہ علیہم نشدی چون انقدر دانستہ شد دیگر معلوم باد کہ مدارک
 بر نیست است بشہادۃ انما الاعمال بالنیات و حسن نیت حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ
 قابل ان نیست کہ در ان تردد کرده آید اندر رضیورت و شہادت حضرت امام ہمام علیہ السلام
 چہ تردد نہ نرید در حق او شان خلیفہ بودند و خروج بر و ممنوع و اگر خلیفہ بودند تا ہم خروج ممنوع بود

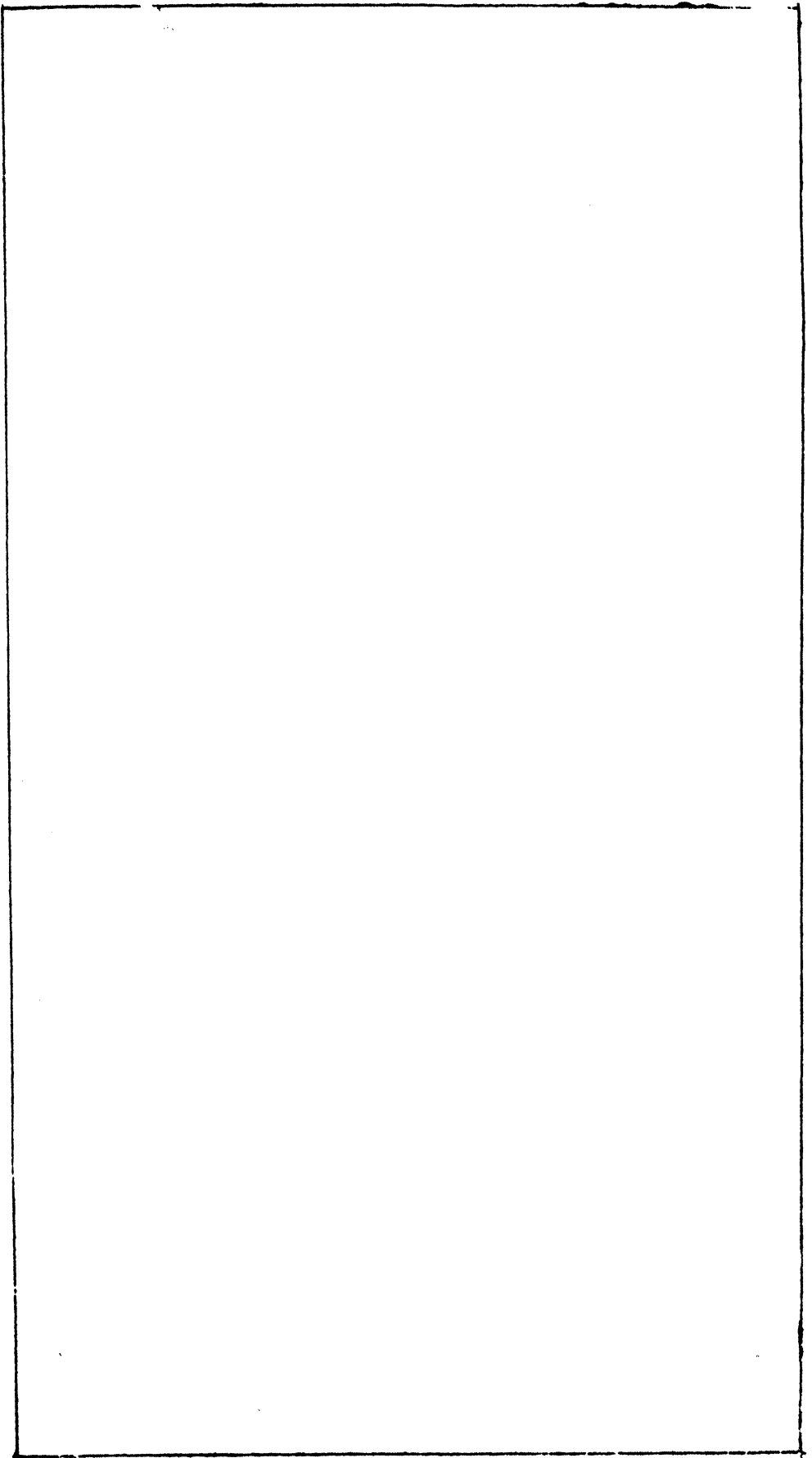
و اگر خروج ممنوع بود، عزل ممنوع نبود بالجمله و وجه مخالفت منفقود و موجبات جهاد موجود در
 حسن نیت کلام نیست باز اگر او شان شهید نشوند دیگر کدام خواهد بود و ازین هم در گذشتیم
 اگر موجبات جهاد نبودند او شان نیز از قصدی جهاد باز آمده میخوابند که براه خود روند
 لشکریان نیز بدین میگذشتند و محاصره کرده ظلماً شهید ساختند من قتل و درن عرضه مال
 فیهو شهید باقی ماند او شان مخالفت اجماع کردند جوابش اینست که اول اجماع مسلم نیست
 اگر باشد عدم مخالفت باشد با اینهمه اجماع بر عدم جواز خروج بر فساق است و منی ان حجت
 است عرض کرده شد از اجماع بر عدم جواز خروج بر نفس فسق لازم نمی آید که خصوصیات
 زائده مراتب این کلی مشکک نیز موجب خروج نتوان شد با اینهمه اجماع غیر مسلم و فکیک
 حضرت حسنین رضوان الله علیهما و عبد الله بن زبیر و اهل مدینه کاری کرده باشند بخلاف
 آنرا جمیع علیه چگونه توان گفت و اگر بالفرض اجماع را تسلیم کنیم آن اجماع اگر منعقد گردید
 بعد حضرت امام حسین رضی الله عنه منعقد گردید مخالفت این اجماع حضرت امام رضی الله عنه
 را چه مضرغایه مافی الباب امام امام علیه السلام در زمان خود در یک سینه مخالفت فیهما
 کردند و لا محذور فیه چنانچه عرض کرده شد اکنون وقت آن است که عبارت نووی را
 باره نقل کرده شود تا تفصیل اجمال و تصدیق این مقال بدست آید اجماع اهل سنت
 ان لا ینغزل سلطان بالفسق و اما الوجه المذكور فی کتب الفقه لبعض اصحابنا ینغزل
 و حکى عن المعتزلة فغلط من قائله مخالف للاجماع قال العلماء و سبب عدم الغزاة و
 تحريم الخروج علیه یرتب علی ذلک من الفتن و اراقة الدماء و فساد ذات البین فتكون
 المفسدة فی غزاه اکثر منها فی بقاءه قال القاضی عیاض اجمع العلماء علی ان الامامة
 لا تنقذ لکافر علی انه لو طرأ علیه الکفر انغزل قال و کذا لو ترک اقامة الصلوة و اداء
 علیها قال و کذا لک غنم جمهورهم البدعة قال و قال بعض البصریین یخفله فیه ثم لانه سائر
 قال القاضی فلو طرأ علیه کفر و تغییر للشرع او بدعة خرم عن حکم الولاية و سقطت طاعة

ووجب علی مسلمین اقامه علیه خلوه و نصب امام عادل ان اکتمهم ذلک فان لم یقع
 ذلک الا لطائفه و جهت علیهم اقامه بجمع الکافر و لا یجب فی المبتدع الا اذا طعنوا
 علیه فان تحققت العجز لم یجب اقامه و لیها جرم مسلم من ارضه الی غیرها و یفر بدینه قال و لا
 یعتقد للفاسق ربه ارفلو طراً علی الخلیفه فسق قال بعضهم یجب خلوه الا ان یرتب علیه
 فتنه و حرب قال جابری اهل السنه من الفقهاء و المحدثین و المتکلمین لا یغفل بالفسق و
 الظلم و تعطیل الحقوق و لا یجمع و لا یجوز الخروج علیه بذلک بل یجب عطفه و تحلیفه لا حاد
 الوردیه فی ذلک قال القاضی و قد ادعی ابو بکر بن مجاهد فی هذا الاجماع و قد رد علیهم
 الحسین و ابن الزبیر و اهل المدینه علی بنی امیه و لقیام جماعه عظیمه من السالین
 و انصار الاول علی الحجاج مع ابن الاشعث و تاویل هذا القائل قوله ان لا تنازع
 الامر الیه فی المئه العدل و جهة الجمهور ان قیامهم علی الحجاج لیس بمجرد الفسق بل لما غیر
 من مفسدات و ظاهر من الکفر قال القاضی و قيل ان هذا الخلاف کان اولاً ثم حصل الاجماع علی منع
 الخروج علیهم و الله اعلم انتم بلفظه لیس من مطالعه این عبارت تقدیر اکثر مقدمات مذکوره
 حاصل میشود باجماع بر اصول اهل سنه حال یرید نسبت سابق متبدل شد نزد بعض کافر
 شد و نزد بعض کفر و تحقیق نکشت اسلام سابق مخلوط بفسق لاحق شد اگر حضرت امام
 کافر نشد و خروج بر وجه خطا کردند امام احمد را همین راسی پسند خاطر افتاد و مگر
 چنانکه ممکن است که کفر کسی نزدیکی متحقق شود و نزد دیگران نشود همچنین خروج بر وجه
 این و ان مختلف خواهد بود و اتفاق در تکفیر و تنقیق و تعدیل و ترجیح کسی ضرورت
 دینی یا دنیوی نیست که حاجت معذرة افتد در صورت فسق انچه پیش کرده ام
 بار خواهد بود تا هم هیچ صحتی بر اصول اهل سنت نیست چه یرید اندرین صورت یا قائل
 ملن بود تارک منقوده غیره یا متدع بود چه از و سامی نواصب است با اینهمه عموم ظاهر
 غیر مسلم نظربین دوجه بیا و موقوفات سابقه در خروج بر وجهی قباحی با اینهمه خروج بر چنین

لازم است فقط بوجه عددان و یعنی آنرا بگذشتند و دانی که همچنین اختلاف که منشأ آن
صفت ذمیمه عید باشد از عددان و یعنی و غیره قابل آن نیست که از آن در گذرند بالجمله این
اختلاف از افعال ارادیه او نشان است و اختلافی که حمتش خوانده اند از حرکات اضطراری
و ثواب عذاب متفرع بر اراده است بر اضطرار نتوان شداری چنانکه شکل نیکو و سیره نیک
قابل ثواب نیست بجهت رحمت ضرورت همچنین اختلافی که بمجبوری باشد اگر قابل ثواب نیست بجهت
اسم رحمت دارد و چون نباشد هر چه از اراده بنده نیست فاعلش محض اراده خداوندی است
لاجرم از افعال خداوندی باشد اکنون اگر محرک آن فعلی نامر از افعال بندگان شده
آن را از تمام قهر و غضب نامران دانند ورنه آثار رحمت شمارند زیرا که تحرک غضب اراده
نامر ضروری است و تحرک رحمت گاهی بمرکبی باشد که از بندگان باشد یعنی فعلی نیک خواه قلبی
باشد یا بدنی و گاهی بی سبب هم رحمت عامه حرکت نماید چنانچه اکنون همه عالم و عطار استعداد
حسنه و صفات حمیده و اشکال نیکو و دیگر لغاری بی اختیار بی همین طور صورت بسته باقی ماند اینک
اگر اختلاف متضمن ضرورت است می باید که در هر دو جا ضرورت باشد و لازم آید که مصداق
امتی بودن هر چه بود در هر دو جا زائل گردیده باشد جو اشل این است که اول چه ضرورت است
که اختلاف هر جا که باشد متضمن ضرورت باشد لفظ کان صادر انبگرید که گاهی متضمن ضرورت
می باشند و گاهی نمی باشند چنانچه ناظران رسائل نحو میدانند ان بعد رسم که هر
ترجیح معانی مشترکه مرجحی باید اینجا قرینه محل رحمت و اینجا قرینه و عید دخول نار بدین جانب
میکند که در اختلاف امتی ضرورت نباشد و در سختلف باشد غایه مافی الباب جمعه اختلاف
امتی و هم جمعه سختلف هر دو مهله باشند نسبت افراد اختلاف و این طرف اختلاف منقسم بدو
قسم باشند یکی متضمن ضرورت دیگر آنکه متضمن ضرورت نبود و این امر دانی که نسبت بابیه
اختلاف مستبعد نیست چه اختلاف بین اشیان هر دو طور متصور است اینکه حالت اولی مغلب
شود چنانکه اگر امتی بر دو بر حقیقه خود باشند و در امور مذمومه از حقیقه و مسمی تغیر مانع سود خیار

زید در حاله قیام مخالف عمر هست اگر قاعد باشد لیکن ازین اختلاف بیام نمود اختلاف
 در زیدیه زید و عمریه عمر فزنی نرسیده که صیوره گفته شود و اگر انقیدر پسند خاطر نیست بگویم
 که اختلاف بهر جا که باشد صیوره هم باغوش او بود بلکه از ضروریات تحقق اوست چه اختلاف
 را لازم است که حاله اولی که اتفاق بود زائل شده حاله دیگر بجایش پدید که آنرا اختلاف
 گویند مگر به این معنی که هر چه از لوازم و ضروریات انقلاب نیست مثل زبان و مکان انهم از حقیقه خود
 منقلب گردونی بلکه هر که موصوف و معروض اختلاف باشد آنرا ضرور است که از حالتی بجای
 رویند و اینجا دانی که در متخلف استی معروض اختلاف استی است زیرا که فاعل اوست و در اختلاف
 استی استی موصوف و معروض نیست بلکه طرف چنانچه مقتضای اضافه یعنی فی نیز همین است و موصوف
 آن درین جمله شامل وندیم است نه غیر و ظاهر است که اختلافی که فیما بین مذہب
 است بی آنکه صیوره بیان آید صوره نه بند و اگر فرض کنیم که شافعی آن مذہب خفی شود و لازم
 حاله اولی زائل شده حاله ثانیه بجایش قایم خواهد شد و بهر تعجیل اضافه یعنی فی وقوع فی و صله
 اختلاف در محاورات قرآنی دلیل کامل است مثل فاخته و افیه و غیره بلکه در کلام الله در سوره روم
 و من آیات خلق السموات و الارض و اختلاف استنکم و الوانکم فرموده آن فی ذلک لآیت للعالمین فرموده
 آنرا اینجا مبدء است که استه و الوان را طرف اختلاف قرار داده اند و اشاریه ذلک همین استه
 و الوان می نمایند زیرا که بحکم من آیه اول اختلاف را بمنجمله آیات شمرند باز اگر اشاریه ذلک
 همین و خلق و اختلاف دارند لازم آید که هم طرف باشند و هم مطروف لاجرم اشاریه ذلک
 استه و الوان باشد اندین صوره شبهاده فی ذلک اضافه اختلاف استنکم اضافه یعنی
 مگر آنکه باعتبار انفتاح دیده عبره که مشاهده اختلاف مذکور و میدهد مجاز نفس اختلاف هم
 طرف آیات فرا داده باشند و صوره حال اندین صوره آن باشد که نفس اختلاف نیز منجمله
 آیات است باز در آن هم آیات بسیار برای عالمان نهاده اند و الله اعلم بحقیقه الحال ازین مختصر
 گویم که ظرفیه مقتضی تبار طرف سجاانه است اگر چه مطروف متغیر الحال باشد و فاعلیه اگر نسبت فاعل

که تغییر فاعل را بپایند فاعل بجال خود باشد و اگر فعل همین تغییر و مثال او است لاجرم تغییر
در فاعل رود پس در صورت اولی یعنی اختلاف استی اضافه و انتساب ظرفیه است فیما بین
اختلاف ولته و در ستخلف انتساب فاعلیه است و فعل متضمن صیوره چنانچه موبدا است با اینهمه صحیح
مركب اضافی بجانب جمله اسمیه باشد که دوام و ثبوت را خواهد و جمله متخلف جمله فعلیه است که تجد را
مقتضی است و میدانی که تجد و در عرضیات مقصور است نه در طبعیات و لوازم ذات لیکن اختلافی
که متغیضات ذات باشد و لاجرم دوام پذیر و اگر باشد همین اختلاف باشد که منشأ آن نارسائی فهم
بود و اختلافی که بوجه عوارض معلوم از افعال ذمیه باشد و انیات ذمیه باعث او بود لاجرم تجد
باشد بحسب تجد و قانع و الله اعلم بالصواب لیکن اول فاعل و اندک شت است که مستلزم توسع
باشد و ثانی موجب عتاب که اکثر تخریب عذاب بود و الله الهادی چون درین قد و یهر تغییر
کفایت است وقت آن است که قلم را باز دارم چه بفضله تعالی تغییر خود هست و انیکو دانید
تبعاً ضاحی حسن ظن خود این نارسا را بسوره میگنید خیر اگر پسند آید از انطرف است بیده ال
و هو منی کل شیء قدیر و اگر غلط گفته باشم متنبه فرمایند که ناکاره همین سان در عالم نیفکری
قدم بر دشته نوشته ام بدانان محفل خود این سلام رسانند و برایکی از شائقان دبدبه
خود دانند من ندانم از طرف شما و مولوی احمد حسن و مولوی محمود حسن بدلم چه نهاده اند
که اکثر موکشان بکار پردازی شما میکشند باقی از دعا خیر یادم دارند که ذریعه نجات من بجز
دعا و حباب حج نیست غالباً بتقریب نکاح مولوی محمود حسن نماید یونند قدم رنجه فرمایند لیکن
افسوس که گول از راه میکسوا افتاده است فقط

مکتوب ششم

جواب استدالات علامه طوسی درباره امامت و بیان
معنی اختلاف آئینی و حدیثی متخلف

بسم الله الرحمن الرحيم

جامع علوم مولوی فخر الحسن صاحب ام کماله - پیچدان محمد تقاسم پس از سلام سنون و شوق کمون
عرض پردازست در اوایل عشره ماه گذشته پس از رو کدب بار انجام کار رفتن کول تا اتمام
بخاری و صحیح مسلم دار یافته بود و خواسته بودم که پاریل نیم و کول رسم لیکن بعد از ان ایام لطیفه
غیبی بعضی اسباب مانگفته به برابر روی کار آورده بجانب طن کشیدیم ماه مذکور بدیو بند رسیده
بنقته بوطن رسیدیم و پس از عید باز دهم یا شانزدهم باز بدیو بند آمده یک روز بغرض تقسیم انعام دیگر
قیام کرد و در ورشبنده از انجار روانه شدم و بهیر نه کی شب گذارد و بخوجه رسیدم و دو شب در انجا
بوده امر روز روز یازدهم است غالباً که در انجا رسیده ام بیگام و ای بیو بند نامه انغیز رسید
از همان روز فکر جوشش لبم بود اما دانی که هم کالم دهم بشغل کثیره شاغل بر روز خاله بفردا
میکردم و باز بان عقد اول سدره تحریر می شد امروز که این سلسله تحریر اجوبه به خطوط اجباب
جدا نیدم جواب نامه انغیز نیز یاد آید تجسس افتادم بدستم نیامد لیکن خطی دیگر کنه متضمن خیالات
طوسی درباره امامت حضرت علی و دلائل ضرورت امام معصوم بنظر آمد چون مضمون اخیرش همان است
که در نامه اخیر بود این طرف چون این نامه در رواروی وطن رسیده بود اتفاق تحریر جوابش
نشده بود مصلحت دید احترام آن شد که جواب جمیع مضامینش زیر قلم کشیده نزد آن عزیز رسانم

شاید بدعالمی یاد کم کنند ای عمیر دست این افتاده باید گرفت باز گناها بخم زخم کجا بدو برادر علم
 طوسی باین علم و عقل سخنان ابله فریب ابلهان را می فریبد دلائل عصمتی ائمه که نوشته دعاوی است
 نه دلائل بان اگر این دعاوی را که در پیرایه دلائل آورده با ثبات میرسانند دلائل دعوی عصمت
 ائمه و منصوص بودن اینها می شود و ادلیس نیست نه یعنی که در دلیل اول می نویسد که احتیاج امام
 به این است در رعیه احتمال خطا است اگر در امام هم احتمال خطا باشد تسلسل لازم آید انتهی سبحان الله
 چه دلیل است و چه دعوی اول این امر مسلم نیست که وضع امام بهر غرض مذکور است بهر پر دعوی دلیل
 بکار است اینکه دعوی کرده است که احتیاج امام به این غرض است از کجا آورده فاعقل و فصل
 شاید نیافرده بلکه اگر الفاظ قرآنی غرض بکار بریم بدانیم که وضع امام فقط بهر امر بالمعروف
 و نهی عن المنکر است ارشاد فرموده اند الذین ان یکفاهم فی الارض اقاموا الصلوة و اتوا الزکوة
 و امروا بالمعروف و نهوا عن المنکر چون اینقدر محقق است درین امر بحث میکنم که امر بالمعروف و نهی
 عن المنکر را عصمت ضروری است یا نه هر که بهره از عقل دارد میداند که اگر در تحقق حوادث ضرورتی
 فقط مبادی ان ضرورت است از اجزاء و شرائط هر چه جز این است از ضروریات نمی توان شد اجزاء
 داخل مابته حوادث می باشد کار شرائط فقط ایصال اثر و اسطفا فی العروض الی المعروف می باشد
 العرض در تحقق حوادث اگر ضروری است و اسطفا فی العروض و اسطفا فی الثبوت و معروض ضرور
 است اجزاء در جانب و اسطفا فی العروض است و معروض در جانب و اسطفا فی الثبوت که از شرائط خواهند
 چه شرط آن است که خارج از مابته باشد و باز موقوف علیه بود و دانی که معروض همین صفة است
 لیکن هویدا است که عصمت بنسبه امر بالمعروف و غیره نه و اسطفا فی الثبوت است نه و اسطفا فی العروض
 نه معروض القصده در مابته افاته صلوة و امر بالمعروف اگر بنگریم امری نمی برآید که با عصمت هم انش
 بود بلکه اینهم ضروری نیست که امر بالمعروف و غیره وقت تکمیل او عالم بجمیع علوم باشد امری نیست
 ضروری است که قبیل از امر بالمعروف و نهی عن المنکر از معروف و منکر آگاه شود اگر چنان زبان
 دیگر علی باشد چنانچه پیدا است و نه امانه دیگر آن در کنار خود امانه حضرت پیغمبر آخر الزمان صلی الله علیه و آله

محل تامل خواهد بود چه علوم نبوی صلی الله علیه وسلم علوم تدبیری است باقی ماند انیکه تسلسل لازم
خواهد آمد سبحان الله این چنین فهم و فرست همچنین علامه را نزد اگر مجموعه دین معلوم یک علم
می بود انوقت البته اگر علامه شیعیان این چنین ارشاد میفرمودند بجا بود ورنه بطور معقول
می تواند که در یک هزار ساله امام وقت تصحیح مدارک رعبه فرماید در یک سده مثل از عصبه
تصحیح علم خود خواهد دان اگر بر امام شوری در وقایع نازله و مسائل وارده از علایق
حرام بودی و باز واجب بودی که هر چه در رای او آید بفرماید اگر چه مخالف دگران باشد انوقت
دلیل مذکور شاید با تمام میرسد مگر شاید آیه والذین امرهم شوری بنهم تا بگوش علامه رسیده
و چون رسیدی این کار کار سینان است یا حفظ آیات شیعیان را چه سر و کار و انهم چنین علامه
روزگار را که مقدار فرقه خود باشد مع هذا خطابات عامه مثل یا ایها الناس یا ایها الذین آمنوا
و غیره باز هر چه کار اند و همچنین آیه فلو لا نفر من کل فرقه منهم طائفة الا نعوذ بالله لنگفتار خواهد
اگر فهم کلام ربانی سوا معصوم دیگر انرا محال بود این خطابات و همچو آیات ارستم تکلیف یا لا یطیق
است ورنه امام را کلام ربانی کافی است آخر در شان همین کلام تبیاننا کل شیء وهدی و حجة
و شیری للمؤمنین وهدی للیقین فرموده اند و قیتکه امام را فهم کلام است و کلام تبیاننا کل شیء
باز چه حاجت که امام معصوم باشد آری اگر تبیاننا کل شیء بودی ضرورت دومی افتادی انوقت
اگر عصمت شرط میفرمودند کونزد ما بهر دومی ضروری نیست ضروری می گفتیم بان مثل انبیا اگر برود
افعال الله هم از هر قسم که باشد فرض بودی انوقت البته بحکم بر بان عصمت الله ضروری بود و نیکه
علیکم بسنتی و سنته الخلفاء الراشدين من بعدی فرموده اند اطاعت و اتباع مطلق افعال
لازم نفرموده اند بلکه سنن معاده که پیش نظر بر آینه و رونده از صحاب علی کرده باشند زیرا که
خلفاء راشدين بحکم عموم خطاب است و اما انزل لیسکم من ربکم و لا تتبعوا من دونه او بیا و همچنین
مبارشاد عموم من احدث فی امرنا هذا ما یس منه فهور و ما موربان اند که عمل بها انزل کنند و پیروی
ما سوا نکنند و این طرف خطاب کنتم خیر امته اخربت للناس ما دین بالمعروف الا لم یگوش همه

اهل اسلام فرا رسیده و پروانه و انمردا بینکم بعرف سینه بی باکان دریده امیر باشد یا مامور
 نظربین ادنی رعیت را گنجایش زد و انکار و امیر او انطرف حکم اتقوا ما انزل و لغره من احد
 الخ فافیه را چنان تنگ کرده باشد ممکن نیست که امری غیر شروع و محدث جاری توان شد اگر
 که در بیگاه حکم خطا باشد و غلطی فهم حکمی خلاف ما انزل خلیفه صادر فرموده باشد مانند امیر
 دین تنبیه فرموده باشند و باز سجاده ستقیم آورده باشند اکنون بدان که سنه خفشار آن
 خطا اول خواهد بود یا صواب ثانی بلکه اگر فهم باشد لفظ سنه خود بر سلوک معمول بودن ان لایه
 دارد که بی تکرار عمل صورت نه بند و چنانچه محاوره دانان عرب و اقطان اطلاعات و ان حدیث
 واقف اند با جمله معصومیه اگر ضروری است در پیروی اعمال ضروری است باقی در نزول وحی آن را
 ملاحظه نیست آری در باره ایصال معصومیه از کذب ضروری است فقط مگر ایصال چیزی دیگر است
 و نزول چیز دیگر البته غرض در نزول همین ایصال است در بنی و ان بیان بی لفظ چه اگر وحی متعلق صحیح
 نفس موسی الهیه باشد اندم بعصمت از کذب هم سر و کار نخواهد ماند با انهمه میگویم که امام هر چند بلند مرتبه
 باشد اما نام نایب نبی است اگر در امام خطا فهم محال است در بنی بدرجه اولی متنع خواهد بود مگر
 ما اقطان قرانی میدانند که اکابر انبیاء مثل حضرت آدم و موسی علیه السلام و داود علیه السلام در فهم
 مطالب حقایق و قائل خطا کرده اند حضرت آدم علیه السلام در فهم حکم و خطاب لا تقربا هذه الشجرة
 خطا کردند و اگر شیعیان بمقاید ما گویند که هر چه کردند خدا کردند خطا نکردند عذر گناه بدتر از گناه
 باشد باقی حضرت موسی علیه السلام با انهمه سامان تذکر و اسباب یاد گاری که از یاد کردن قصه
 قصه مصاحبه حضرت خضر علیه السلام تا آخر صبحه موبد است در فهم حقایق آن و قائل که حضرت خضر
 نمودند از کجا رسیدند و حضرت داود علیه السلام با انکه نبی بودند در قصه نقش غم که در آیه
 و داود و سلیمان از حیوانات فی الحث از نفثت فی غم القوم و کنا الحکمیم شاید بین فیهما با سلیمان الخ
 مذکور است بحقیقه الامر رسیدند و حضرت سلیمان علیه السلام با انکه تا ان زمانه نبی نشده بودند حق
 بتحدار رسانیدند و انکه علم بحقیقه الحال لما حصل اول دلیل اول تا تمام است و اگر تمام است هر چه لازم

خلیفه را استماع نصیر که نکلس در کار بود و انکه در غرض از نزول وحی متعلق صحیح باشد و پیغمبر خدا

ضروری است در غی ضرورت چون اینجا چگونه ضروری بود این است حال دلیل اول
 و از حال دلیل ثانی پیرس که ازین هم برتر است علامه طوسی می نویسد که امام حافظ شریعی است اگر
 خطا در فهم او جایز باشد حافظ نباشد سبحان الله برین فهم و دانش نباید گریست اگر مطلبش نیست
 که شریعی را وجودی است در خارج اما در محل آفات از دست برد مخافتان اندیشه گم گشته است سلم
 مایه سبک گویم که شریعی محمدی درین عالم خود حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم آورده اند کلام
 ربانی بطغییل او شان نزول فرموده و خود او شان صلی الله علیه و سلم بشهادت و تعلیم الکتاب
 و الحکمة بیان مطالبش نمودند اما اندیشه ما است که اعداد دین برهم نزنند کلام الله را بسوزند
 و احادیث را که شرح معانی قرآنی است بشویند یا هر چه سامان برهمی دین و دال شرح متینان
 جهان باشد بکنند لیکن بهر نگار نیست این چنین دین متین که در خراپهای الفاظ معلوم بر نوبت
 فهم معانی چه ضرورت است حافظان قرآن الفاظ را یاد میکنند و از معانی خبر ندارند و عامسان که
 الفاظ را یاد دارند از او شان پرسیده معانی می بر آرند با جمله اصل دین کلام مبین است که
 تنبیاهما لکل شیء بران شایده است و احادیث بحکم تعلیم الکتاب شرح آن هر که این متن و آن شرح را
 یاد کرد حافظ دین شد فهمیده باشد که تفهیم باشد آری وقت تنفیذ احکام که همان امر با شعور
 و نهی عن المنکر است فهم دین ضروری است آنرا خود فهمی امر ضروریست چنانکه دانسته و از همین
 جا است که طاعت امام بود و نبی نبود اما یک بنی در برابر میباشند تا هر چه بفرماید این نیز همان
 بفرماید و اگر مرادش این است که اقامه دین بفرماید یا نیز سبک گویم که امام مقیم دین و حامی شیخ متیز
 که همانا مراد اقامه صلوٰة و ایثار الزکوة و امر بالمعروف و نهی عن المنکر است می باشد لیکن
 این قدر عاقل هم ضروریست تا بعضی از خطا فهم چه رسد آری افضل همین است که عاقل از دیگران
 باشد مگر نه آنکه احتمال خطا ممکن نباشد چه این خود سوار ذات کبرای میگویند نیست نبی باشد یا دلی
 چنانچه قصص مذکوره باین نظر که قصص اکابر انبیاء اند به اثبات این کلیه کافی است چه دیگران
 از انبیاء بدرجه اولی در محل خطا خوانند بود و اگر قصص مذکوره درین باره دلیل کافی نیست قصه

است که می‌داند که خود قصه سرور انبیاست دلیل عدم عصمت فہم انبیاست الغرض عصمت عملی چیزی
 دیگر است و عصمت فہمی چیز دیگر درین قدر شک نیست کہ انبیاء دیدہ و دانستہ مخالفہ او امر و نواہی و بد
 نیکند و بدیش باید دارم کہ در پرچہ نامی سابق عرض شدستہ ام لیکن ازین قدر عصمت فہمی لازم نمی‌آید
 باینہمہ آیت و ما ارسلنا من قبلک من رسول الا ذاقنی الہی الشیطان فی امیعتہ تفسیر
 کہ گیر می‌برد وقوع خطا فہمی جملہ انبیاء و رسل دلالت دارد و چون نباشد ہر کہ محل حوادث نیست
 معرض خطائی توان شد ورنہ ہر کہ باشد در محل خطا است لیکن دانی محل حوادث بودن منحصر در
 یک فرد است کہ ذات کبریا می‌ست علش محیط است و صاف کہ نشأت آن بحد وجود امر دیگر نیست ظلمت
 شیطانی و دیگر حوادث مظلمہ را تا باور سائی نیست کہ نورش را کمدر کند و در خطا افکند بانی ممکن
 اول ظلمت عدم دانسیگر حال اوست چہ امکان خاص باقرآن و خود و عدم صورتہ بند و ہمین است
 کہ ممکنہ خاصہ با سحاب و سلب ترکیب یافتہ دوم صدائے کدورات مظلمہ از بدن و متممات بدن غلط
 و اشوبہ و فضلات انہا و اصحاب و اقوان نیک و بد میرسد و شیطان و جنات کہ در اصل فطرۃ
 مظلم افتادہ اند بوساوس گوناگون دل صفائی را کمدر سیکرد اند بہر حال ماوراء ذات کبریا می
 ہر کہ باشد در محل حوادث است و معرض کدورات بنی باشد یا ولی اما نسبتہ ما گنگار ان تیرہ
 حورون نور او شان سراپا نور است اما مقابل او تعالی صفائی و شفافی کجا تا از خطا و
 غلطی فہم عصمت ضروری باشد غایتہ مافی الباب شل مایترہ درونان در ہر امر غلط نکردہ باشند
 اما چون علیہ خطا فہم شترک است اگر فرق است فرق شدہ و ضعف است خطا فہم نیز شترک
 باشد بان شدہ خطا و ضعف خطا و قلة و کثرة بوجہ مذکور ضروری است و اگر غرض طوسی از حفظ
 شرعیہ این است کہ شرعیہ خود را خدا آر داوول نمیغنی نسبتہ این لفظ از قبیل المعنی فی لہن اشاعر
 دوم این گوز شتر ہنوز دعوی است کہ بدلیلی مدلل نمی‌توان شد اکنون حال دلیل سوش
 نگز کہ چہ قدر بوج است می‌نویسد کہ بحکم اطیعوا اللہ و اطیعوا الرسول واولی الامر منکم متثال
 او امر و نواہی امام واجب است پس اگر معصوم نباشد انکار بروی واجب باشد نہ متثال

این دلیل نیز بر وجهی است جناب علامه شیعیان مشهوراتی میدهند که پرس این سخن از
 همان قبیل است که من چه میگویم و تنبور من چه میگوید چه حاصل آیه این است که اطاعت اهل امر
 باید کرد مگر چه ضرورت است که مراد از اهل امر امیر و امام باشد بلکه علماء ربانی باشند که بنیای حضرت
 رسول الله صلی الله علیه وسلم و امر و نواهی نبوی و خداوندی بخلائق میرسانند و همین وجه
 مطاع خدای این گردید باشند چنانچه حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم بوجه نیابت خداوند
 مطاع خدای این گردید پس شیعیان که درین مقام مدعی اند با وجود این احتمال که نسبت تهمال
 مقصود اوشان بشهادة معنی ظاهر است چگونه استدلال باین آیه خواهند کرد و سلمنا که
 مراد از اولی الامر امیر و امام مصطلم است لیکن نشاء اطاعت اوشان همین اولی الامر است
 نه نفس ذات اوشان چنانچه نشاء اطاعت نبوی صلی الله علیه وسلم وصف رسالت است نه بابت
 و ذات محمدری صلی الله علیه وسلم چنانچه فطر رسول و اولی الامر خود برین قدر دلیل کافی است و طاعت
 ذاتی مختص دران ذات خداوندی است که خالق همه ذوات و اوصاف است و همین وجه اسم
 ذات یعنی الله اختیار فرمودند لیکن چون اینچنین است اگر ضروری است امتثال همان اولی
 ضروری است که او امر خداوندی باشند ورنه وصف رسالت و اولی الامر از میان خواهد
 برخاست پس اگر فرضا بنی وقت مادی او امر خداوندی امری فرموده باشد چنانچه در مصالح
 اهل سنته موجود است که در تائیر تخیل از خود منع فرمودند اطاعت دران امر حکم آیه لازم و وجوب
 نیست چنانچه خود فرمودند انتم اعلم با مورد نیاکم او کما قال لیکن وقتی که اهل سنته در باره بنی
 اینچنین گفته باشند و اوشان چه کنند خداوند علیم خود چنین میفرماید چنانکه دانستی درباره
 امام بدرجه اولی تسلیم نخواهند کرد که بهر گونه مطاع باشد و مشرود عا علیه رادانی که با حجت
 به قول مدعی توان کرد چه جائیکه منطوق کلام مستدل به باشد و بهین وجه غالباً پس ازین
 آیه جمود دیگر آورده اند که بنبره شرح و تفسیر است نسبت آیه اولی در باره اشاره مذکوره اعنی
 جمله فان تنازعتم فی شئی فردوه الی الله و الرسول ان کنتم تو منون بالله و الیوم الآخر مطلب

پس از مطالعه -- جمله لاحقه از علم الیقین بحق یقین میرسد بلکه براساس خطراته و کما
 و آد که میرسد مگر فهم و کماست و رتبه بنیایان را با این روشنی آفتاب هم بنظر نمی آید الغرض
 اگر امام معصوم نخواهد بود اگر در فهم معصوم نیست هر چه بحکم خطا گفته باشد منجمله او امر خداوندی
 نخواهد بود فی بلکه وصف امامت و اولی الامر می نیز از میان خواهد خاست اگر کسی انکار کند بر امام
 انکار نمیکند و اگر تسلیم نیکند انکار از حکم خداوندی ندارد و قول جلیل را رد میکند و امر غیر
 خدا را پس پشت می اندازد و مگر نمیدانم که درین امر علامه شیعیان چه گناهی دیده اند بخیر
 آنکه موافق اتباع انازل ایکم من ربکم و لا تتبعوا من دونه او یابا باشد و اگر خاطی در عمل است
 و باعتبار اعمال معصوم نیست انکار بر افعالش ندانم بچه طور مخالف فرمان واجب الادان
 اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم است ما چنان شنیده ام که امر جزیری دیگر است
 و فعل جزیری دیگر مقتضای اطاعت اولی الامر اتشال او امر است نه اتباع افعال تا انکار بفعل
 امام مخالف این باشد. این است حال دلیل سوم اکنون از حال دلیل چهارم نیز شنو علامه شیعیان
 میفرمایند که اگر امام معصیت کند از عوام و در درجه کمتر باشد چه امام از قبح معاصی آگاه تر است و از
 مناقب طاعات خبردار تر امیداریم که علامه نصیر الدین لاجرم علامه باشد این نمیدانستیم که
 این چنین سخنهایی سر و پا نیز یاد آورده اند بنا بر این دلیل بر دو مقدمه است که بهر ترتیب
 دو مقدمه مذکوره ضروری است اول ... آنکه امامت مفضول بر فاضل فیصل نمی توان شد
 دوم آنکه امام را آگاهی و اطلاع قبایح معاصی و مناقب طاعات از دیگران زیاده تر باید
 لیکن دانی که بر دو مقدمه جلیل است امامت طاعت دلیل بطلان مقدمه اولی است
 و مضامین مسطوره بالا که در شرط بودن علم و نبودن آن بهر امام گذشته مذکور شده
 بهر الباطل مقدمه ثانیه کافی است با اینهمه علامه را اگر دلیلی بهتر رسیده بود ازین مصداق
 علی المطلوب که امام مطلوب بدست افتاد آخر درین گفتن که امام را عصمت ضروری است
 و درین قول که امام را فضیله و علیته پر ضرورت چندان فرق نیست که آن را دعوی

در بیان امام

و این را دلیل میگردانند آری اگر اول را دلیل و ثانی را دعوی قرار دادی تقدی گنجایش
 رد و کد بود چه اول خاص است و مستلزم ثانی و ثانی عام است و مستلزم اول نیست بالجمله این اثبات
 خاص اگر عام را ازند کاری نمی برآید بآن بدین نظر که عام خاص لازم می باشد معصومه لازم
 خواهد آمد باقی ماند آنکه چون عصمت ضروری شد تخصیص نیز ضروری باشد ورنه معرفه امام
 محال است چه امر دعوی است نه امر خارجی که بچشم و گوش توان دید و شنید بهر لطیفش کاغذ سیاه
 کردن ضرور نیست و هجا درین دعوی قدم بر قدم نصاری زنه آنکه بشارت نبی اول پیر نبی
 ثانی شرط میکنند آن اگر دلائل مروده به نبوت میرسد آنوقت دین امر نیز بخت میگردیم با اینهمه
 مرادش از تخصیص تعیین تشخیص نام و نشان و صورت و شکل و حسب نسب است که معاوض شخص
 جزئی باشد این چنین تعیین در انبیاء هم مقفود از آدم علیه السلام گرفته تا به نبی آخر الزمان
 صلوات الله علیهم اجمعین یکی نیست که از سابق این چنین تعیین پیرا کرده باشند و اگر چه
 برای محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم هم چنین کرده باشند آن تعیین در حق کدام مومن
 بکار آمده آن معجزات علمی عملی یا اگر گوی سچا است لیکن از آن تا این فرق است که محتاج بیان
 نیست و اگر مرادش این است که بوصفی تغییر کنند که بجهت یک کس بر کسی دیگر منطبق نشود اول
 ضرورتش معلوم ورنه حاجه اعجاز که بالاتفاق ضروری است چه باشد دوم در جمله انبیاء مقفود
 خصوصاً در اول انبیاء سویم گوئیم که این تعیین بهر خلفا را رابعه فرمودند چنانچه آیه و عدد الدین
 انوشکم اگر به دیده تدبر دیده شود بین قدر گمراهی دارد و همچنین علیکم بستی و سنه خلفا
 الراشدین من بعدی و حدیث اقتدا بالذین من بعدی بهر امامه ائمه اربعه یا دوازده
 شان شایسته توان شد چه لفظ من بعدی که در حدیث دوم است سواد تعیین رضی الله عنهما
 بر کسی است نمی آید و در حدیث اول همین لفظ با لفظ راشدین پیوسته تعیین خلفا را رابعه
 میفرماید چه معنی رشد که ما را ایتما و اتباع نبولست من کل الوجوه اگر یافته می شود چنین
 اشخاص یافته می شود چنانچه از سیره و صوره شان بویا نو و بالجمله اگر تعیین فرموده اند باین

در این دعوی قدم بر قدم نصاری زنه

کسان فرموده اند نه بهر دیگران و اگر مرادش از مفیص آن باشد که خود امام را دو بار
تقریرش بر منصب امامت و حق از خدا آید اگر تسلیم کنیم مطلبش نخواهد برآمد چه وحی امام اگر حجته
باشد بهر دیگران که هنوز در امتش داخل دارند چه کار خواهد کرد چه تسلیم قول نبی یا ولی بعد
تسلیم نبوة و ولایتش ضروری است در تسلیم نبوة و ولایتش تأثیری ندارد ورنه همان
مصادره علی المطلب لازم خواهد آمد و آنکه درباره شرط بودن عدم سبق کفر در بارگاه
دست نیایه لایزال محمدی اطمینان زده اند شاید بعالم سکر یا وقت وجد زده باشند اگر
فرض کنیم که درانی جاعلک للناس اماما از امام امام مصطلح شیعه مراد داشته اند از ظلم که ظلمین
مضمون است ظلم بالفعل بکدام دستاویز گرفته اند اگر فهم باشد در سحوايات اشاره بملکات
و مراتب بالقوة است ورنه بدی للمقتین و غیره جملها درانی مضحکه طفلان محمدان خواهد شد
کس نمیداند که بهر سقیان بالفعل هدایت دوار کدام مرض است تحصیل محال امریهوده است
که از خداوندیتین محال و اگر تسلیم کنیم که مرتبه فعلی در سحوايات مراد است لازم آید که هدایت
مشرکان و کافران و فاسقان و ایمان و توبه او شان محال باشد چه در همین قرآن میفرماید
والله لا یهدی القوم الکافرین و الله لا یهدی القوم الفاسقین و الله لا یهدی القوم الظالمین
الکونین بجز آنکه ازین الفاظ مراتب بالقوة مراد دارند چاره نیست ورنه قصص ایمان آوردن
بسیاری از کافران و توبه کردن بسیاری از فاسقان که در همین قرآن موجود است چه بینه
دهشته باشد آیه الا قوم یونس لما استوا کشفنا عنهم العذاب ثم یوگی ایات ما یادکن و مدح تو ابان
و احکام و خطابات توبه ایمان را پیش نظر کن و باز بگو که اگر توبه کافران و فاسقان از محال
بودی این وقوع توبه چگونه بودی و این سه خطابات چه کار کشودی مگر آنکه نزد شیعیان
ایمان آوردن کافران یا هدایت او شان فیض شیطانی باشد کار خدا نباشد نفوذ باشد
من ذلک و حق این است که از امام دین آیه امام مصطلح مراد است و نه از ظلمین و دین آیه
ظالمین بالفعل و آنکه هدایت یافته اند یا وقت خروج امام آخر الزمان یا پس و پیش از آن

خواهند یافت و هر مرتبه ملکه از کفر و فسق و ظلم خیال منزله بودند که آب در مرتبه ملکه از حراره
 آری چنانکه آب از صحنه آتش حراره بخود میکشد و آنوقت اطلاق حار بر آن رواست همچنان
 که اینکه مایه یافته اند یا خواهند یافت بصحنه کفار و فساق و صف کفر و فسق و ظلم گرفته
 مصداق این اطلاقات معروفه معنی کافر و فسق و ظالم می شوند باقی ماند اینکه اگر امام مصطلح
 شیعه مراد نیست باز چه مراد است از ما بشنوک ان شاء الله تیر بر بد نیز نیم عزیز من اول دو مقدمه
 یادوار یکی آنکه موافق و ما را سنان رسول الالبان قومه تا مقدور از الفاظ قرآنی
 معنی حقیقی موضوع عرب مراد داری و دوم آنکه مستکون اما ما فرموده اندانی جامعک للناس
 اما ما فرموده اند اندرین دو مقدمه اگر غریب کار بری خود بخود دانی که مفاد این آیه و عطا
 بنوه است چه معنی امام در محاورات همین بنیوار است و هر امر که باشد لیکن درین آیه این مطلق
 را مقید بجعل خود کرده اند که سواد نوع بنوه امانه یافته نشود بالجمله امام جنبی است که بنی و غیر بنی
 از انواع او است و فصل نوع بنی مفهوم مجعوله خداوندی است که با رسال رسال مساوات
 نیزند و شاید همین حکمت باشد که خدا و رسول صلی الله علیه و سلم متصدی خلافت احدی از خلفا
 نشدند و آنکه در سینه ات خطور کرده باشد که هر چه بعالم از حوادث سر نیزند همه مجهول خدا تعالی
 است و جایش این است که بجا است اما فرق واسطه و باب واسطه است در صورت اولی منوب بواسطه
 می شود و همین است که احسان و ظلم را بمیان بسته میکنند و در صورت ثانیه حوادث منوب بخیابا
 می باشد مثل ارسال رسل و علم لدنی و غیره اگر جای تنگ نمی شد مثالی عوض میکردم مگر بوجه شهره
 بر فهم آن عزیز میگزارم و دلیل دیگر که بهر اثبات امامت امام برحق حضرت رابع الخلفاء آورده قابل
 آن نیست که اهل علم و رجوع بایش کنند تعداد او صاف کدام کس نمیداند آری اگر میرانی بهتر زن
 او صاف میان نهاده میگفتند که پله او صاف رابع الخلفاء نسبت به پله او صاف خلفاء ثلثه گران
 است بطریق گنجایش انکار نبود اکنون اما همین بس است که اگر تسلیم کنیم که امامت مفضول با وجود
 فاضل قبیح است و هوکاتری بلح ایت تا هم چه حرج که خلفاء ثلثه در وزن او صاف معدوده

اگر آن تر بودند و رتبه و عده خداوندی که درباره خلافت از سال غیب است و بعد از انکه
 منکم و عملوا الصلوات و غیره با کوش همه رسید به ترتیب مذکور ظهور فرمودی باقی انکار نبوت این
 اوصاف از ذوات خلفاء ثلثه انکار مدتهاست که چو ایش بجز انکار نبوت اوصاف معلومه در حضرت
 علی رضی الله عنی توان شد لیکن موافق هر کسی را بهر کاری ساختند این خدمت بمقابلہ رفاض
 هم از خارج شد با اینهمه میگوئیم که اگر در غرض شجاعت و غیره اوصاف معدوده از کثرت و قانع معلومه
 و ظهور آثار مشهوره در یافته اند میدانم که تقدیم مصطفوی نیز نزد شیعیان ناز یا شده باشد
 مقتضای این دلیل آن است که حضرت مرتضی را اول پیشوا خلق میکردند و از دست حضرت
 مرتضی رضی الله عنده کافر گشته شدند و حضرت سید المرسلین صلی الله علیه و سلم یکبار هم کافری
 بیستم نرسانیدند و بجهنم قیاس کن ز گلستان من بهار مرا و چون از کشف حقیقه بعد از خرافات
 طوسی که درباره امامت زمرده بود فراغت یافتیم و خوب دانستی که مراد ازانی جاعلک للناس اماما
 چیست این نیز دانسته باشی که این عند شیعه که امام مصطفی شیعه نیز مجبول من الله باشد و وحی در
 می آید و احکام خدا بروی نازل میگردد و قابل پذیرائی نیست چه در مقام مناظره مدعیان را
 دعوی مجرد سودی نمی بخشد و دلیل محکم بدست می باید و اگر بالفرض دلیلی ناقص دعوی منکران بخود
 و رانبان خود داشته باشد باز بکدام و مان و زبان آن دعوی را در محفل مناظره پیش خواهند
 کرد اینجا قصه همین است نه بینی که وقوع این چنین امامت پس حده حضرت خاتم النبیین صلی الله علیه
 و سلم منقوض همین وصف خاتمه است چه امام مصطفی شیعه اگر خود کرده شود مراد بنی است
 نزدشان و وحی بر وی آید و نسخ احکام سابقه میفرماید و بنی زیاده ازین چه می باشد غرض از
 امام و پیشوا گردانیدنش همین می باشد که در هر قول و فعل و امر و نهی دیگران اتباع او
 کنند اتباع دیگران نکنند بنی باشند آن دیگران بادی و اگر کنند بوجار شاد و گفتندی و مطاع
 دیگران را پیشوا خود ندانند چنانچه مادر بسیاری از احکام اتباع انبیا سابق حبیب شاد نبوی صلیم
 میکنیم پس وقتی که وحی آمد و نسخ احکام سابقه فرمود و در نحوه چه کسی است که بنی نگویند و امثال خود

الکون وقت آن هست که از معنی حدیث اختلاف اصحابی رحمة که حسب تحریر العزیز بهیچ در
مدخل ابن عباس و دارقطنی و دارمی و ابن عساکر از ابن عمر روایت کرده اند و حاکم تصحیح
آن نموده هر چه بدین نارسا در این پیچیدان آید یادگار خود گذشته شود عزیز من اول دو
مقدمه که پس بغیر نازک است زیر قلم میکشیم یکی آنکه افعال لازمه حسب اصطلاح صرف و نحو همواره
افعال مالم یسم فاعله و صفات مفعولیه می باشند آری بوجه اقامه مفعول بجای فاعل بهر طور ظاهر
بنیان مبط می افتند اگر اقامه او بجای فاعل فقط درباره اعراب می بود چنانچه در مفعول
فعل مجهول می بینی تا هم کار سهل بود و اختلاف صیغه بهر مدایه کافی بود اینجا که اعراب هم اعراب
فاعل است و صیغه فاعل اگر ناظر غلط کاری کند چه دوست اینجا اگر تحقیق الحال را کما بی می
فهمند معانی سخنان می فهمند چه هر فعل را از فاعل و مفعول ناگزیر است و فاعل بی مفعول و مفعول
بی فاعل نباشد پس اگر و قدام زید مثلاً زید فاعل است مفعولی نیز ضروری است لیکن لازم است
نه متعدی که زید را فاعل فعل قرار دهند و مفعولی دیگر برآرند لاجرم این را مفعول خوانی و
فاعلی بهر او برآری معین افعال لازمه همیشه مطایع افعال متعدیه می باشند که در ملاده
شریک این افعال می باشند چنانکه میگویند که اتمه تمام و اتمه فقط و قطعته ناقطع
و امثال ذلک این مطایعه بطورند که قرینه دیگر است بهر آنکه افعال لازمه افعال مالم
یسم فاعله می باشند و فاعل آن فاعلی می باشند که آنها مطایع آن افعال متعدیه
می بود چون اینقدر محقق شد مقدمه دیگر بشنو که گاهی افعال عرضیه یعنی اوصاف عرضیه هم در
خود نسبتی خاص میدارند که باعتبار آن نسبت فاعلیه آن افعال معروفات آنرا می سازند مثلاً
آئینه وقت مقابل آفتاب اگر معروف ضروری باشد بهر افعال آن نور تابد و دیوار و غیره
اشیاء که مقابل آئینه باشد و مقابل آفتاب بود و خود آئینه در میان ضروری است باهمو یک
مفعول گاهی و وسط مفعولیه مفعول ثانی می شود و آئینه و در دیوار و غیره همه در تخریر مفعول
آفتاب اند و بهر آئینه و در دیوار و غیره فاعل همان یک آفتاب است و پس بگر این نظر که

لفظ هر بدر و دیوار و غیره نور از آئینه میرسد اگر آئینه را در حق در و دیوار و غیره فاعل خود
 بجا است و فعال ممکنات خصوصاً را دیات همه ازین قسم اند فاعل حقیقی همان یک ذات یک
 خدا تعالی است و قوه ارادیه با دیگر قوا و عملیه معروض مغول است و فاعیل ظاهره که آنرا فاعیل
 خود می‌نامیم نیز مغول او تعالی است مگر اول و وسطه ایصال فعل و اثر تا نباتی است و فرق
 درین قسم افعال و آن افعال که در سه مغول را اقتضا کنند مثل اعطاء و علم و غیره آن
 است که در قسم ثانی مفاعیل آنها از ضروریات تحقق آن افعال می‌باشد و در قسم اول موقوف
 علیه و ضروری به تحقق فعل فقط یک مغول می‌باشد از یک تا صد و زائد از آن چنانکه ممکن است
 که باشد همچنان ممکن است که نباشد سوّم آنکه بعضی افعال لازمه مثل اختلاف و ابتلاف
 و غیره و وجهه مرکوز است که یک وجهه متعدی است و یک وجهه لازم خدا صد این تقریر اگر بر
 این است که مضامین اضافیه را در تحقق و فهم خود تحقق و فهم طرفین و ششین ضروری است
 فوقیه و تحتیه و فهم آن بر تحقق و فهم مقابل خود موقوف است چنانچه ظاهر است لیکن اینهم ظاهر
 است که فوقیه مثلاً در حق سقف و تحتیه مثلاً در حق ارض اگر لازمی است باین اعتبار که در طرف
 ثانی موجب تحقق مقابل خود است در حق طرف ثانی متعدی است گو بنظر ما باین نظر که تحتیه
 و فوقیه انواع متقابله اند از یک قسم نیست که وضویش و زیرین طرف با نظرف بمصوّر آید اطلاق
 تعدی بحسب ظاهر بجا باشد لیکن اینقدر ضروری است که هر که را اول گیری لا جرم در
 طرف ثانی موثر خواهی گفت که اصل تعدی است چه بنا بر آن بر همین تاثیر است و پس
 مگر جایکه اختلاف نوعیه هم از میان برخیزد اینجا این مغلط هم نباشد تا در تجویز تاثیر مایل
 کنی مثلاً مفهوم تعاقب و تخالف و توافق و تناقض هر چند اضافی است لیکن این را اگر مقابل
 و تخالف و موافق و تناقض آن خوانی آن را نیز مقابل و تخالف و موافق و تناقض این ثانی
 مثل فوقیه و تحتیه و فاعلیه و مفعولیه اختلاف نوعیه نیست که اینچنین غلط خوری لیکن تعدی
 را دانی که گاهی بی وسطه حرفی می‌باشد و وقتی بواسطه حرفی از حرف جاده با و علی می‌نی

و من و غیره می باشد اهل نظر باز یک همه را تقدی میگویند و ظاهر بنیان فقط افعالی
 را که بی واسطه متعدی شوند متعدی خوانند و لفظ مفهوم اختلاف چون غور کردیم در قسم
 که اختلاف هر چند لازم است اما اضافی است و هر دو طرفش از یک نوع می باشند باین دو
 کس یاد و چیز اگر اختلاف و مخالف باشد این اگر مخالف آن است و مختلف از آن آن نیز
 مخالف این است و مختلف ازین عوض هر دو طرف یک مفهوم عارض می شود و چون اعتقاد
 صحیح شد بدان که در جنس اصحابی و غیره اضافه اختلاف الی الاصحاب هر چند بطاظر
 اضافه مصدر الی الفاعل است لیکن اگر بغیر بینی بدان که اضافه الی المفعول است مگر
 بواسطه فی جمل کلام اندرین صورت آن شد که الاختلاف فی اصحابی رحمه و غرض شایع
 ازین کلام آن است که اختلافی که در امت من از جانب او تعالی افتاده مثلاً آن رحمه
 باشد نه غضب و عیش آن است که چون اصحاب دامت را مد نظر و مقصود دلی اتباع نبوی
 صلی الله علیه و سلم و امثال او امر و نواهی خداوندی باشد باز اگر اختلاف باشد بحسب
 باشد اعنی با اینهمه اتهام تمام بجانب اتباع و امثال که از لفظ اصحابی و امتی هوید است
 ورنه اطلاق این لفظ نازبیا است چنانچه پیدا است ممکن نیست که منشا اختلاف حسب
 یا کینه بروری یا خویشی از خواشبهایی و بنوی نفسانی باشد اگر باشد نارسائی فهم کمی مختلفان
 باشد نظربین گنجایش نخواخته نیست که عذاب و عتاب را سر و ناچار و اگر دشمن ضرور
 افتاد و چون و اگر دشمن دامت و اصحاب را و سعی به رسید که در صعوده اتفاق ممکن نبود
 و میدانی که توسعه چه قسم رحمه و عنایت است و آنکه مختلف امتی و نموده بوجبه کلهم فی النار
 رسانیده اند اینجا اضافه فاعلیه اختلاف بجانب مختلفان است چنانچه امتی را فاعل
 صیغه مختلف نهاده اند و میدانی که انتساب فاعلیه بدو گونه می باشد یکی بطور اصدا چنانچه
 صافعال متعدی می باشد دوم بطور الفعال چنانچه در افعال لازمه باز الفعال را بدو
 قسم منقسم ساخته اند یکی آنکه متفعل صیغه عارضه را از فاعل اعنی واسطه فی العروض بگیرد

کسان تا حال نزد همه جایز و اگر نزد همه جایز نیست نزد بعض جایز چنانچه از شاهده عبارت نمودی چیست و کسایل
متخلفه خلاف یکی مردیگران را موجب تمسّق ایشان از او بطلان اعمال او عند الله نمیتوان شد چنانچه دانسته
شد و اگر فرض کنیم بر عدم جواز خرج بر چنین کسان اجماع است اجماع جاد است اجماع قدیم نیست بر اصول
اهل سنت و شهادت امام حاکم تردیدی راه باید زیاده از زیاده اگر کسی گوید این را گوید که حضرت امام درین مسئله
خطا کردند لیکن هیچ تمسّی خطی بصب نبای ثواب بریت خطای اجتهادی درین باره مراعیم حاصل نمیشود
چنانچه در اصول اهل سنت مصرح است و هم واضح است چه اگر ظن غروب روزه افطار کرد تا نماز مغرب بخواند
و هنوز آفتاب غروب نشده بود این کس را از عمر بر خطای خود اصداع نشد هرگز عاقل بخیر نمیتوان کرد که از ثواب
محروم ماند و تکیف بلا یطاق لازم خواهد آمد و مومحال لایکلف الله نفساً الا وسعها آری بطریق اصول شیعیه
حضرت امام شهادت کنایه درین و ایمان نشان هم از دست میروند و خود باید منها اگر او نباشد بنگر که در کاف کلینی و ابان
در این باب که هر که تقیه دین و ایمان ندارد و ارشده اند مع سند نقل میکنم اول عن ابن عمر عن شام بن سالم
عن ابن ابي عمیر العجفی قال قال ابو جعفر الله یا ابا عمران تسعاً عشر الدین فی التقیة و الدین لمن لا تقیه له و التقیة
کل شیء فی سبعم علی الحسن روایت دیگر عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن عمر بن خدا و قال سالت ابا الحسن علیه
السلام عن القيام للولاء فقال ابو جعفر التقیة دینی و دین ابائی و الا ایمان لمن لا تقیه له ازین در روایت مثل آفتاب
روشن می براید که هر که تقیه نکنند دین و بی ایمان است اکنون از حضرت شعبه التماس است که اگر همین تقیه
است حسن خدایه حضرت امام شهادت معلوم چه جایگاه شهادت و ظاهر است که درین روایت هیچ گونه کنجایش ناول
باخصیص نیست اگر تاویل فرمایند با تخصیص بعدی شخصی نمایند سمعتم نخواهد بود اکنون ازین چاره نیست
که مذنب اهل سنت اختیار کنند و اگر از اتباع حق عار و نکاست لاجرم از الله و از دگانه کل یازده باقی خواهند
ماند اندر صورت اگر از حق واه را بر بند نیست باطل لاجرم خواهد آمد چه حضرت امام را درین خنیت و با چاری که
که قابل هیچ نهر افوج چرا چند معدود بودند ما هم کی بعد دیگری شربت شهادت چشیدند تقیه لازم بود اگر در اول
امر امید بود و در آخر وقت که بیکس مانند تقیه لازم افتاده بودند من آنچه شرط باع است بانو میگویم تو خواه از ختم بندگی
خواه ملال جواب دیگر نشاء الله تعالی بطریق مستحقیر بنظر ساری خواهد گذشت لائق نظر این در روایت

که نقل کرده اند اگر احتمال دروغ باشد مطابق نمایند اگر در شما کافی کلینی موجود نباشد نسخه مطبوعه این نزد ما موجود است ملاحظه نمایند اللهم انا الحق حقاً و ازرقاً اتباعه و انا الباطل باطلاً و ازرقاً اجتنابه و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمين فقط

مکتوب ناز و محبت

در بیان معنی حدیث من لم یعرف امام زمانه فقد هانت
میتة جابلیته

بسم الله الرحمن الرحیم

بهین منتهای بی پایان احباب محمد قاسم عفی الله عنه بنجد متهمه سراپا مکرته جامع کالات عزیزم
مولوی فخر الحسن صاحب ام کماله پس از سلام سنون و شوق کمون عوض پردازیت که وزیر
روز سه شنبه نامه عنایتی امیر رسید و سرمایه منتها گردید نامه اول که با رسالتش درین نامه شماره
فرموده اند یاد دارم که کی رسید مگر شود حفظم باعث فرموشی شده باشد یا حسن نظام
علمه ذاک در شمار راه کم کرد با لجه اگر جوابش نفرستادم معذوم ارسال جواب این نامه اگر
مکفر تقصیر اول شود از اخلاق سامی چه بعید همین است که بغیر رسیدن دواة و قلم برگزینم و این
نامه برین صفحه بر نوشتم معروف اول این است که تولد فرزند مبارک باد خداوند بسیار بخش
عمر درارش یار و بخت سعید مددگار فرماید از علم و عمل بهر وافر بردارد آمین نامش محمد نور الحسن
یا محمد حسن خوش می نماید مگر آنکه در غش تراوشان کسی باین نام بود اندرین صورت غالباً زمانه
این نامه پسند نخواهند آمد اینها میخوام که بنجد متهمه مولانا رشید احمد صاحب عرض دارند هر چه فرمایند
همانرا مقرر سازند باقی باطله و زلزله نباشد بهر سبب گنینه بدو وجه پنج دارم یکی از طرف انور
دوم از طرف اهل گنینه که چه کم حوصلگی کردند آری هر غنمتی که بی سالبه جد و جهد میرسد تا حد
شماران بهین سان ضلوع میکنند یا باین چه زمانه است که از شرف داده فهم برگزینند

چیزیکه سرمایه شرف انسانی بر ملائکه باشد چنانچه رکوع و اذ قال ربک للملائکه انی جاعل فی الارض خلیفه بین دعوی شایدهست این چنین بی قدر گرد چون بنظر غورنگریم این همه نیز گمبهار بی نیازی هست صدق الصد و صدق رسولہ الکریم یرفع العلم خیر نظر بر خدا دارند و بهم نهر اسندان مع العصر سیران مع العصر سیرا اگر درمی بحکمت بند میفرمایند چه باک که در کار دیگر خواهند داشت و لیکن بطاهر چنان می نماید که اگر این خوان نعمت را از نگین خواهند برداشت باز نخواهند گسترانید تا مالسد و انانی بهر اجون آن عزیز اگر از جای خود بر خیزند برای این پیچیدان چنان سخن می نماید که اول بدلی رسند و منشی ممتاز علی حساب و منشی عبد الرزاق صاحب ملاقات کنند شاید مطبوع صورتی پیدا آید اکنون جواب بمتقنر خود ریابند برادر من با این همه نشستی که خدا تعالی شمار از رانی داشته باز چه حاجت است که این پیچیدان را تکلیف میدهند خیر اگر باس خاطر شما بودی کاهلی من مانع از چنین امور خود هست ناچار هر چه بدین ناقص می آید تحریر می نماید اول باید دانست که معرفت شناختن است نه از فقط و ظاهر است که شناختن بعد علم اول و نوعی ذہول می باشد لیکن علم شی بدو گونه می باشد یکی علم بالحقیقہ و بالما تہ و دوم علم بالوصف شد اگر کسی از ساکنان اطراف بدر بار بادشاهی اول برسد و سابق از ان بادشاه رانده و ندانسته باشد بحد رسیدن خود فقط ملاحظه آنکه آن شاه بر تخت بلند بطوری نشسته است که تاج مکل بر سر و قبا مکلف در بر همه امار و وزرا دست بسته استاده همه کس و کس بدان سونهادہ حکمی نمیفرماید که بجان و دل نمی ورزند حرکتی میکنند که بمساعتش بیند و ندانند بلاحظه امثال این امور بی آنکه کسی او را بیا کاند و خواهد دانست که بادشاه این است و حاکم این درگاه این الغرض آنکس بادشاه را بحتیقہ و ذات او نمیدانست اغنی تشخص صوری نمی شناخت آری باین وصف میدانست و بهمین سبب آنکه از کسی پرسد یا کسی او را خبر دهد خود بخود میداند که بادشاه این است نه آن دوم اینکه جمله من لم یعرف انام نامہ فعدبات معتبه جالبه جمله شرطیه است و شرط عد و جزا معلول آن می باشد مگر این را بطه علیہ و معنی

درینجا وقتی مستحق می شود که از امام زمان عی مراد گیرد که هیچ دنیا و ضلالت زمانه خود را داشته
 به بیان حق و باطل و هم برود بجهت خود تزکیه احوال شان کرده اصلاح و علاج مردم فرماید بالجمله
 تیلو علیهم ایامه ویز کسیم و یعلیم الکتاب و الحکمة داشته باشد شرح این معاین است که زمانه جا
 زمانه را گویند که در ایام فتره قبل بعثت نبوی گذشت و وجه تسمیه خود ظاهر است چه بوجه اندیس علوم
 انبیا نیز حق از باطل و شناخت نیک از بد محال گردید غرض بوجه کمال جعل حق و باطل فرتی
 نماده بودند این صوره زمانه محمدی صلی الله علیه و علی آله و سلم زمانه علم باید خواند چه حق
 عقائد و اخلاق و احوال و اعمال و عادات انجمنان منکشف گشتند که از کوه نادره پیش آفتاب
 نیروز می باشد پس هر که حضرت امام محمد رسول الله صلی الله علیه و علی آله و سلم بوصف رسالت بنا
 بعباده ملازمت بشتافت و صدق ادا و وعقیدت در گوش کرده و کمر اطاعت چست بسته حسب
 اشارات هدایت آیات رفته و هر گرا دیده بصیره کور بر آمد همچنان پابند رسوم جا بلویه و خیالات
 زمانه فتره ماندان کور باطن بی نصیب اطلوع آن آفتاب نبوة هیچ سود نبرد و مگر ظاهراً
 که بشناختن رسالت رسولی همین طور است که علم بوصف رسالت در جذر طبیعت هر کس نهاده
 اند اعنی هر که را بیند که تعب بولی و حسن معاملگی با خدای بی غرضانه امر میفرماید و با این معن خواهد پی
 و بر این علیه عقلیه حسیه ز دلائل و معجزات بردست او ظاهر می شوند بی آنکه کسی او را بوصف
 رساله و تقرب حق یا کند خود بخود علم رسلش و خدا رسیدگی او ز دل جوش می زند و تقیاد
 و اطاعتش میکند القصه انقدر در دل هر کس نهاده اند که لوازم رساله و مقبولیته خداوندی
 این چنین امور است مگر آنکه طبیعت کسی با مراض نفسانیه چنان فاسد شده باشد که در وقت امر حق
 جسمانی ذالقه کسی خراب گردد و شیرین و ترش اشتناسد این چنین کنان اعتبار نیست عتباتاً
 اگر هست کس است که هنوز با اعتدال خود انداگریده العمر شیرین و ترش و لم پنجه اند چه بیان
 وقتی که اتفاق چشیدن اینها خواهد شد بی گفته دیگران مرغوب و غیر مرغوب را خواهند چست
 سخن دو افتاد باز انسیر میگیرم بمقصود این است که هر کرا ذوق طبیعت درست است بجز دیدن

احوال و شنیدن اقوال انبیا را می شناسد و اگر اتفاقاً تا علی پیش می آید معجزات مصدق و عیسی
 او شان آن شبه اهل میگردد و می شناسد که لاریب این کس بنی است یا بن وجهی که او شهادت
 و انقیاد صحت ادبیه می شود و قوه علیه خود را بنور علمش منور می سازد و قوه علیه خود را بنور
 بهت اعنی غم قوه علیه اش هذب ساخته از خواشی طبیعه می برباید مگر چون حضرت سرور کائنات
 علیه و علی آله الصلوات و التسلیات ازین جهان سجوا خالق انس و جان رفتند و هنوز زمانه امت
 علیه شان صلی الله علیه و علی آله وسلم دراز باقی بود لازم افتاد که در هر قرن ما وی بر سر ایشان
 رسد و براه رست او شان را کشد زمانه نبوة باخبر میشده بود در جهام امت تجویز فرمودند
 اعنی کسان را فرستادند که در علم قرآن و حدیث راسته بودند با این اقوال شان مطابق احوال
 شان و احوال شان موافق اقوال شان باشد بالجمله در یوزره گرد نبوة باشند و از مرتبه تیلو علیه هم
 آیات و تعلیم الکتاب و الحکمة و یرکبهم مستفید بوده به نیابت حضرت رساله بنای صلی الله علیه و آله وسلم
 برخاسته باشند پس کسی که او شان را بطور مذکور بشناخت و سبعاة ملازمت او شان بآفتاب
 کوئی مقصود دریافت تمیز حق و باطل حاصل کرد و همچنان زیست و جان بداد و هر گرا غبار فساد
 طبیعه دیده بهم دوخت بجز ناکامی سپهر نمیند و حنت و همچنان در ضلالت جهالت ماند و لمبر دانا
 و انا الیه رجعون لغو و بالسر من سور النعم چون ایمنه محقق شد باید دلست که معنی حدیث
 مذکور این است که بشناخته باشی نه آنکه شیعیان میگویند چه محصل تقریر او شان چنانچه دینی
 این است که معرفه را اعتقاد و علم قرار میدهند و میگویند که هر که با ائمه امام وقت اعنی امام مهدی
 علیه سلام اعتقاد نکرد و بدل معتقد شد او مردن جاهلیه خواهد مرد و دین صاحبان کسی پس
 اگر کسی معتقد ائمه شان شد که ام شمع علم پیش نظرش افروخت و اگر معتقد شد که امام غبار
 جہل پیش دیده بصیر او برخاست فقط انتسابی بیش نیست که ما و ائمه فلان بزرگ آمدیم
 اگر این است نبوة حضرت خاتم الانبیا چه کی داشت که با وجود آن ضرورت انتساب دیگر نداشت
 الحق همه استدالات این فرقه بشابه است که میگویند انفریق متعلق بکل حشیش جای خود نشاند

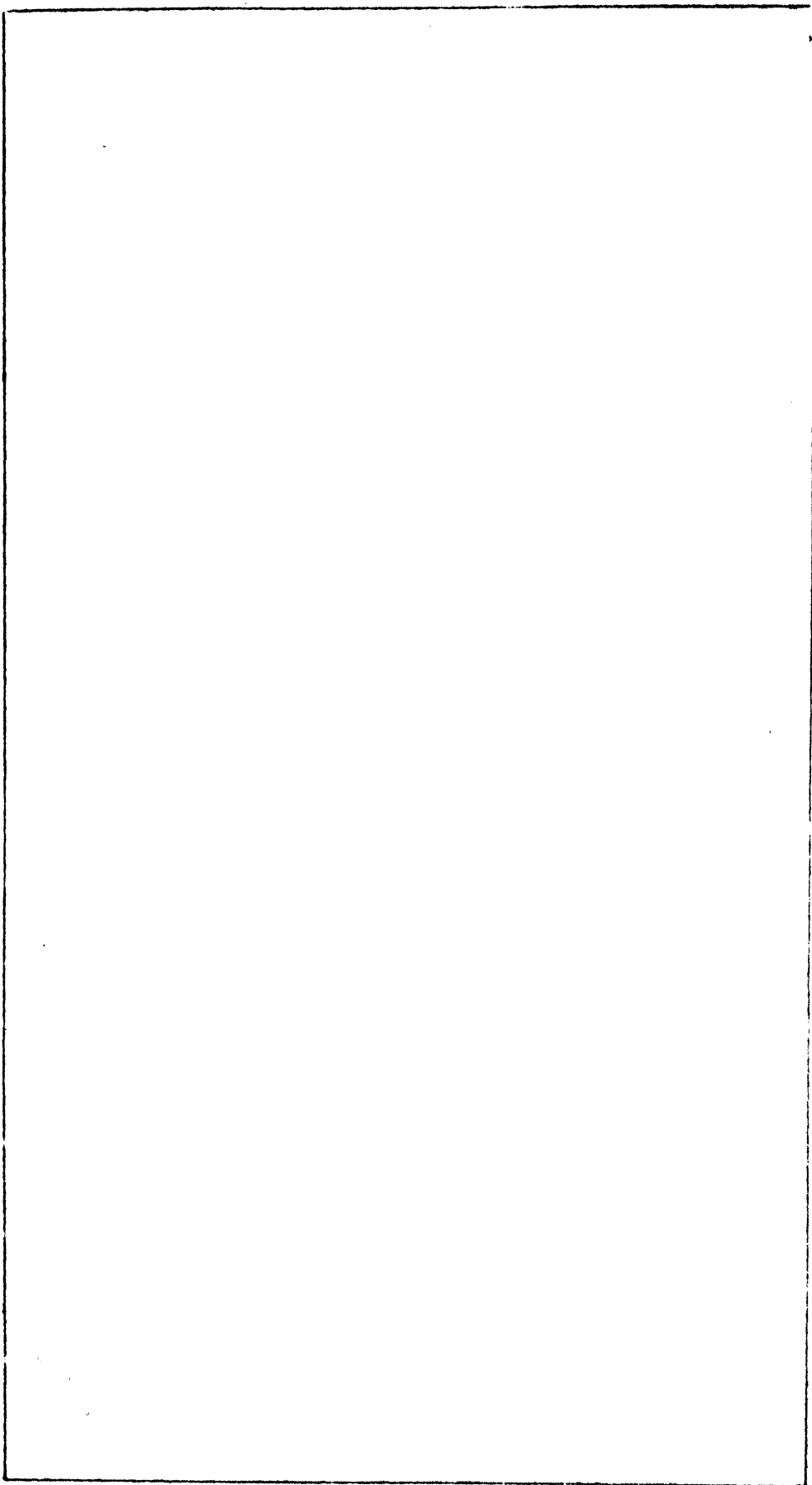
که مدعی باشند و این دلیل از مداین قدر یعنی شناسند که مدعی را دلیلی باید که تمجایش احتمال
 خلاف مقصود نماند نه آنکه احتمالی بیش نباشد و آنهم چنان که نه معنی معرفه برقرار ماند و نه رابطه
 علیته و معلولیه بجای خود اگر کسی را نیز حق و باطل داده اند و ماده فهم نیک و بد در طبیعت نهاده
 اند و باز بر سر انصاف باشد کسی گوید یا نگوید خود بخود خواهد گفت که شیعیان چه غلط کار اند
 و چه دور از حقائق و اسرار معنی یعنی این است که اهل سنت را کرامت فرموده اند و حقیقتاً شکی
 این است که او شان را غیایت نموده اکنون دقیقه باید نوشت امام سا که درین حدیث سومی
 زمانه اضافه فرموده اند درین صفت کرمی است پس باریک تر حش این که طبع بشری با
 اختلاف ادوار همچنان مختلف الامراض و الاحوال میگردد که حجام او شان باعتبار اختلاف
 فصول و تبدل و تغیر آب و هوا و عرض امراض مختلفه می شوند پس در هر زمانه مرضی را از مرض
 روحانی که در فی قلوبهم مرض اشاره بدان است پیش می آید و آثار خود می نماید درین پیر
 وقت رحمة عامه بنده را خاص میفرماید و بصیرت و تشخیص ان امراض عظامی نماید و همچنین
 زمانه بدایه و راتباع انکس منحصر میگردد و هر که دنبال او گرفت براه صحت آمد و رنه و در مباحی
 ضلالت هلاکت خواهد برد و هست این چنین کس را باین لحاظ که پیش از زمانه خود می باشد
 امام میگویند و باین اعتبار که احکام او بحکم امراض زمانه نسبتاً و امر و نواهی سالکان یک
 گونه نو و جدید نمی نمایند مجد و خوانند مگر چون او امر و نواهی ان اگر چه جدید نمایند اما خوار کلام
 الله و حدیث می باشند و تلاش درین بازه چنان می باشد که طبعی که بیمار آنرا وقت بیماری
 از لذت اطعمه و نفاس اثر به باز سیدارد و بد و تلخ امر میفرماید حال آنکه در ایام صحت قصه متغلس
 بود و این امر و نواهی او مستغاد از کتب طلب می باشد معنی حقایق هر شی و خواص آن را دانسته
 امر و نواهی میفرماید زینوجه آن کس را که امام باشد بنی نخواند چه این امر و نواهی او مستند بومی
 جدا گانه نیست بلکه از همین کلام الله و حدیث حقائق و خواص اعمال و غیره دریافته بحکم مرض
 وقت امر و نواهی میفرماید و با حکام جدیده سیاست می نماید این دقیقه را خوب باید فهمید و با

تجدد احکام محمول بر ترقی تازه کرده اید و سرایه غلطی فاش شود و امر ائوآ بالجدید سبب
 هر زمانه شخصی را معین میفرمایند در آن زمانه که جایزه کبری اگر ائوون خواند حضرت سعد بن
 سرور انبیا را علی الدین و آل و سلم بسیار میبخشد و الحق در آن زمانه همچنین یگانه اقلیم علمت علم
 الاولین و الاخرین می باشد نه آن سرور انبیا بودی نه گمراهان آن زمانه را از آن جهالت
 بدر کشیدی چه هر کاری هر مردی این چنین جهان کبری را اگر مرفع می شود یا چنین علم وسیع
 مرفع می شود نه هر قدر که باشد پس از آن هر قدر که جهان راه می یابد باز ده اش عالمی
 میفرمایند و مردمان را بیدار میباش که کامیاب میفرمایند پس ازین تقریر حاجه بیان وجه تشبیه
 در معیته حاجیه کنون هست مانند چه خود ظاهر شد که مردن کسیکه با اتباع امام وقت نشاءت
 در باره بودن تمیز حق و باطل هر قدر که باشد همچون مردن کسی است که قبل بعثت
 بنوی در ایام قره مردند چه او شان و ایشان درین امر قلیل و کثیر شرکت دارند که حق از
 باطل نشاءت کنون از شیعیان باید پرسید که اگر بالفرض حضرت امام مهدی علیه السلام
 بمنصه حیات از پرده عدم برون آمده باشند تا هم چه کردند تمام امت بزعیم شیعیان گمراه
 شد کار او شان آن بود که گمراهان را بدایه میفرمودند نه آنکه بدایه یا قنکان هم برگشتند و
 گمراهان تا هم نه بستان این امامت نشاءت قیامت شد منتظران را نفس بر لب آمدند این چه قضا
 است ابو بکر و عمر رضی الله عنهم با آنکه امام نبودند اقلیم وسیع فتح کردند و اسلام را وسعت
 دادند بیت المال از مال مال شد نماز و صوم رواج گرفت کفاری شمار سلمان شدند
 و بلاد را کفر دار اسلام گشتند هزار اساجد بنا کرده شدند عوض آنکه مرد این کار نمودند
 کارا کردند و حضرت امام که برای همین کار بودند آنچنان سرسیر داب سر من ۱۲۱ فرو بردند
 که کارخانه بدایه برهم خورد و ضلالت روا کرد و دارالاسلام دار الکفر گردید شیعیان محسوب
 شدند و تا هم هیچ التفات نمیفرمایند این امامت مرغوفی شیعه بالفرض رست باشد بظاهر
 چنان می نماید که بوجه لطف که بر خدا بزم شیعه واجب است بملاحظه این ندانسته که ذکر

کرده شد محبوب شد و حضرت امام مغرول شدند و نه نمودند و بالمد کار امام این بود که باید امن
زده بچو تا جبران فاسق بی فکر خواب کنند با اینهمه اگر حضرت امام بروی کار آیند پیچشی شیعی
را ندانیم که او شان را بی مشاهده نیز گمبهای بدایه او شان بشناسد پس اگر بالفرض آن
روز روشن ظهور حضرت امام پیش آید سنی و شیعه همه یکسان خواهند شد هر کرا داعی توفیق
دیده بصیرت خواهد گشاد و دست بدست او شان خواهد داد و گردن اطاعت زیر فرمان
خواهند نهاد و الا بچو گر امان پیشین رو خواهند یافت این اعتقاد سابق را درین معرفه و علم
معرفه چه مداخله بلکه عجیب نیست فی بلکه انشاء الله شکی نیست که شیعیان با این دعویهای
بمعرفه محبت پیچ بودیان که از پیشتر حضرت خاتم الانبیا اظهار عقیده میکردند و بازنده
استخفاف و زبیدند و از حضرت امام خواهند یافت چه او شان چنانکه خواهند دانست با
موافق کلام الله خواهند بود و کلام الله خود ظاهر است که بجز کلمه سنیان هیچ نمیراید اندرین
صوره شیعیان او شان را امام سنیان پنداشته و قطعاً خواهند نهاد و آری و جلال
موافق خیال خود خواهند دیدیم و درخ و جته همراه و هم حیا اب و جدم مردم بردستان گناه
بهبو امام مهدی خود خواهند دانست و بهایه ضلالت خواهند افتاد و الله میدی من باشد

الی صراط مستقیم

تمت

اشتہار قاسم معلوم

جن صائق نے آج تک قیمت قاسم معلوم کی عنایت ہنہن کی لہذا اب بذریعہ
 اشتہار مطلع کیا جاتا ہے کہ مہربانی فرما کر قیمت حسب تفصیل ذیل ہر چہار جلد کی
 علیحدہ علیحدہ ملاحظہ فرما کر روانہ فرما دیں اور علاوہ برین قیمت ہر ایک جلد کی
 صفحہ اول یعنی ٹیٹر جلد مذکور پر مودنمبر کے تحریر ہے معانیہ کر لین اور اب نمبر
 چہارم ارسال خدمت ہوتا ہے آئندہ جس قدر تیار ہوگی پیر اطلاع معہ قیمت کے
 دی جاویں گی ہفتہ ۴ تفصیل ہر چہار جلد

جلد اول	جلد دوم	جلد سوم	جلد چہارم
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

المشتہ محمد ممتاز علی مالک مطبع مہربانی دہلی

2. 1. 1.

[illegible]

